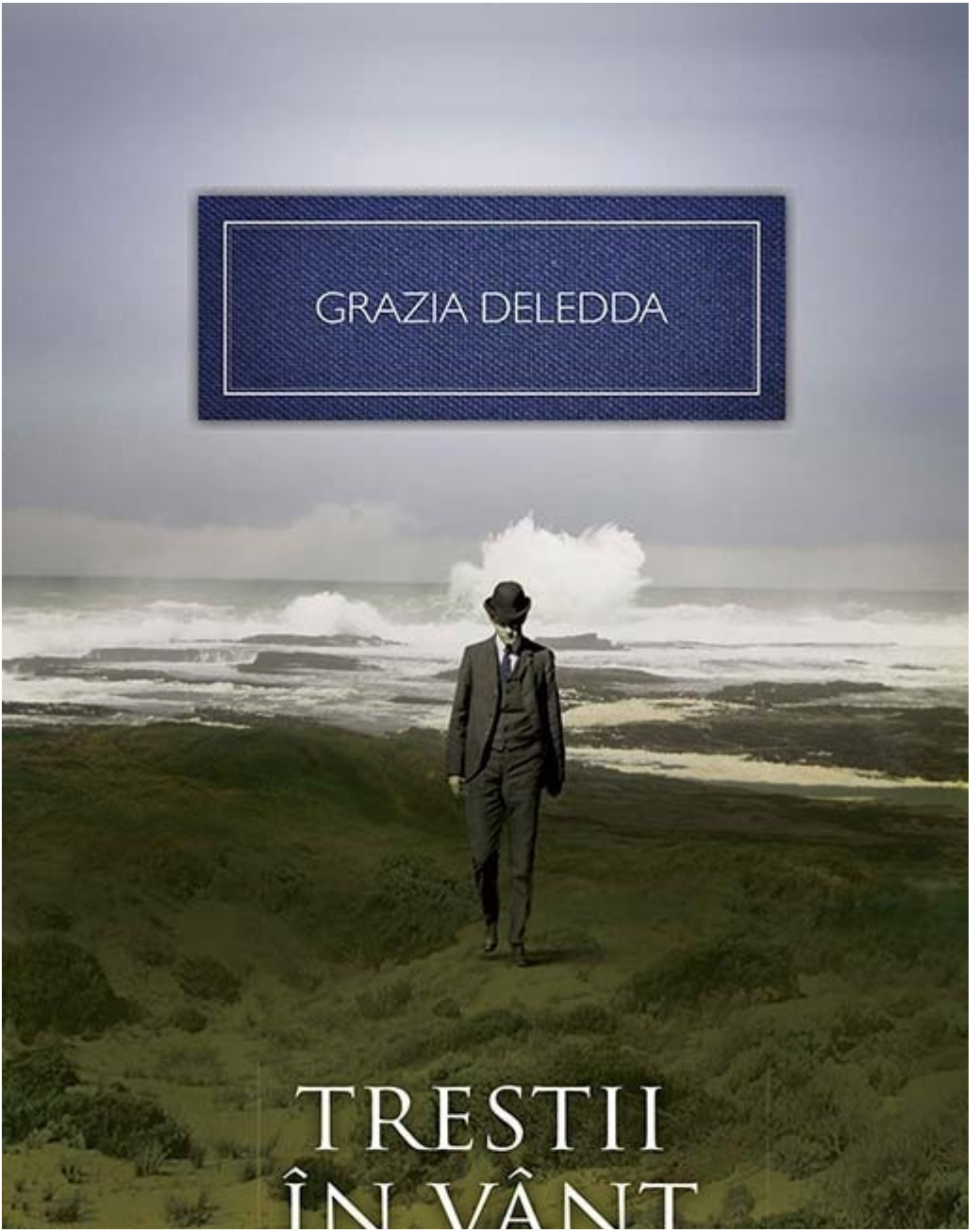
GRAZIA DELEDDA
TRESTII
ÎN VÂNT

Grazia Deledda

Trestii în vânt

Traducere din limba italiană de Magdalena Cornea

Prefaţă de

Oana Boşca-Mălin

Editura LITERA
2015

Grazia Deledda

Canne al vento

Cronologie de Oana Boşca-Mălin

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe
www.litera.ro

Trestii în vânt
Grazia Deledda

Copyright © 2013 Editura Litera,
pentru prezenta ediţie

Editor: Vidraşcu şi fiii
Redactor: Justina Bandol
Corector: Georgiana Enache
Tehnoredactare şi prepress: Ofelia Coşman

ISBN ePUB: 978-606-741-916-0
ISBN PDF: 978-606-741-917-7
ISBN Print: 978-606-686-025-3

Motivaţia Juriului Nobel, 1926:

„... pentru scrierile sale de inspiraţie idealistă,
în care, cu o plastică claritate, zugrăveşte
viaţa de pe insula ei natală şi pentru profunzimea
şi simpatia cu care se ocupă de problemele
omeneşti în general.”

Grazia Deledda (1871–1936)

Cronologie

1871 – Pe 27 septembrie se naşte la Nuoro, în Sardinia, Maria Grazia Cosima Deledda, într-o familie relativ înstărită. Tatăl ei, mic proprietar de pământ cu studii liceale, făcea şi comerţ, dar era un iubitor al literaturii, mai ales al poeziei în dialectul sard, cu care cocheta în timpul liber. Într-un oraş fără rezonanţă culturală, el reuşea să anime dezbateri literare. De altfel, figura tatălui a reprezentat un model pentru fiică, într-o societate care era departe de a permite femeii să acceadă la un statut proeminent altfel decât prin lupte şi sacrificii. Într-adevăr, mediul provincial în care a fost crescută Grazia nu îngăduia femeilor să acorde prea mare interes culturii, astfel încât ea urmează numai şcoala primară, continuându-şi apoi instrucţia ca autodidactă, cu un profesor particular, prieten de familie, care îi predă ocazional lecţii de italiană, latină şi franceză, şi cu lecturi dintre cele mai diferite şi nesistematice. Idolii săi literari sunt Giosue Carducci şi Gabriele D'Annunzio, la care o atrag atât opera literară, cât şi faptul că el întruchipează mitul culturii continentale, care o influenţează în mod semnificativ.

1884 – La treisprezece ani publică pentru prima dată câteva proze scurte şi poezii într-o revistă dedicată femeilor care apare la Roma. Stilul lor este puternic influenţat de lecturile autoarei şi trădează ingenuitatea adolescentină şi un inerent provincialism. Pe de altă parte, Deledda conştientizează contrastul dintre realitatea limbii italiene folosite în articolele din reviste şi necesitatea sa, ca scriitoare vorbitoare de limbă sardă, de a surprinde şi de a cuprinde în limba literară o realitate antropologică profund diferită, cum este cea din insula ei de baştină. Dar tanăra persistă în ambiţiile sale şi reuşeşte să pătrundă în lumea literară prin raporturi epistolare cu diferite personalităţi. Foarte importantă, în această perioadă de tatonări şi de exerciţii literare, este prietenia sa epistolară cu scriitorul,

arhivistul şi istoricul Enrico Costa din Sassari, primul care i-a înţeles şi încurajat talentul.

1890 – Debutul literar oficial al Graziei Deledda poate fi considerat *Nell'azzurro*, un text în care autoarea îmbină proza şi exerciţiul poetic. Primele texte literare, mai lungi, se inspiră, cum este şi firesc, din atmosfera sardă, cu un amestec încă destul de confuz şi schematic de elemente romantice şi realiste. Din această perioadă amintim opere precum *Sangue sardo, Fior di Sardegna, Racconti sardi, Paesaggi sardi* şi romanul *Anime oneste,* toate publicate între anul debutului şi 1896 la edituri din Sassari, dar şi din Roma, Milano sau Torino. Romanul apare cu prefaţa lui Ruggiero Bonghi şi îi aduce autoarei, pentru prima dată, recunoaşterea în mediul literar de pe continent. Dincolo de paginile în care transpare puternic influenţa aceloraşi Carducci şi D'Annunzio, dar şi a lui Fogazzaro, este evidentă în aceste opere de formare capacitatea tinerei Deledda de a surprinde, chiar şi episodic, adevărul profund al unei situaţii umane şi sociale în care protagonişti sunt oamenii şi ţinutul său. Tot în aceşti ani apare la Roma şi studiul *Tradizioni popolari di Nuoro în Sardegna,* care dovedeşte dorinţa scriitoarei de a face cunoscută pe continent cultura populară a insulei.

1899 – Îl cunoaşte la Cagliari pe Palmiro Madesani, funcţionar la Ministerul Finanţelor, cu care se mărită în ianuarie următor şi împreună cu care se mută la Roma, realizându-şi în acest fel visul de a evada din provincia sardă. Capitala reprezintă pentru tânăra autoare mediul propice pe care şi-l dorea şi care îi va permite să se dezvolte ca scriitor şi să participe la o viaţă culturală efervescentă şi plină de stimuli.

1900 – În revista *Nuova Antologia* este publicat în foileton romanul *Elias Portolú*, cu care se deschide perioada matură a creaţiei sale şi care duce la afirmarea Graziei Deledda ca voce a literaturii feminine din Peninsulă. Va urma o lungă serie de romane şi de opere teatrale, din care se remarcă *Cenuşa* (*Cenere*) (1904), *Iedera* (*L'edera*) (1908), *Sino al confine* (*Până la limită*) (1911), *Ulii şi porumbeii* (*Colombi e*

sparvieri) (1912), *Trestii în vânt* (*Canne al vento*) (1913), *Incendiu între măslini* (*L'incendio nell'oliveto*) (1918), *La madre* (*Mama*) (1920), *Il Dio dei venti* (*Dumnezeul vânturilor*) (1922). De obicei, textele sale apar mai întâi în reviste precum *Nuova Antologia*, *Illustrazione italiana*, *La lettura*, *Il Tempo*, fiind apoi preluate şi publicate în volum la editura Treves. În acelaşi an, 1900, i se naşte primul fiu, Sardus. Ulterior va avea şi un al doilea băiat, Franz. Viaţa sa, împărţită între familie şi creaţia literară, va decurge fără evenimente majore.

1916 – După romanul *Cenuşa* se face filmul cu acelaşi titlu, în care rolul protagonistei este jucat de Eleonora Duse. Va fi singurul film din cariera celebrei actriţe de teatru, rămas, din păcate, neterminat din pricina războiului. Opera Graziei Deledda este tot mai apreciată de nume mari ale literaturii din Peninsulă, precum Luigi Capuana şi Giovanni Verga, dar este recunoscută şi stimată şi în străinătate, mai ales în Rusia, Anglia şi Franţa. La rândul său, scriitoarea sardă oferă publicului italian traduceri din alte literaturi, precum romanul *Eugénie Grandet* de Honoré de Balzac.

1926 – Pe 10 septembrie, Academia Suedeză îi decernează Premiul Nobel. Este al doilea scriitor italian care primeşte această distincţie, după Giosuè Carducci, dar până în prezent rămâne singura voce feminină din Peninsulă care se bucură de această recunoaştere.

1936 – Ultimul roman antum al Graziei Deledda este *La chiesa della solitudine* (*Biserica singurătăţii*). Protagonista suferă de o tumoare, la fel ca autoarea. Pe 15 august, scriitoarea sardă se stinge din viaţă la Roma. Trupul său este depus într-un sarcofag de granit negru în biserica Della Solitudine de la poalele muntelui Ortobene, în localitatea sa natală, Nuoro. Lasă în urma sa o operă neterminată, care va fi publicată în anul următor cu titlul *Cosima quasi Grazia*, îngrijită de Antonio Baldini. Casa ei natală, aflată în centrul istoric din Nuoro, devine muzeu.

OANA BOŞCA-MĂLIN

Discursul de prezentare susţinut de Henrik Schuck, preşedintele Fundaţiei Nobel, la data de 10 decembrie 1927[1]

Academia Suedeză a acordat Premiul Nobel, în 1926, autoarei italiene Grazia Deledda.

Grazia Deledda s-a născut în Nuoro, un orăşel din Sardinia. Acolo şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa, adunând, din natura şi din viaţa oamenilor din jurul ei, impresii care i-au inspirat şi animat creaţia literară de mai tarziu.

De la fereastra casei ei putea vedea, în apropiere, muntele Ortobene, cu pădurile-i întunecate şi crestele cenuşii. În depărtare, se zăreau munţii de calcar, învăluiţi uneori în nuanţe violet sau gălbui, alteori bleumarin, în funcţie de jocurile luminii. Şi mai departe, se înălţau varfurile înzăpezite ale masivului Gennargentu.

Nuoro era izolat de restul lumii. Cei câţiva vizitatori veneau de obicei călare, femeile şezând în şa în spatele bărbaţilor. Rutina vieţii de zi cu zi era întreruptă doar de sărbătorile tradiţionale, religioase sau folclorice, ori de cantece şi dansuri care se desfăşurau pe strada principală, în timpul carnavalului.

În această atmosferă, viziunea Graziei Deledda asupra vieţii s-a transformat în ceva unic – ingenuu şi primitiv. În Nuoro, să fii bandit nu era un lucru ruşinos. „Crezi”, spune una dintre bătrânele ţărănci din romanele lui Deledda, „că bandiţii sunt oameni răi? Ei bine, greşeşti. Sunt doar oameni care vor să arate de ce sunt în stare, asta e tot. În trecut, oamenii mergeau la război. Acum războaie nu mai

[1] Premiul Nobel pentru Literatură pentru anul 1926 a fost anunţat în data de 10 noiembrie 1927.

sunt, dar bărbaţii simt nevoia să lupte. Aşa ajung la jafuri sau la furturi de vite, nu pentru a face rău, ci doar ca să arate cumva cât de puternici sunt şi de îndemanatici." Astfel, banditul mai degrabă se bucură de simpatia oamenilor de rând. Dacă este prins şi închis, ţăranii au un mod pitoresc de a spune că banditul „a dat de necaz". Iar când este eliberat, nici un stigmat nu îl însoţeşte. De fapt, când se întoarce în oraşul natal, este întâmpinat cu vorbele: „Necaz mai mare să mai păţeşti de-acum într-un veac!"

Vendeta încă se mai practică în Sardinia, o persoană fiind respectată dacă se răzbună cu vărsare de sânge pe asasinul unei rude. Într-adevăr, trădarea răzbunătorului se consideră a fi o crimă. Un autor scrie: „Chiar dacă recompensa pentru capul său ar fi fost de trei ori pe mărimea acestuia, nu s-ar fi găsit nimeni în întreaga regiune Nuoro care să îl trădeze. O lege unică domneşte acolo: respectul faţă de puterea omului şi dispreţul pentru justiţia înfăptuită de societate."

În acest oraş, atat de puţin influenţat de continent, Grazia Deledda a crescut înconjurată de un peisaj natural sălbatic şi de oameni animaţi de o grandoare primitivă, într-o casă care avea un fel de simplitate biblică. „Noi, fetele", scrie Grazia Deledda, „nu aveam niciodată voie să ieşim din casă decât ca să mergem la liturghie sau ca să ne plimbăm, din când în când, la ţară." Nu a avut şansa de a accede la un învăţământ superior şi, asemenea altor copii din clasa mijlocie din zonă, nu a frecventat decât şcoala locală. Mai târziu, a luat câteva ore private de franceză şi de italiană deoarece familia ei vorbea acasă doar dialectal sard. Educaţia ei, deci, nu a fost una amplă. Oricum, era perfect familiarizată şi încântată de cântecele populare din oraşul natal, incluzând imnuri către sfinţi, balade şi cântece de leagăn. Cunoştea bine şi legendele şi

tradiţiile din zona Nuoro. În plus, acasă a avut ocazia de a citi cateva opere ale literaturii italiene şi câteva romane traduse, dat fiind faptul că, după standardele sarde, familia ei era destul de înstărită. Dar nimic mai mult. Totuşi, tânăra era pasionată de studiile ei şi, la numai treisprezece ani, a scris o povestire fantastică şi tragică, *Sangue Sardo* (1888) (*Sânge sard*), pe care a reuşit să o publice într-un ziar din Roma. Oamenilor din Nuoro nu le-a plăcut deloc această dovadă de îndrăzneală, fiind convinşi că femeile ar trebui să se ocupe doar de îndatoririle domestice. Dar Grazia Deledda nu s-a conformat; în schimb, s-a dedicat scrierii romanelor: întâi, *Fior di Sardegna* (*Florea Sardiniei*), publicat în 1892; apoi *La via del male* (1896) (*Calea răului*), *Il vecchio della montagna* (1900) (*Bătrânul din munţi*), *Elias Portolú* (1903), şi altele prin intermediul cărora şi-a făcut un nume. A ajuns să fie recunoscută drept una dintre cele mai talentate tinere scriitoare din Italia.

De fapt, ea realizase o mare descoperire – descoperise Sardinia. În mijlocul secolului al XVIII-lea, o nouă mişcare apăruse în literatura europeană. La acea vreme, scriitorii erau plictisiţi de modelele constant oferite de literatura greacă şi latină. Doreau ceva nou. Mişcarea lor şi-a unit rapid forţele cu o alta care apăruse exact în aceeaşi epocă în care Rousseau adora omul în starea sa naturală, necoruptă de civilizaţie. Noua şcoală, ivită din aceste două mişcări, a avansat şi a căpătat forţă, mai ales în zilele grandioase ale romantismului. Cele mai noi trofee ale şcolii au fost câştigate de creaţiile Graziei Deledda. Este adevărat că, în ceea ce priveşte descrierile culorii locale şi vieţii ţărăneşti, ea avea predecesori conaţionali. Aşa-numita şcoală „regională” din literatura italiană avusese reprezentanţi de marcă precum Verga, prin descrierile sale asupra Siciliei, sau Fogazzaro, cu

descrierile regiunilor Lombardia şi Veneto. Dar descoperirea Sardiniei aparţine, în mod cert, Graziei Deledda. Ea cunoştea personal fiecare colţ al pământului natal. A stat în Nuoro până la vârsta de douăzeci şi cinci de ani; doar apoi şi-a găsit curajul necesar pentru a merge la Cagliari, capitala Sardiniei. Aici l-a cunoscut pe Madesani, bărbatul cu care s-a măritat în 1900. După căsătorie, împreună cu soţul ei, s-a mutat la Roma, unde şi-a împărţit timpul între scris şi datoriile familiale. În romanele create după ce s-a mutat la Roma, a continuat să abordeze subiecte legate de Sardinia, cum s-a întâmplat în lucrarea *Iedera* (1908). Dar în romanele scrise după aceea, acţiunea are loc frecvent într-o atmosferă mai greu localizabilă, cum ar fi, de exemplu, în cel mai recent roman al său, *La Fuga în Egitto* (1925) (*Fuga în Egipt*), pe care Academia l-a analizat şi apreciat. Oricum, viziunea ei asupra omului şi a naturii este, întotdeauna, fundamental sardă în trăsături. Deşi acum este mai matură artistic, rămâne aceeaşi scriitoare serioasă, elocventă, dar nepretenţioasă care a scris *La via del male* şi *Elias Portolú*.

Este destul de dificil pentru un străin să judece meritul artistic al stilului Graziei Deledda. De aceea, îl voi cita pe unul dintre cei mai faimoşi critici italieni ai subiectului. „Stilul ei”, scrie acesta, „este acela al maeştrilor naraţiunii; are trăsăturile proprii marilor romancieri. Nimeni în Italia nu mai scrie azi romane care să aibă vigoarea stilului, puterea meşteşugului, structura sau relevanţa socială pe care le-am găsit în câteva – chiar şi în ultimele – lucrări ale Graziei Deledda, cum ar fi *La Madre* (1920) (*Mama*) şi *Il Segreto dell’uomo solitario* (1921) (*Secretul omului singuratic*).” Se poate observa totuşi că stilul ei compoziţional nu are consistenţa fermă pe care am dori-o; pasaje neaşteptate lasă impresia unor tranziţii pripite. Dar acest neajuns este compensat în mod generos de

numeroasele ei virtuţi. Ca pictor al naturii, are puţini egali în literatura europeană. Nu îşi iroseşte culorile vii fără scop; dar chiar şi atunci, natura pe care o descrie are liniile simple şi întinse ale peisajelor antice, precum şi puritatea lor castă şi maiestuoasă. Este o natură vie în mod miraculos, în perfectă armonie cu viaţa psihologică a personajelor sale. Ca orice mare artist, ea reuşeşte să încorporeze propriile-i reprezentări ale sentimentelor şi obiceiurilor umane în descrierile de natură pe care le creează. Într-adevăr, oricine poate doar să evoce descrierea clasică a popasului pelerinului în satul de munte Lula, din *Elias Portolú*. Se pleacă într-o dimineaţă de mai. Pe rând, familiile urcă spre antica biserică votivă, unii călare, alţii în căruţe vechi. Cară cu ei provizii care să le-ajungă o săptămână. Familiile mai bogate stau în adăpostul uriaş de lângă biserică. Aceste familii descind din ctitorii bisericii şi fiecare are un semn în perete şi o vatră a focului care indică zona care-i aparţine. Nimeni altcineva nu are voie să calce pe acest teritoriu. În fiecare seară, familiile se adună la locurile lor pe durata întregii sărbători. Îşi gătesc la foc mâncare şi povestesc legende, cântă la instrumente şi din voce cât ţine noaptea de vară. În romanul *La via del male*, Grazia Deledda descrie la fel de viu obiceiurile sarde matrimoniale şi funerare. Când are loc o înmormântare, toate uşile sunt închise, toate obloanele la fel, focurile sunt stinse, nimeni nu are voie să gătească, iar bocitorii angajaţi jelesc cu cântece funebre. Descrierile acestor obiceiuri primitive sunt atât de asemănătoare vieţii, atât de simple şi de naturale, încât suntem aproape tentaţi să le numim homerice. În romanele Graziei Deledda omul şi natura formează o singură unitate. S-ar putea spune că oamenii sunt plante care încolţesc chiar în solul sard. Majoritatea lor sunt ţărani simpli, cu sensibilităţi şi moduri de gândire

primitive, dar având în ei ceva din grandoarea peisajului naturii sarde. Unii dintre ei ating chiar statura figurilor monumentale ale Vechiului Testament. Şi oricât de diferiţi ar părea faţă de oamenii pe care îi ştim noi, ne dau impresia că sunt reali, în mod incontestabil, că aparţin vieţii adevărate. Nu seamănă câtuşi de puţin marionetelor de la teatru. Grazia Deledda este o maestră a artei care face să fuzioneze realismul şi idealismul.

Ea nu aparţine acelei grupări de scriitori care lucrează la o teză şi dezbat probleme. S-a ţinut mereu departe de bătăliile zilei. Când Ellen Key a încercat odată să o includă în astfel de discuţii, a răspuns: „Aparţin trecutului.” Poate că o astfel de mărturisire a unei atitudini personale nu este total adevărată. Cu siguranţă, Grazia Deledda se simte legată prin legături puternice de trecut, de istoria poporului ei. Dar ştie cum să trăiască şi să răspundă vremurilor ei. Deşi îi lipseşte interesul pentru teorii, este foarte interesată de orice aspect al vieţii umane. Într-o scrisoare, afirmă: „Marea noastră angoasă este moartea lentă a vieţii. Din acest motiv, trebuie să încercăm să încetinim viteza vieţii, să ne intensificăm existenţa, dându-i cea mai bogată semnificaţie cu putinţă. Fiecare trebuie să încerce să se înalţe deasupra propriei existenţe, ca un nor deasupra mării.” Tocmai datorită faptului că viaţa îi apare atât de bogată şi de încântătoare, nu a avut niciodată vreo atitudine politică, socială, şi nici nu a luat parte la vreuna dintre disputele literare ale zilei. A iubit fiinţa umană mai mult decât teoriile şi şi-a trăit viaţa liniştită departe de agitaţia lumii. „Destinul”, scrie ea într-o altă scrisoare, „a făcut să mă nasc în inima singuraticei Sardinii. Dar chiar dacă m-aş fi născut la Roma sau la Stockholm, nu aş fi fost diferită. Aş fi fost mereu ceea ce sunt – un suflet pasionat de vicisitudinile vieţii şi care percepe limpede oamenii, aşa cum sunt, crezând mereu

că pot fi mai buni şi că nimeni în afară de ei nu îi impiedică să creeze împărăţia lui Dumnezeu pe pământ. Totul este ură, sânge, durere; dar poate că totul va putea fi cucerit într-o zi prin iubire şi prin gânduri bune."

Aceste ultime cuvinte exprimă viziunea ei asupra vieţii, o viziune serioasă şi profundă, cu o tonalitate religioasă. E o viziune deseori tristă, dar niciodată pesimistă. Ea crede că forţele binelui vor triumfa în final în bătălia vieţii. Principiul care îi domină opera narativă este reprezentat clar şi concis la sfârşitul romanului *Cenuşa* (1904). Mama Ananiei este distrusă. Pentru a nu deveni un obstacol în calea fericirii fiului ei, şi-a luat propria viaţă şi zace moartă acum în faţa lui. Pe când acesta era copil, ea îi dăruise o amuletă. El o deschide şi descoperă înăuntru doar cenuşă. „Da, totul era cenuşă: viaţa, moartea, omul; chiar destinul care o crease. Şi totuşi, în ultimul ceas, stând în faţa trupului celei mai nefericite dintre creaturile umane care, după ce făcuse şi suferise răul sub toate formele sale, murise pentru binele altcuiva, el şi-a amintit că, în această cenuşă, se zăreşte uneori scânteia din care se va înălţa o flacără luminoasă şi purificatoare. Şi a sperat. Şi a iubit în continuare viaţa."

Alfred Nobel şi-a dorit ca Premiul pentru Literatură să fie oferit cuiva care, în scrierile sale, a dat omenirii acel nectar care dăruieşte sănătate şi energie pentru o viaţă morală. În acord cu dorinţele sale, Academia Suedeză a decernat premiul Graziei Deledda, „pentru scrierile ei inspirate din idealuri şi care, cu o limpezime plastică, imortalizează viaţa pe insula natală şi, cu adâncime şi simpatie, dezbat probleme umane universale".

La banchet, arhiepiscopul Nathan Söderblom, membru al Academiei Suedeze, s-a adresat laureatei:

„Dragă doamnă,

proverbul spune: «Toate drumurile duc la Roma». În opera dumneavoastră literară, toate drumurile duc spre sufletul omenesc. Nu obosiţi niciodată să ascultaţi, plină de afecţiune, legendele, misterele, conflictele, neliniştile şi eternele sale dorinţe. Obiceiurile, ca şi instituţiile civile şi sociale, se schimbă în funcţie de epocă, specific naţional şi istorie, credinţă şi tradiţie, dar ar trebui respectate religios. A nu proceda astfel şi a reduce totul la uniformitate reprezintă o crimă împotriva artei şi a adevărului. Dar inima omenească şi problemele ei sunt aceleaşi pretutindeni. Autorul care ştie să descrie în cele mai vii nuanţe natura umană şi încercările ei şi, mai important, care ştie să cerceteze şi să dezvăluie lumea inimii – un astfel de scriitor este universal, chiar dacă este restrâns la coordonatele locale.

Dumneavoastră, doamnă, nu vă limitaţi la om; dezvăluiţi, întâi de toate, confruntarea dintre bestialitatea omului şi destinul înalt al sufletului său. Pentru dumneavoastră, drumul este lung. Pe drum, aţi văzut semnul pe care mulţi călători nu îl observă. Pentru dumneavoastră, drumul duce către Dumnezeu. Din acest motiv credeţi în renaştere, în ciuda degradării sau slăbiciunii umane. Ştiţi că este posibil să asanezi mlaştina şi să obţii un pământ stabil şi fertil. De aceea, o rază luminează în cărţile dumneavoastră. Prin bezna şi suferinţa umană, faceţi să strălucească mângâierea luminii eterne.”

Din *Nobel Lectures*, *Literature 1901–1967*, editor Horst Frenz, Elsevier Publishing Company, Amsterdam, 1969, traducere de Elena Butuşină; copyright © The Nobel Foundation 1926

O trestie în vânturi prielnice

„M-am născut în Sardinia. Familia mea, care includea oameni înţelepţi, dar şi personalităţi violente şi artişti primitivi, se bucura de autoritate şi avea şi o bibliotecă. Dar, când am început să scriu, la 13 ani, părinţii mei s-au opus. La noi se spune: dacă fiul tău scrie versuri, ceartă-l şi îndreaptă-l să apuce drumul munţilor. Dacă-l găseşti din nou ascuns în poezie, pedepseşte-l încă odată. Dacă se întoarce a treia oară, lasă-l în pace, pentru că e poet. Fără vanitate, şi mie mi s-a întâmplat acelaşi lucru. Aveam în destinul meu mirajul lumii, mai ales pe cel al Romei, şi la Roma, cu ajutorul tinereţii, mi-am construit un tărâm numai al meu. Am trăit liniştită alături de partenerul meu de viaţă, ascultând cuvintele arzătoare ale fiilor noştri tineri. Am avut toate lucrurile pe care o femeie le poate cere soartei. Dar, mai importantă şi mai presus de orice noroc, încrederea în viaţă şi în Dumnezeu, la toate vârstele.”

Acestea au fost cuvintele Graziei Deledda după ce i s-a decernat Premiului Nobel. Primirea unei recunoaşteri internaţionale de asemenea nivel presupune întotdeauna o privire înapoi şi o încercare de sinteză a propriei vieţi şi cariere literare, iar cea făcută de scriitoarea sardă este semnificativă. Transpar aici toate elementele fundamentale care îl ajută pe cititor să se apropie de scriitoarea Deledda: originea sardă, frustă, populară, şi în acelaşi timp firea atrasă de cultură; predestinarea pentru cariera literară; dorinţa de evadare din mediul provincial şi mitul Romei; liniştea şi stabilitatea vieţii de familie; împăcarea cu sine, religiozitatea şi caracterul său moderat energic şi optimist.

Deşi ajunge la impresionanta cifră de cincizeci de titluri, opera Graziei Deledda se mişcă într-un spaţiu care

nu este foarte vast – cel sard –, aflându-şi identitatea şi originalitatea undeva între proza naturalistă şi cea decadentistă, fiind mai aproape de naturalism, dar în acelaşi timp mai diafană, mai puţin moralistă şi mai atrasă de fabulos. Tocmai în acest caracter atipic, în imposibilitatea de a-i înscrie proza într-un curent literar sau într-altul, stă interesul pe care Deledda l-a suscitat contemporanilor şi îl poate suscita şi astăzi. Dar el vine şi din dubla ei alteritate, atipică în literatura epocii: pe de o parte este o insulară, care provine dintr-o regiune suficient de îndepărtată de centrele de cultură consacrate din Peninsulă, încât să nu fi fost aproape deloc explorată şi deloc exploatată de literatură. Pe de altă parte, este femeie, într-un moment al istoriei Italiei în care vocile feminine încă nu fuseseră adoptate cu drepturi depline în comunitatea scriitorilor, ba erau chiar cat se poate de rare.

Se poate spune, fără teama de a greşi prea tare, că Sardinia, cu tradiţiile, miturile şi culorile sale, intră în marea literatură italiană prin vocea Graziei Deledda. Este o lume primitivă, guvernată de legi imuabile a căror transgresare echivalează cu păcatul şi cu anatemizarea de către comunitate, în care trecerea timpului este marcată de ritmul naturii şi de succesiunea sărbătorilor. Un tărâm mitizat, în care personajele şi locurile vibrează în armonie, în care stările sufleteşti se reflectă în peisaje şi îşi găsesc explicaţia numai în oglinda acestora. Sardinia, aşadar, nu este un fundal, un decor, ci un personaj cu drepturi depline în romanele Graziei Deledda.

Temele pe care scriitoarea le plămădeşte obsesiv în proza sa şi care devin astfel nişte constante sunt iubirea, durerea, moartea, asupra cărora planează sentimentul religios al păcatului, al vinei, precum şi conştiinţa unei inevitabile fatalităţi. Iar dacă există o morală, ea este una frustă, cristalizată din înţelepicunea păstorilor şi a ţăranilor

capabili de o contemplare superioară şi detaşată a vieţii, a propriei vieţi. La această contemplare se poate ajunge numai printr-o existenţă stabilă şi egală, în care succesiunea pluriseculară a generaţiilor aduce cu sine succesiunea aceloraşi pasiuni, drame, suferinţe, într-un cadru aproape neschimbat. La baza acestei morale – sită prin care toate ale vieţii sunt cernute – se află o profundă religiozitate protocreştină, care cere recunoaşterea păcatelor şi care crede în pietate şi în compasiune.

În romanele Graziei Deledda, cititorul nu trebuie să caute o concepţie a vieţii bine definită, care să răspundă ferm unor probleme pe care autoarea însăşi le ridică; şi nici vreo ideologie care să lege cu necesitate acţiunile şi opţiunile personajelor sale de contextul socio-politic al Sardiniei şi al epocii. Poate să caute, de bună seamă, şi are toate şansele să găsească ceea ce naturaliştii francezi numeau *une tranche de vie*, o felie din existenţa unuia sau a mai multor personaje, surprinse cu toate tipurile de condiţionări cărora acea existenţă li se supune: mediu social, condiţie economică, poziţie în comunitate, dar şi dorinţe şi pulsiuni proprii. Dar va descoperi mai mult de atât: va afla un sentiment al vieţii care nu se lasă surprins în formule logice, ci rămâne într-o vagă incertitudine, creând o aură de emoţie şi farmec. Personajele din romanele Graziei Deledda iubesc, păcătuiesc, suferă, se autoacuză, neagă, fug de pedeapsă, trăiesc într-un neostoit, dar credibil zbucium al conştiinţei, care se linişteşte doar atunci cand ele se resemnează şi, recunoscând legea, reintră în ordine, expiându-şi păcatul sau, în orice caz, acceptându-şi soarta. Dar este important de observat că, dincolo de presiunea evidentă a comunităţii, ceea ce impune revenirea la ordine este profunda cunoaştere a binelui şi a răului, care ne duce din nou cu gândul la aceeaşi morală străveche, perpetuată

genetic, dacă vrem. Iar dincolo de judecata pe care le-o face autoarea, rămân pietatea şi compasiunea, participarea la suferinţa personajelor, ca o formă de înţelegere a slăbiciunilor şi a fragilităţilor omeneşti, care reabilitează întreaga comunitate, în termeni pe care numai o voce feminină îi putea propune.

Aşa cred că este potrivit să înţelegem şi romanul *Trestii în vânt*, care conţine toate elementele de mai sus şi care este considerat în unanimitate de critici capodopera Graziei Deledda. El spune povestea a trei surori şi a nepotului lor, care provin dintr-o familie de nobili de provincie, poveste văzută prin ochii argatului Efix, adevăratul protagonist al romanului. Bătrânul este legat de această familie printr-un sentiment de dragoste, devotament şi protecţie, dar şi printr-un vechi păcat care îl chinuie şi-l face să se creadă piaza rea a casei şi aducătorul de blesteme asupra stăpânilor. El trăieşte în cea mai firească şi deplină comuniune cu spiritele, uriaşii muntelui, sfinţii din cer, morţii şi viii, într-o contopire între vis şi realitate. Dincolo de povestea care se deapănă şi care va izbuti să-l captiveze pe cititorul debarasat de preconcepţiile şi limitările societăţii moderne autosuficiente, romanul are un farmec aparte care vine din plasarea sa într-un spaţiu şi într-un timp străin nouă şi care, tocmai de aceea, merită savurat.

Şi pentru că nici o încheiere nu este mai bună decât recursul la autor, iată aici cuvintele cu care Grazia Deledda şi-a primit Nobelul, în decembrie 1927, la Stockholm:

„Eu nu ştiu să ţin discursuri, am să mă mulţumesc să îmi exprim recunoştinţa faţă de Academia Suedeză pentru onoarea pe care, prin numele meu modest, i-a conferit-o Italiei şi să repet urarea pe care vechii păstori din Sardinia le-o adresau prietenilor şi rudelor lor: Sănătate! Sănătate

regelui Suediei, sănătate regelui Italiei, sănătate vouă tuturor, doamnelor şi domnilor! Trăiască Suedia, trăiască Italia!”

OANA BOŞCA-MĂLIN

Trestii în vânt

I

Toată ziua, Efix, argatul doamnelor Pintor, a muncit la întărirea stăvilarului primitiv, construit cu trudă, puţin câte puţin, de-a lungul anilor, în vale, la capătul moşiei aşezate pe malul râului; iar acum, pe înserate, îşi admira munca, stând în faţa colibei, sub dâmbul albăstrui, acoperit de trestii, la jumătatea malului, pe colina albă a Porumbeilor.

Iată, întreagă la picioarele lui, liniştită, ici şi colo brăzdată de ape ce strălucesc în amurg, moşia pe care Efix o considera mai mult a lui decât a stăpânelor; treizeci de ani de posesie şi de muncă au făcut-o pe drept a lui; iar gardurile din smochini de India, care o înconjurau ca două ziduri cenuşii, şerpuind în terase de pe deal până la râu, îi lăsau impresia că se află la capătul lumii.

Argatul nu privea dincolo de moşie şi pentru că terenurile, de o parte şi de alta, aparţinuseră într-o vreme stăpânelor lui. De ce să-şi amintească de trecut? Regrete zadarnice. Mai bine să te gândeşti la viitor şi să speri în ajutorul lui Dumnezeu.

Şi Dumnezeu promitea o recoltă bogată; oricum, împodobise cu flori toţi migdalii şi piersicii din vale şi aceasta, cuprinsă între două şiruri de dealuri albe, cu munţii azurii în depărtări, spre apus şi cu marea spre răsărit, acoperită de ape, de verdele primăverii, de mărăcinişuri, de flori, da impresia unui leagăn plin de văluri verzi, de panglici albastre, cu murmurul monoton al râului, ca gânguritul unui copil gata să adoarmă.

Zilele erau de acum prea calde şi Efix se şi gândea la ploile torenţiale care umflă râul fără stăvilare şi îl fac să se reverse, distrugând totul; să speri, da, însă fără prea multă încredere, să fii cu ochii în patru, la fel ca trestiile de pe dâmb care la orice adiere îşi ating frunzele una de cealaltă ca şi cum şi-ar anunţa o primejdie.

De aceea muncise toată ziua la stăvilar, iar acum, în aşteptarea nopţii, împletind o rogojină ca să-şi treacă timpul, se ruga ca Dumnezeu să-i facă munca rodnică. Ce e un mic stăvilar dacă Dumnezeu nu-l face, cu voia lui, puternic ca un munte?

Şapte trestii printr-o nuia, şapte rugăciuni Domnului şi Fecioarei binefăcătoare, binecuvântată fie ea; iată, colo în vale, în depărtarea azurie a amurgului, bisericuţa şi grămada de bordeie încremenite ca un sat din timpuri străvechi, părăsit de secole. La ora aceea, pe când luna îmbobocea ca un imens trandafir printre tufişurile de pe deal, iar euforbiile înmiresmau malurile râului, stăpânele lui Efix se rugau şi ele; doamna Ester, cea mai bătrână, binecuvântată fie, îşi amintea desigur de el, păcătosul; îi era destul ca să se simtă bine, răsplătit pentru toată truda lui.

Un zgomot de paşi îl făcu să ridice ochii. I se părea că-i recunoaşte, paşi repezi şi uşori de copil, paşi de îngeri care aleargă să anunţe bucurii şi necazuri.

Facă-se voia Domnului, el este cel ce trimite veştile bune şi rele; inima începu să-i bată şi degetele negre, crăpate, tremurau ţinând trestiile argintii, sclipind în lumina lunii ca undele apei.

Paşii nu se mai auzeau. Efix mai zăbovi totuşi acolo, nemişcat, în aşteptare.

Luna se înălţa în faţa lui şi şoaptele serii anunţau omul că ziua lui de muncă se sfârşise. Se auzeau cântecul cadenţat al cucului, ţârâitul greierilor timpurii, câte un strigăt de pasăre; era suspinul trestiilor şi glasul tot mai clar al râului; era mai ales un suflu, o respiraţie grea, misterioasă, ce părea că iese din pământ; da, ziua de muncă a omului se terminase şi începea viaţa fantastică a duhurilor, a zânelor şi a spiriduşilor. Duhurile de demult ale Baronilor coborau dintre ruinele castelului, peste satul

Galte, plutind în zare, la stânga lui Efix şi alergau pe malurile râului la vânătoarea de mistreţi şi vulpi; armele lor străluceau în mijlocul arinilor scunzi de pe mal, iar lătratul stins al câinilor, în depărtare, arăta trecerea lor.

Efix auzea zgomotele pe care *panas,* femeile moarte la naştere, le făceau spălându-şi rufele, jos la râu, bătându-le cu o tibie de mort, şi, de aceea, credea că-l zăreşte pe *ammattadore,* duhul cu şapte tichii în care păstrează o comoară, sărind de ici-colo prin livada de migdali, urmat de strigoi cu coama de oţel. Trecerea lui trezea scânteierea ramurilor şi a pietrelor, în lumina lunii; duhurilor rele li se alăturau duhurile copiilor nebotezaţi, spirite albe, zburând prin aer, schimbându-se în nouraşi argintii îndărătul lunii, iar piticii şi *janas,* zâne micuţe care în timpul zilei stau în casele lor din stâncă, ţesând stofe de aur, în războaie de aur, dansau în umbra tufelor înalte de *filirea*, *în* timp ce uriaşii se zăreau printre stâncile munţilor, sub lumina lunii, ţinând de hăţuri cai verzi pe care numai ei ştiau să-i călărească, încercând să vadă dacă acolo jos, prin pajiştile de euforbie otrăvitoare se ascunde vreun balaur sau dacă legendarul şarpe *cananea*[2], care exista încă din vremea lui Hristos, se târăşte pe nisip în jurul mlaştinii.

Mai ales în nopţile cu lună, tot acest popor misterios însufleţeşte dealurile şi văile; omul nu are dreptul să-l tulbure cu prezenţa lui, după cum duhurile îl respectă pe el la lumina soarelui; este deci timpul să te retragi şi să închizi ochii sub aripa ocrotitoare a îngerilor de pază.

Efix îşi făcu semnul crucii şi se ridică, dar parcă mai aştepta să vină cineva. Împinse totuşi stinghia ce servea de uşă şi se sprijini pe o cruce mare din trestii, care trebuia să împiedice duhurile şi *Tentaţiile* să intre în colibă.

---

[2] Simbolul longevităţii.

Clarul de lună pătrundea prin crăpături, luminând camera strâmtă şi joasă, destul de încăpătoare pentru el, care era mic şi slab ca un adolescent.

Din acoperişul conic, făcut din trestii şi stuf, cu o gaură la mijloc pentru ieşirea fumului, şi care se sprijinea de zidurile netencuite, atârnau funii de ceapă şi mănunchiuri de ierburi uscate, cruci de palmieri şi ramuri de măslin sfinţit, o lumânare, o seceră împotriva strigoilor şi un săculeţ de orez împotriva *panaselor*; la fiecare adiere totul tremura, iar pânzele de păianjen luceau în bătaia lunii.

Jos, pe podeaua de pământ, se odihnea o oală cu toarte, iar lângă ea zăcea o tigaie întoarsă.

Efix îşi pregăti rogojina, dar nu se culcă. Mereu i se părea că aude paşi de copil; cineva venea sigur, şi, într-adevăr, deodată, câinii începură să latre undeva, prin apropiere, pe locurile vecine şi întreg ţinutul, care cu câteva clipe mai înainte părea adormit sub murmurul de rugăciune al glasurilor nocturne, se umplu de ecouri şi freamăt ca şi cum s-ar fi trezit dintr-odată.

Efix deschise iar uşa. O umbră neagră urca povârnişul unde lanul de bob unduia argintiu sub lună şi Efix, căruia în timpul nopţii chiar şi figurile omeneşti îi păreau misterioase, îşi făcu din nou semnul crucii. Dar o voce cunoscută îl strigă; era vocea tânără şi un pic gâfâită a unui băiat care locuia alături de casa doamnelor Pintor.

— Nene Efisé, nene Efisé!

— Ce s-a întâmplat, Zuannanto? Sunt bine stăpânele mele?

— Sunt bine, da, aşa mi se pare. M-au trimis doar să-ţi spun să cobori în sat mâine în zori, că vor să-ţi vorbească. O fi poate pentru o scrisoare galbenă ce-am văzut-o în mâna doamnei Noemi. Doamna Noemi o citea, iar doamna

Ruth, care mătura curtea, îmbrobodită ca o călugăriţă, se oprise sprijinindu-se în coada măturii, ascultând.

— O scrisoare? Nu ştii de la cine?

— Eu nu, nu ştiu să citesc. Dar bunică-mea spune că poate e de la domnişoru' Giacinto, nepotul stăpânelor dumitale.

Da, Efix simţea, aşa trebuia să fie; îşi scărpină gânditor obrazul, cu capul plecat, plin de speranţă, dar şi de teamă să nu se înşele.

Băiatul se aşează obosit pe piatra din faţa colibei şi îşi desfăcu şireturile de la bocanci, întrebând dacă nu era ceva de mâncare.

— Am venit într-o goană, mi-era frică de duhuri.

Efix ridică chipul măsliniu, dur ca o mască de bronz, şi îl fixă pe băiat cu ochii lui mici şi albaştri, duşi în fundul capului, şi ochii aceia vii, strălucitori, înconjuraţi de riduri, exprimau o teamă copilărească.

— Ţi-au spus dacă trebuie să mă duc acu', noaptea, sau mâine-dimineaţă?

— Mâine, îţi spun! Cât timp dumneata eşti în sat eu voi sta aici, de pază, la moşie.

Argatul era obişnuit să fie supus stăpânelor lui şi nu mai puse alte întrebări; rupse o ceapă de pe funie, luă o bucată de pâine din traistă şi, în timp ce băiatul mânca râzând şi lăcrimând din cauza cepei, începură din nou să vorbească. Persoanele cele mai de vază din sat erau pomenite în discuţia lor; mai întâi preotul, apoi sora preotului, pe urmă Milese, cel care se însurase cu fata celei din urmă şi devenise din negustor ambulant de portocale şi urcioare cel mai bogat negustor din ţinut. După aceea venea don Predu, primarul, vărul stăpânelor lui Efix. Şi don Predu era bogat, dar nu ca Milese. Urma apoi Kallina, cămătăreasa, bogată şi ea, dar în chip misterios.

— Hoţii au încercat să-i spargă zidul. Degeaba, e vrăjit. Şi ea râdea azi-dimineaţă în curte, zicând: „Şi dacă mă calcă hoţii vor găsi numai praf şi pulbere, săracă cum sunt”. Dar bunică-mea zicea că tuşa Kallina are un săculeţ plin cu aur, în zid.

De fapt lui Efix puţin îi păsa de aceste poveşti. Culcat pe rogojină, cu o mână la subsuoară şi alta sub bărbie, îşi simţea inima bătând, iar foşnetul trestiilor pe dâmb îi părea suspinul unui duh rău. Scrisoarea galbenă. Galbenul, urâtă culoare. Cine ştie ce trebuia să se mai întâmple stăpânelor lui. De douăzeci de ani, pe aici, când o întâmplare rupea şirul monoton al zilelor în casa Pintor, era fără îndoială o întâmplare nenorocită.

Şi băiatul se culcase, dar nu avea chef să doarmă.

— Nene Efix, şi azi bunică-mea povestea că stăpânele dumitale au fost bogate ca şi don Predu. E adevărat sau nu?

— E adevărat, spuse argatul suspinând. Dar nu-i acum timpul să pomenim de asta. Dormi.

Băiatul căscă.

— Dar tot bunica povestea că, după moartea doamnei Maria Cristina, fericita stăpână bătrână, a căzut un blestem peste casă. E adevărat sau nu?

— Dormi, îţi spun, nu-i acu momentul să vorbim de asta!

— Dar lasă-mă să vorbesc! Şi de ce a fugit doamna Lia, stăpâna dumitale cea tânără? Bunica îmi spunea că dumneata ştii, că ai ajutat-o să fugă; ai însoţit-o până la pod, unde s-a ascuns până a trecut un car care a dus-o până la mare. Acolo s-a îmbarcat. Şi don Zame, tatăl ei, stăpânul dumitale, a căutat-o până a murit. A murit acolo lângă pod. Cine l-a ucis? Bunica spune că dumneata ştii.

— Bunică-ta e o vrăjitoare. Amândoi, şi tu şi ea, să lăsaţi morţii în pace, strigă Efix, dar vocea îi era spartă şi băiatul râse obraznic.

— Nu te înfuria, că îţi face rău, nene Efix. Bunica spune că un duh l-a ucis pe don Zame. Aşa-i sau nu?

Efix nu răspunse; închise ochii, îşi puse mâinile la urechi, dar vocea băiatului se auzea în întuneric şi îi părea chiar vocea trecutului.

Şi iată, încetul cu încetul, se adună toţi în jurul lui, pătrund prin crăpături ca razele lunii; este doamna Maria Cristina, frumoasă şi liniştită ca o sfântă, şi don Zame, roşu şi turbat ca un diavol; cele patru fiice au pe chipul palid seninătatea mamei şi în adâncul ochilor patima tatălui; sunt argaţii, servitoarele, rudele, prietenii, toată lumea care umple casa bogată a urmaşilor Baronilor din acest ţinut. Dar trece vântul nenorocirii şi lumea se risipeşte ca nouraşii pe cer în jurul lunii, când suflă vântul de nord.

Doamna Cristina a murit. Chipul palid al fiicelor pierde puţin din seninătatea mamei, iar patima din adâncul ochilor lor creşte pe măsură ce don Zame, după moartea nevestei, ia tot mai mult înfăţişarea despotică a Baronilor, strămoşii lui şi, ca aceştia, le ţine închise în casă pe cele patru fiice ca pe nişte sclave în aşteptarea soţilor demni de ele. Ca şi sclavele, ele trebuie să muncească, să facă pâine, să ţească, să gătească, să ştie să-şi aibă grijă de lucruri; şi mai ales nu trebuie să ridice ochii în faţa bărbaţilor, nici măcar să îndrăznească să se gândească la vreunul care nu le era hărăzit ca soţ. Dar anii treceau şi mirele nu sosea. Şi cu cât fetele îmbătrâneau, cu atât don Zame le cerea să păstreze cu sfinţenie obiceiurile. Vai şi amar dacă le vedea arătându-se la ferestrele ce dădeau în uliţa din spatele casei sau dacă ieşeau fără voia lui. Le

pălmuia acoperindu-le de ocări, iar pe tinerii care treceau de două ori la rând pe uliţă îi ameninţa cu moartea.

El, în schimb, îşi trecea zilele învârtindu-se prin sat sau şezând pe banca de piatră din faţa prăvăliei surorii preotului. De frica gurii lui spurcate oamenii îl ocoleau când îl vedeau. El se certa cu toţi şi era atât de invidios pe bunul altuia, încât atunci când trecea pe lângă o moşie frumoasă zicea: „mânca-te-ar procesele”. Dar judecăţile ajunseseră să-i mănânce lui pământurile; şi o nenorocire nemaipomenită îl lovi ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru trufia şi prejudecăţile lui.

Domnişoara Lia, a treia dintre fetele lui, a dispărut într-o noapte din casa părintească şi mult timp nu s-a ştiut nimic de ea. O umbră de moarte apăsa casa; niciodată nu se întâmplase un scandal asemănător în ţinut, niciodată o domnişoară nobilă şi bine educată, ca Lia, nu fugise aşa. Don Zame parcă înnebunise. Alerga în sus şi în jos, în toate părţile, de-a lungul coastei, în căutarea Liei, dar nimeni nu ştia să-l lămurească defel. În sfârşit ea a scris surorilor, spunându-le că se găseşte într-un loc sigur şi e mulţumită că şi-a rupt lanţurile. Dar surorile nu i-au iertat gestul nesăbuit şi nici nu i-au răspuns. Don Zame a devenit şi mai tiran cu ele. Îşi fărâmiţa în continuare moşia, chinuia argatul, sâcâia jumătate din sat cu gâlceava, umbla mereu în speranţa că va da de urma fetei şi o va aduce acasă. Umbra ruşinii, pricinuită de dispariţia Liei şi care plutea peste el şi întreaga familie, îl apăsa, ca pe un condamnat. Într-o dimineaţă a fost găsit mort în mijlocul drumului, pe pod, în afara satului. Trebuie să fi murit de inimă rea, pentru că nu exista nici o urmă de violenţă, numai o mică pată verde la ceafă.

Lumea spunea că poate don Zame s-o fi certat cu cineva şi că fusese omorât cu lovituri de bâtă; dar cu

timpul aceste zvonuri încetară şi rămase convingerea că murise de inimă rea, din cauza fugii fetei lui.

Lia totuşi continua să le scrie, anunţându-şi căsătoria, în timp ce surorile dezonorate de fuga ei nu puteau să se mărite.

Bărbatul ei, pe care-l întâlnise din întâmplare când a plecat, era negustor de animale. Trăiau la Civitavecchia, în oarecare îndestulare, şi aşteptau în curând un copil.

Surorile nu i-au iertat nici această nouă greşeală, căsătoria cu un om de rând întâlnit într-un fel atât de nepotrivit.

La puţin timp după aceea, Lia a scris iar, anunţând naşterea lui Giacinto. Ele i-au trimis un dar copilului, fără să scrie însă mamei.

Şi anii treceau. Giacinto creştea şi de fiecare dată, de Paşte ori de Crăciun, scria mătuşilor şi mătuşile îi trimiteau un dar. O dată a scris că studiază, altă dată că vrea să intre în marină, apoi că a găsit de lucru; după aceea a anunţat moartea lui taică-său, a maică-sii; în sfârşit, îşi exprima dorinţa să le viziteze şi să stea împreună cu ele, dacă în sat ar găsi de lucru.

Mărunta lui slujbă de la Birourile Vămii nu-i plăcea. Era neînsemnată, umilitoare, şi îi ruina tinereţea. Iar el iubea viaţa activă, da, dar simplă, în aer liber. Toţi îl sfătuiau să se retragă în insula mamei lui, ca să-şi încerce norocul cu o muncă cinstită.

Mătuşile au început să se sfătuiască; cu cât vorbeau mai mult cu atât se înţelegeau mai puţin.

— Să lucreze? spunea doamna Ruth, cea mai liniştită. Dar satul nostru nu le asigură de lucru nici măcar celor născuţi aici!

Doamna Ester însă încuraja planurile nepotului, în timp ce doamna Noemi, cea mai tânără dintre ele, zâmbea rece şi zeflemitor.

— El crede poate că vine aici să facă pe domnul. Să vină, să vină! Va ajunge să pescuiască în râu...

— Chiar el spune că vrea să muncească, Noemi, sora mea! Va munci, deci. Va fi negustor ca tatăl lui.

— Trebuia s-o facă înainte. Neamul nostru nu a cumpărat niciodată boi.

— Alte timpuri, Noemi, draga mea. De altfel domnii sunt acum tocmai negustorii. Îl vezi pe Milese? El spune: „Baronul de Galte acum eu sunt”.

Noemi râdea cu o privire rea în ochii adânci şi râsul ei o descuraja pe doamna Ester, mai mult decât argumentele celeilalte surori. În toate zilele aceeaşi poveste, numele lui Giacinto se auzea în toată casa, chiar şi atunci când cele trei surori tăceau, ca şi cum el ar fi trăit printre ele încă din prima zi de viaţă, iar chipul lui necunoscut însufleţea casa părăginită.

Efix nu-şi aducea aminte să fi luat parte direct la discuţiile stăpânelor lui; nu îndrăznea mai ales pentru că ele nu-l băgau în seamă şi apoi nici nu dorea să aibă cugetul încărcat; dar voia ca băiatul să vină.

Îl iubea, îl iubise mereu ca pe un membru al familiei.

După moartea lui don Zame el rămăsese cu cele trei doamne Pintor să le ajute să-şi rezolve treburile încurcate. Rudele nu se îngrijeau de ele, ba mai mult, le dispreţuiau şi le ocoleau; ele nu erau în stare să facă altceva decât treburile casei şi nici măcar nu cunoşteau moşia, ultima rămăşiţă a bunurilor proprii.

— Voi sta încă un an în slujba lor, spusese Efix cuprins de milă faţă de neputinţa stăpânelor. Şi a rămas douăzeci de ani.

Cele trei surori trăiau din renta moşiei cultivate de el. După fiecare recoltă când trebuia să-l plătească, doamna Ester spunea argatului: treizeci de scuzi pe an şi o pereche de bocanci.

— Ai răbdare, pentru numele lui Dumnezeu; ce-i al tău n-o să-ţi lipsească.

Şi el avea răbdare şi creditul creştea din an în an, încât doamna Ester, mai în glumă, mai în serios, îi promitea să-l lase moştenitorul averii şi al casei, chiar dacă el era mult mai vârstnic ca ele.

Bătrân de-acu şi slab, rămânea totuşi un bărbat şi era suficientă prezenţa lui ca să le ocrotească pe cele trei doamne.

Acum era el cel care le dorea norocul; măcar dacă Noemi ar găsi un bărbat! Dar dacă scrisoarea galbenă adusese o veste bună? Dacă anunţa o moştenire? Poate era o cerere în căsătorie pentru Noemi? Doamnele Pintor mai aveau încă rude bogate la Sassari şi la Nuoro: ce, una dintre ele nu s-ar putea căsători cu Noemi? Chiar don Predu ar fi putut să scrie scrisoarea galbenă. Şi iată că în imaginaţia obosită a argatului lucrurile îşi schimbau într-un fel faţa de la noapte la zi; totul e lumină, blândeţe, nobilele lui stăpâne întineresc, se ridică în zbor ca vulturii cărora le cresc iar penele; casa le renaşte şi totul în jur înfloreşte ca valea primăvara.

Şi lui, sărmanului argat, nu-i rămânea decât să se retragă pentru restul vieţii la moşie, să-şi întindă rogojina şi să se odihnească cu mila lui Dumnezeu, în timp ce, în liniştea nopţii trestiile şopteau ruga pământului care adormea.

II

În zori plecă, lăsându-l pe băiat să păzească moşia.

Drumul până în sat urca şi el mergea încet, pentru că anul trecut avusese friguri şi simţea o mare slăbiciune în picioare. De fiecare dată se oprea, întorcându-se să vadă toată moşia înverzită între cele două şiruri de smochini de India; iar coliba aflată acolo, neagră, între verdele-albăstrui al trestiilor şi albul stâncilor îi părea un cuib, un cuib adevărat.

Ori de câte ori se îndepărta de colibă o privea duios şi nostalgic, ca o pasăre care migrează. Simţea că a lăsat acolo ceea ce avea mai bun în el; şi mergând pe drum, de-a lungul râului, pe lângă stufărişuri şi arini scunzi, i se părea că este un pelerin, cu desaga mică de lână pe spate şi cu un băţ din lemn de soc în mână, înaintând spre un loc de căinţă: lumea.

Facă-se voia Domnului şi să mergem înainte. Iată, o parte din vale deschizându-se, iar pe coama dealului apărând o grămadă de dărâmături, ruinele Castelului. Dintr-un zid negru o fereastră albastră, goală, ca însuşi ochiul trecutului, priveşte peisajul plin de nostalgia răsăritului de soare, câmpia presărată cu dune cenuşii de nisip şi cu tufe gălbui de papură, vâna verzuie a râului, satele albe cu clopotniţă în mijloc ca pistilul în floare. Dinspre munţii din Nuoro se zăresc nori de culoarea nalbei şi a aurului.

Efix înaintează mic şi negru în atâta măreţie de lumină. Soarele face să scânteieze toată câmpia; fiecare papură pare un fir de argint şi din fiecare tufă de euforbie se aude un strigăt de pasăre. Iată conul verde şi alb al Muntelui de Galte, brăzdat de umbre şi raze de soare. La poalele muntelui, ţinutul se aseamănă cu ruinele vechii cetăţi romane.

Ziduri lungi în paragină, cocioabe fără acoperiş, grămezi de moloz în faţa curţilor şi gardurilor, maghernițe intacte, mai impresionante decât înseşi ruinele, se aflau de o parte şi de alta a drumurilor în pantă, pavate pe mijloc cu pietre mari; roci vulcanice, împrăştiate ici şi colo, dau impresia că un cataclism a distrus vechiul oraş şi i-a alungat pe locuitori. În atâta dezolare câteva case noi răsar timide, iar rodiile şi roşcovele, smochinii de India şi curmalii schimbă întru câtva tristeţea locului.

Dar pe măsură ce Efix urca, această tristeţe creştea şi se întindea peste dâmb, la umbra muntelui, printre gardurile de mure şi de euforbie, în faţa vechiului cimitir şi a bisericii în ruină. Drumurile erau pustii, iar stâncile de pe Munte apăreau acum ca nişte turnuri de marmură.

Efix s-a oprit în faţa porţii casei doamnelor Pintor, vecină cu vechiul cimitir. În timp ce poarta vechiului cimitir abia se deschidea cu ajutorul unui ax ros, aceea a casei celor trei doamne avea un arc în zidărie, iar sub arhitravă se vedea urma unei embleme, capul unui războinic cu coif şi un braţ înarmat cu spadă, mottoul fiind: *quis resistit hujas*[3]? Cele două intrări erau aproape identice, fiecare având dinainte câte trei trepte tocite, năpădite de iarbă.

Efix a traversat curtea pătrată şi mare, pavată cu lespezi pe mijloc ca drumurile, cu un fel de brazdă din piatră dură pentru şanţul de scurgere a apei de ploaie; şi-a luat apoi desaga de pe spate, încercând să vadă dacă vreuna dintre stăpânele lui se arată. Casa, cu un singur cat, se înalţă în fundul curţii, străjuită de muntele care părea o glugă enormă, albă şi verde.

Trei uşi s-au deschis pe balconul de lemn, ca o verandă, care ţinea cât tot catul superior al casei şi la care se ajungea urcând pe o scară exterioară şi ea în stare jalnică.

---

[3] Cine rezistă acesteia (spadei din stemă), dar nu e în latina corectă.

O sfoară înnegrită, înnodată şi fixată în cârlige înfipte la colţurile scării, înlocuia balustrada de odinioară. Uşile, stâlpii şi balustrada balconului erau din lemn foarte fin sculptat; cu toate astea totul se clătina, iar lemnul ros, acum negru, părea că la cea mai mică izbitură se prefăcea în praf, ca măcinat de un burghiu invizibil. Ici şi colo, totuşi, pe lemnul balconului, dincolo de coloanele subţiri, intacte încă, se observau resturile cornişei sub care se zărea o ornamentaţie de frunze, flori şi fructe în relief; Efix îşi aminti că încă de copil acel balcon îi trezea un respect religios, aidoma amvonului şi balustradei care înconjura altarul bisericii.

O femeie scundă şi grasă, îmbrăcată în negru şi cu basmaua albă legată în jurul obrazului sever, negricios, a apărut pe balcon, s-a aplecat, l-a văzut pe argat şi ochii ei negri, migdalaţi au scânteiat de bucurie.

— Doamna Ruth, bună ziua, stăpâna mea!

Doamna Ruth a coborât iute lăsând să i se vadă picioarele groase acoperite de ciorapi albăstrui; îi zâmbea, arătându-şi dinţii intacţi sub buzele umbrite de puf.

— Dar doamna Ester? Şi doamna Noemi?

— Ester a plecat la biserică, Noemi se trezeşte acum. Frumoasă vreme, Efix! Cum merge treaba pe-acolo?

— Bine, bine, mulţumesc lui Dumnezeu, totul e bine.

Bucătăria era veche, parcă din Evul Mediu: un scaun de lemn sculptat era rezemat de peretele de lângă cămin; prin gratiile ferestrei se vedea verdele proaspăt al Muntelui. Pe pereţii coşcoviţi şi goi se vedeau încă urmele cratiţelor de aramă dispărute, iar cârligele lustruite şi strălucitoare, de care cândva erau atârnate şeile, desagii, armele, păreau puse acolo doar ca amintire.

— Ei bine, doamna Ruth? întrebă Efix în timp ce femeia punea un ibric mic de aramă pe foc. Ea îşi întoarse

faţa mare, negricioasă, înconjurată de albul basmalei şi clipi din ochi făcându-i semn să aibă răbdare.

— Du-te şi scoate nişte apă până coboară Noemi.

Efix luă găleata de sub scaun, se îndreptă spre uşă, dar înainte de-a ieşi se întoarse timid, privind găleata în balans.

— Scrisoarea este de la domnişoru' Giacinto?

— Scrisoarea? Este o telegramă.

— Iisuse Hristoase? Nu s-a întâmplat nimic rău?

— Nimic, nimic! Hai, du-te.

Era zadarnic să insişti înainte să coboare Noemi; doamna Ruth, deşi era cea mai bătrână dintre cele trei surori şi ţinea cheile casei, de altfel nu mai era nimic de care să ai grijă, nu avea niciodată nici o iniţiativă şi nu-şi lua nici o responsabilitate.

El se duse la fântâna ca o *nuraghe*[4], săpată într-un colţ al curţii, înconjurată de o piatră dură pe care erau înşirate căni ciobite, în care înfloreau micşunele şi tufe de iasomie; una dintre flori se căţăra pe zid de parcă voia să vadă ce se petrece dincolo de el.

Multe amintiri trezea în inima argatului acest colţ de curte, trist ca un muzeu, vesel ca aurul strălucitor al micşunelelor şi ca verdele proaspăt al iasomiei!

Parcă o vedea pe doamna Lia, palidă şi subţire ca o trestie, stând în balcon, privind în depărtare ca să afle ceea ce este dincolo, în lume. În ziua în care a fugit Lia, Efix o văzuse aşa, nemişcată acolo sus, ca pilotul navei care străbate cu privirea misterul mării.

Cât cântăreau aceste amintiri! Cât găleata plină cu apă care atârna acum acolo jos, în fântână!

Ridicând privirea, Efix văzu că femeia care apăruse în balcon, înaltă, sprintenă, închizându-şi manşetele jachetei negre cu falduri, nu era Lia.

---

[4] Construcţie conică, preistorică, în Sardinia.

— Doamna Noemi, bună ziua, stăpâna mea. Nu coborâţi?

Ea se aplecă puţin, iar părul des şi negru, strălucitor, frumos, încadrându-i chipul palid, părea o aureolă; răspunse la salut cu ochii ei negri, scânteind sub genele lungi, dar nu vorbi şi nici nu coborî. Deschise larg uşile şi ferestrele, aşa nu era pericol să se trântească de la curent şi să se spargă geamurile, care oricum nu mai existau de atâţia ani; aduse apoi afară o cuvertură pe care o întinse bine la soare.

— Nu coborâţi, doamnă Noemi? repetă Efix ridicând capul.

— Acum, acum.

Dar ea netezea bine cuvertura şi părea că zăboveşte, admirând priveliştea din jur de o frumuseţe plină de nostalgie, cu câmpia nisipoasă brăzdată de râu, de şiruri de plopi şi arini, de întinderi de trestii şi euforbie, cu bisericuţa înnegrită înconjurată de ruine şi de vechiul cimitir năpădit de iarbă din care se vedea ici-colo albul oaselor celor morţi; în depărtare se zărea dealul cu ruina Castelului. Nori aurii pluteau peste deal şi ruine, iar liniştea şi calmul acestei dimineţi dădeau o seninătate de cimitir întregului ţinut.

Trecutul domnea încă peste aceste locuri.

Noemi nu se lăsa impresionată; încă de copilă era obişnuită să vadă oasele morţilor care păreau că se încălzeau la soare iarna, iar primăvara străluceau ca roua. Nimeni nu se gândea să le ia de aici, de ce s-ar fi gândit tocmai ea.

Doamna Ester, însă, în timp ce urca cu pas lent şi liniştit drumul de la biserica nouă din sat – în casă era mereu grăbită, în lume făcând lucrurile cu calm pentru că o femeie nobilă trebuie să fie sigură şi stăpână pe ea –,

ajungând în faţa cimitirului vechi îşi făcu semnul crucii şi se rugă pentru sufletele celor morţi.

Doamna Ester nu uita nimic şi nu-i scăpa nimic niciodată: abia intrată în curte observă că cineva a scos apă din fântână; puse la loc găleata, luă o pietricică din ghiveciul cu micşunele şi, după ce intră în bucătărie, îl salută pe Efix şi-l întrebă imediat dacă i-au dat să bea cafea.

— Mi-a dat, mi-a dat, doamna Ester, stăpâna mea!

Între timp, doamna Noemi cobora cu telegrama în mână, dar nu se hotăra s-o citească de parcă-i pierise cheful, exasperată de curiozitatea argatului.

— Ester, spuse aşezându-se pe laviţă lângă vatră, de ce nu-ţi scoţi şalul?

— Este slujbă la biserică în dimineaţa asta; vreau să mai ies. Citeşte.

Se aşează şi ea pe laviţă, iar doamna Ruth o imită; stând aşa, cele trei surori semănau într-un mod surprinzător; reprezentau trei vârste diferite: doamna Noemi încă tânără, doamna Ester mai în vârstă, iar doamna Ruth deja bătrână, dar de o bătrâneţe puternică, nobilă, senină.

Ochii doamnei Ester, puţin mai deschişi la culoare decât ai surorilor ei, ca aluna aurie, scânteiau totuşi, copilăroşi şi maliţioşi.

Argatul s-a aşezat în faţa lor, aşteptând. Doamna Noemi, după ce desfăcu foaia galbenă, o privi fix, ca şi cum n-ar fi reuşit să înţeleagă cuvintele, ca apoi să o parcurgă repede, plină de ciudă:

— Ei bine, spune că peste câteva zile va sosi. Asta e! Ridică ochii şi se înroşi privind severă chipul lui Efix; apoi celelalte două îl priviră şi ele.

— Înţelegi? Aşa, imediat, ca şi cum ar veni în casa lui.

— Ce spui de asta? întrebă doamna Ester apăsând cu mâna nodul şalului.

Efix avea un chip fericit; ridurile dese din jurul ochilor lui păreau raze. El nu încerca să-şi ascundă bucuria.

— Sunt un biet argat, dar zic că providenţa ştie ce face.

— Mulţumescu-ţi ţie, Doamne! Cel puţin este cineva care înţelege situaţia, spuse doamna Ester.

Dar Noemi redevenise palidă. Cuvinte de protest îi stăteau pe buze, dar ca de obicei reuşi să se stăpânească în faţa argatului pe care se părea că nu-l prea bagă în seamă şi totuşi adăugă:

— Aici nu e vorba de providenţă, nu se discută despre asta. Este vorba... adăugă după un moment de ezitare... trebuie să-i răspundem direct şi clar că în casa noastră nu este loc pentru el!

Efix desfăcu braţele şi-şi înclină puţin capul, ca şi cum ar fi zis: „Atunci de ce mă mai întrebaţi?”, dar doamna Ester începu să râdă şi se ridică fluturând cu nerăbdare cele două aripi negre ale şalului.

— Şi unde vrei să se ducă atunci? La casa preotului, ca străinii care nu găsesc găzduire?

— Eu mai de grabă nu i-aş răspunde nimic, propuse doamna Ruth luând din mâna lui Noemi telegrama, pe care aceasta o împăturea şi reîmpăturea nervos. Dacă vine, e bine-venit. L-am putea primi ca pe un străin. Bine ai venit, oaspete! adăugă ca şi cum ar fi salutat pe cineva care intrase pe uşă. Foarte bine. Şi dacă se poartă urât, să plece.

Doamna Ester zâmbea privindu-şi sora care era cea mai timidă şi nehotărâtă dintre ele; aplecându-se o bătu cu mâna pe genunchi:

— Să-l gonim, vrei să spui? Frumoasă figură, dragă surioară. Si vei avea tu curajul acesta, tu, Ruth?

Efix se gândea. Dintr-odată ridică capul şi puse o mână pe piept.

— La asta mă voi gândi eu, promise cu hotărâre.

În clipa aceea ochii lui îi întâlniră pe cei ai lui Noemi, şi el, căruia-i fusese mereu frică de acei ochi limpezi şi reci ca o apă adâncă, înţelese că stăpâna cea tânără luase în serios promisiunea lui. Dar nu regretă că o făcuse. Multe alte responsabilităţi îşi asumase în viaţa lui.

El a rămas în sat toată ziua. Era neliniştit din cauza moşiei – cu toate că la vremea aia era puţin de furat –, dar i se părea că o oarecare dezbinare le tulburase pe stăpâne şi nu voia să plece înainte de a le vedea pe toate împăcate.

După ce a aşezat câteva obiecte la locul lor, doamna Ester a plecat iar la biserică; Efix i-a promis c-o s-o ajungă din urmă; în timp ce Noemi urca la etaj, el intră din nou în bucătărie şi o rugă în şoaptă pe doamna Ruth, care îngenunchease pe pământ şi frământa puţin aluat pe o măsuţă joasă, să-i dea telegrama.

Ea îşi înălţă capul şi cu pumnul strâns, alb de făină, îşi dădu basmaua puţin pe spate.

— Ai auzit-o? spuse în şoaptă arătând spre Noemi. E mereu aceeaşi! Orgoliul o stăpâneşte.

— Aveţi dreptate! afirmă Efix preocupat. Când eşti nobil, eşti nobil, doamnă Ruth. Găseşti o monedă sub pământ? Vi se pare de fier, pentru că e neagră, dar dacă o curăţaţi vedeţi că e aur. Aurul e mereu aur.

Doamna Ruth a înţeles că faţă de Efix era zadarnic să mai scuzi orgoliul arătat de Noemi şi, gata să fie de acord cu celălalt, se înveseli.

— Îţi aminteşti cât era de mândru tatăl meu? spuse vârând mâinile ei roşii cu vene albăstrui în coca albă. Şi el vorbea aşa. El, desigur, nu i-ar fi permis lui Giacinto nici măcar să debarce. Ce spui, Efix?

— Eu? Eu sunt un biet argat, dar cred că domnişoru' Giacinto ar fi debarcat oricum.

— Fiul mamei lui, vrei să spui! suspină doamna Ruth, şi argatul suspină şi el. Umbra trecutului îl însoţea mereu.

Dar bărbatul făcu un gest ca şi cum ar fi înlăturat această umbră şi, urmărind cu ochii mişcarea mâinilor roşii care trăgeau, îndoiau şi băteau aluatul alb, reluă cu calm:

— Băiatul este bun şi providenţa îl va ajuta. Trebuie totuşi să fim atenţi să nu ia friguri. După aceea va trebui să-i cumpărăm un cal, pentru că pe continent nu se merge pe jos. Mă voi ocupa eu de asta. Important este ca Domniile Voastre să fiţi de acord.

Dar ea spuse imediat cu mândrie:

— Şi ce, nu suntem de acord? Ne-ai auzit oare certându-ne? Nu te duci la biserică, Efix?

El a înţeles că îl concediază şi ieşi în curte, uitându-se dacă poate vorbi cu doamna Noemi.

Iat-o, tocmai ia cuvertura de pe balcon; degeaba s-o rogi să coboare, trebuie să urci tu până la ea.

— Doamna Noemi, pot să vă pun o întrebare? Sunteţi mulţumită? Noemi îl privi surprinsă, cu cuvertura în braţe.

— De ce anume?

— Că vine domnişoru' Giacinto? O să vedeţi că este un băiat bun.

— Tu unde l-ai cunoscut?

— Se vede după cum scrie. Va putea face mult. Va trebui, totuşi, să i se cumpere un cal.

— Chiar şi pinteni!

— Depinde numai de Domniile Voastre să fiţi de acord. Asta-i important.

Ea luă un fir din cuvertură şi-l aruncă în curte; faţa i se întunecase.

— Când nu ne-am înţeles între noi? Până acum mereu am fost de acord.

— Da, dar se pare că dumneavoastră nu sunteţi mulţumită de sosirea domnişorului Giacinto.

— Trebuie să sar într-un picior? Nu este Mesia, spuse ea intrând pe uşa prin care se vedeau interiorul unei camere albe cu un pat vechi, o ladă veche, o ferestruică fără geamuri, deschisă spre verdele Muntelui.

Efix coborî, rupse o micşunea mititică şi, ţinând-o la spate, se îndreptă spre biserică.

Liniştea şi răcoarea Muntelui ameninţător domneau în jur; numai trilul piţigoilor în mijlocul ruinelor înveselea locul, însoţind rugăciunea monotonă a femeilor strânse în biserică.

Efix intră în vârful picioarelor, cu micşuneaua în mână şi îngenunche în spatele coloanei amvonului.

Biserica era lăsată în paragină; totul era cenuşiu, umed şi prăfos. Din găurile acoperişului de lemn, cădeau raze oblice de pulbere foarte fină, argintie, ce se oprea pe capul femeilor îngenunchiate, iar chipurile gălbui care abia se mai desluşeau de pe fondul negru, crăpat, al picturilor ce mai împodobeau încă pereţii, se asemănau cu aceste femei îmbrăcate în negru şi violet, toate palide ca fildeşul, chiar şi cele mai frumoase şi mai gingaşe având pieptul descărnat şi stomacul umflat de friguri. Până şi rugăciunea avea o rezonanţă lentă şi monotonă, care părea că vibrează departe, dincolo de timp. Slujba era pentru un parastas de o lună şi o pânză neagră cu franjuri aurii acoperea balustrada altarului; preotul, cu veşminte albe şi negre, se întorcea încet cu mâinile ridicate, ca două raze de lumină care-i dansau în jur şi-i înconjurau capul de profet ca o aureolă.

Fără sunetul clopotului, al cărui glas părea să alunge spiritele din jur, Efix, cu toată lumina, cu tot cântecul păsărilor, avea impresia că asistă la o slujbă de fantasme. Iată-le, sunt toate aici; este don Zame, îngenuncheat pe

banca familiei şi colo, mai sus, doamna Lia, palidă, cu şalul ei negru ca şi chipiul de deasupra, din tabloul vechi, pe care toate femeile îl privesc de fiecare dată. Este imaginea Magdalenei, despre care se zice că-i pictată după natură: dragostea, liniştea, remuşcarea şi speranţa îi râd şi îi plâng în ochii adânci şi pe gura amară... Efix o priveşte şi simte, ca întotdeauna în faţa ei, că se iveşte din întuneric un trecut fără sfârşit, şi-l cuprinde o ameţeală ca şi cum el însuşi ar fi atârnat într-un gol misterios.

I se părea că-şi aminteşte de o viaţă de demult, foarte îndepărtată; că totul în jur se însufleţeşte, dar ca o viaţă fantastică, legendară; morţii înviau. Hristos, care stătea în spatele perdelei de un galben-închis, în altar, şi care era arătat poporului numai de două ori pe an, coboară din ascunzătoarea lui şi merge şi El este slab, palid, tăcut. Merge şi poporul îl urmează, iar în mijlocul poporului se află el, Efix, care merge, merge cu floarea în mână, cu inima neliniştită de un imbold de tinereţe. Femeile cântă, păsările cântă, doamna Ester, în picioare lângă argat, îşi strânge cu mâna legătura şalului. Procesiunea se continuă afară, în sat, iar satul este acoperit de flori de rodii şi de viţă albă; casele sunt noi, portalul casei familiei Pintor e nou, din lemn de nuc lustruit, balconul e intact... Totul este nou, totul este frumos. Doamna Maria Cristina e vie şi se arată în balconul unde sunt întinse cuverturile din mătase. Doamna Noemi e foarte tânără, e logodită cu don Predu, şi don Zame, aflat şi el în procesiune, se arată ca de obicei mânios, dar e foarte mulţumit...

Dar cântecul femeilor a încetat şi câteva se ridică să plece. Efix, care-şi sprijinise capul de coloana amvonului, se trezi din visul său şi o urmă pe doamna Ester în drumul spre casă.

Din înaltul cerului soarele biciuia ţinutul, dezolant în lumina orbitoare şi caldă a dimineţii. Femeile ieşite din

biserică au dispărut care încotro, tăcute ca fantasmele, totul devenind iar singurătate şi linişte în jurul casei doamnelor Pintor. Doamna Ester se apropie de fântână ca să sprijine cu o scândurică tulpina unei garoafe, urcă apoi sprintenă scara, închide uşile şi ferestrele. La trecerea ei balconul scârţâie şi din zid, ca şi din lemnul putregăit, curge pulbere de culoare cenuşie.

Aşezat sub scară, cu bereta trasă ca să-i umbrească puţin faţa, Efix aştepta ca ea să coboare; ascuţea cu cuţitul lui cu plăsele un ţăruş, pe care doamna Ruth dorea să-l pună sub portic; dar strălucirea lamei în soare îl deranja la ochi, iar micşuneaua, de-acum veştedă, tremura sub genunchiul lui. Îi treceau prin minte gânduri confuze şi-şi amintea de frigurile care-l chinuiseră anul trecut.

— Dacă se întoarce diavoliţa aia de boală?

Doamna Ester coborî iar cu un vas din stejar de plută în mână. El se dădu la o parte ca s-o lase să treacă şi-şi ridică faţa umbrită de beretă.

— Stăpâna mea nu mai iese?

— Unde vrei să mă duc la ora asta? Nimeni nu m-a invitat la prânz.

— Aş vrea să vă spun ceva. Sunteţi mulţumită?

— De ce, sufletul meu?

Ea îi vorbea cu blândeţe, dar fără familiaritate; îl considerase mereu un om simplu.

— Că... că sunteţi toate de acord cu venirea domnişorului Giacinto?

— Sunt mulţumită, da. Trebuia să fie aşa.

— Este un băiat bun. Va avea noroc. Trebuie să i se cumpere un cal. Totuşi...

— Totuşi?

— Nu va trebui să-i daţi multă libertate. Băieţii sunt băieţi. Îmi amintesc, când eram băieţandru, dacă unul îmi dădea un deget eu îi luam mâna toată. Şi apoi bărbaţii din

neamul Pintor, dumneavoastră o ştiţi, doamna Ester... sunt mândri.

— Dacă nepotul meu va sosi, Efix, eu am să-i spun ca unui oaspete: aşază-te, eşti ca la tine acasă. Dar el va înţelege că aici este musafir...

Atunci Efix se ridică scuturându-şi de pe pantaloni aşchiile de la ţăruş.

Totul mergea bine şi totuşi ceva îl neliniştea încă, mai avea ceva de spus dar nu îndrăznea. O urmă pas cu pas pe femeie, îşi scoase bereta ca să înfigă cu mai multă putere ţăruşul şi aşteptă din nou, cu răbdare, până când doamna Ester se întoarse să scoată apă din fântână.

— Daţi-mi! Daţi-mi mie, spuse luându-i găleata din mână şi, în timp ce scoatea apa, se uita înăuntrul fântânii ca să nu-şi privească stăpâna în faţă, pentru că se ruşina să-i ceară banii pe care ea i-i datora.

— Doamnă Ester, nu mai văd legăturile de trestii, le-aţi vândut?

— Da, le-am vândut, o parte unuia din Nuoro, cealaltă parte am folosit-o pentru repararea acoperişului şi aşa am plătit şi zidarul. Ştii, în ultima zi din postul mare, vântul a dărâmat ţiglele.

El nu insistă. Sunt atâtea feluri de a aranja lucrurile fără să schimbi oamenii pe care-i iubeşti.

Plecă atunci la Kallina cămătăreasa, oprindu-se ca să-i dea bineţe bunicii băiatului rămas de pază la moşie. Înaltă şi uscată, cu chipul diavolesc încadrat de basmaua neagră cu colţurile legate în creştetul capului, bătrâna torcea aşezată pe scara cocioabei ei făcută din pietre înnegrite. Un şirag de coral îi înconjura gâtul lung, pergamentos, iar doi cercei de aur tremurau uşor la urechi, ca picături luminoase care nu se hotărau să se desprindă. Părea că, îmbătrânind, ea uitase să-şi mai scoată bijuteriile astea de tinereţe.

— *Ave Maria,* tuşă Pottoi, cum o duci? Băiatul a rămas acolo sus, dar în seara asta o să se întoarcă.

Ea îl fixă cu ochi sticloşi.

— Ah, eşti Efix? Dumnezeu să te apere. Ei bine, scrisoarea de la cine era? De la domnişoru' Giacinto? Dacă vine, primiţi-l bine. După tot ce-a fost, se întoarce la casa lui. Este sufletul lui don Zame, pentru că sufletul bătrânilor reînvie în cei tineri. Uite-o pe Grixenda, nepoata mea. S-a născut acu' şaisprezece ani, de ziua lui Hristos, în timp ce maică-sa murea. Ei bine, priveşte-o; nu-i maică-sa întreagă? Iat-o!

Iat-o, într-adevăr, pe Grixenda care se întorcea dinspre râu cu un coş de pâine pe cap, înaltă, cu fustele suflecate pe picioarele netede şi drepte de căprioară. Şi tot de căprioară îi erau şi ochii, alungiţi, umezi pe chipul palid de medalie antică. O panglică roşie i se încrucişa pe piept de la un capăt la celălalt al corsajului deschis pe cămaşă, susţinând sânul tânăr.

— Nene Efix, îl strigă mieros şi tineresc, punându-i coşul pe cap şi scotocindu-i prin traistă. Sufletul meu drag! Mereu mă gândesc la dumneata şi dumneata n-ai nimic să-mi dai. Nici măcar o migdală.

Efix o lăsă să facă ce voia, încântat de delicateţea ei. Dar bătrâna cu faţa imobilă şi cu ochii sticloşi spuse cu blândeţe:

— Don Zame, suflet bun, se întoarce. Atunci Grixenda încremeni şi chipul ei frumos şi ochii ei frumoşi semănau puţin cu ai bunicii.

— Se întoarce?

— Lăsaţi poveştile astea! a spus Efix punând coşul la picioarele fetei; dar ea ascultă fermecată cuvintele bunicii, şi chiar şi el, coborând pe drum, credea că revede trecutul în fiecare colţ de zid.

Iată, colo jos, aşezat pe băncuţa de piatră lipită de casa Milesilor, un om voinic îmbrăcat în catifea de culoare cafenie care-i scotea mai bine în evidenţă chipul roşcovan şi barba neagră.

Nu este don Zame? Ca şi el îşi bomba pieptul, ţinând degetele mari sprijinite de buzunarele vestei, iar pe celelalte, roşietice, încrucişate pe lanţul de aur al ceasului. El stătea acolo toată ziua să privească trecătorii şi-şi bătea joc de ei. Mulţi îşi schimbau drumul de teama lui şi la fel făcu şi Efix ca să poată ajunge la casa cămătăresei fără să-l zărească nimeni.

Un gard din smochini de India înconjura ca un zid curtea tuşei Kallina. Ea torcea, micuţă, cu sandalele împletite, fără ciorapi, cu feţişoara albă şi ochii aurii de pasăre de pradă, strălucitori în umbra basmalei legate deasupra capului.

— Efix, frăţioare dragă! Ce mai faci? Dar stăpânele tale? Şi cum de-ai venit pe la mine? Şezi, şezi, zăboveşte!

Găini somnoroase care se ciuguleau sub aripi, pisici jucăuşe alergau în preajma unor purceluşi rozalii, porumbei albi şi albăstrii, un măgăruş legat de un ţăruş, şi rândunelele care zburau prin văzduh făceau ca ograda să semene cu arca lui Noe. Căsuţa se ridica în faţa vechii case a Milesilor, acuma reparată, înaltă, cu acoperişul nou, dar coşcovită ici-colo, de parcă timpul o zgâriase supărat pe cel care voia să-l fure.

— Moşia? spuse Efix, sprijinindu-se de zid alături de femeie. Merge bine. Anul acesta vom avea mai multe migdale decât frunze. Aşa îţi voi plăti tot, Kallí! Fii liniştită!

Ea şi-a încruntat sprâncenele urmărind cu privirea firul fusului.

— Nici nu mă gândeam altfel! Dacă toţi ar fi fost ca tine şi şapte scuzi pe care mi-i datorezi ar fi fost o sută!

„Arză-te-ar focul!” gândea Efix, „mi-ai dat patru scuzi la Crăciun şi acum sunt şapte.”

— Ei bine, Kallí, adăugă în şoaptă, aplecându-şi capul ca şi cum ar fi vorbit purceluşilor care-i adulmecau picioarele cu insistenţă. Kallí, dă-mi un alt scud! Aşa fac opt, şi în iulie, cum te văd şi cum mă vezi, ţi-i voi restitui până la ultima centimă.

Cămătăreasa nu răspunse; îl măsură cu privirea din cap până-n picioare, ridică mâna şi-i dădu cu tifla.

Efix tresări; îi prinse cu putere încheietura mâinii, în timp ce purceluşii fugeau urmaţi de pisoi, iar găinile speriate de zarvă dădeau din aripi.

— Kallí, arză-te-ar focu, dacă n-ar fi oameni ca mine tu, în loc să dai bani cu camătă, ai prinde lipitori din râu.

— Mai bine să pescuieşti lipitori decât să te laşi să-ţi sugă sângele ca ţie, nenorocitule! Da, Macabei, îţi voi da scudul, zece şi o sută îţi dau, dacă vrei, cum dau la lume mai ceva ca tine, stăpânelor tale, sau nobililor şi rudelor baronilor, dar de dat cu tifla tot o să-ţi dau, pentru că eşti prost, până la moarte... O să-ţi dau...

Şi a plecat să-i aducă cinci lire de argint. Efix a plecat cu banii în pumn, urmat de salutul batjocoritor al femeii.

— Dă-le stăpânelor tale care se ţin bine!

Dar el era hotărât să suporte orice înjosire numai să se prezinte bine la sosirea domnişorului Giacinto. Dorea să-şi cumpere o beretă nouă ca să-l întâmpine pe oaspete; a coborât deci spre prăvălia lui Milese, căznindu-se să-l salute, împotriva voinţei lui, pe bărbatul aşezat pe bancă.

Era don Predu, ruda bogată a stăpânelor lui. Don Predu îi răspunse cu o înclinare arogantă a capului, fără să se sfiască însă să tragă cu urechea şi să audă ce anume cumpără argatul.

— Daţi-mi o beretă, Antoni Franzi, dar care să fie bogată şi să nu aibă găuri.

— Că doar nu o am din casa stăpânelor tale! răspunse Milese, care avea limba ascuţită.

Afară, don Predu făcu un semn de aprobare, în timp ce negustorul se urca pe o scară mobilă.

— Totul se învecheşte şi totul se poate reface, ca anul, răspunse Efix urmărind cu ochii chipul uscat al lui Milese, îmbrăcat şi acum cu haina lungă din piele cu care venise din ţinutul lui.

Prăvălioara era mică, dar plină ochi. Pe etajere se aflau bucăţi de mătase stacojie, iar lângă ele lucea verdele sticlelor de mentă; sacii de făină scoteau burţile lor albe spre cocoaşele negre ale butoaielor cu heringi, iar în vitrina mică, femeile goale din cărţile poştale ilustrate zâmbeau vaselor cu bomboane fondante şi sulurilor de panglică decolorată.

În timp ce Milese trăgea de o cutie cu berete mari de stofă neagră, iar Efix măsura cu palma deschisă circumferinţa uneia, cineva deschise uşiţa care dădea spre curte; aici, aşezată pe o laviţă largă şi înconjurată de ghirlande de viţă-de-vie, stătea o femeie impunătoare care torcea liniştită ca o regină de demult.

— Uite-o pe soacră-mea; întreab-o pe ea dacă beretele astea nu mă costă nouă *pezzas*, a spus Milese în timp ce Efix proba una trăgând-o în jos, pe frunte şi îndoind-o pe creştetul capului. Ai ales-o pe cea mai potrivită. Nu eşti un om simplu, cum se zice: nu vezi că e o beretă de ginere?

— E strâmtă.

— Pentru că e nouă, omu’ lui Dumnezeu, ia-o, nouă *pezzas*; e ca şi cum aş fi aruncat-o în drum.

Efix o luă şi o netezi preocupat; în sfârşit puse pe tarabă moneda de la cămătăreasă.

Don Predu vârî capul pe uşă; faptul că Efix cumpăra o beretă atât de elegantă, atrase atenţia soacrei lui Milese.

Ea îl chemă pe argat cu un semn din cap şi-l întrebă cu seninătate ce-i fac stăpânele.

Oricum erau nobile şi meritau respectul persoanelor înstărite; numai unor vântură-lume, îmbogăţiţi, ca alde Milese, ginerele ei, le putea lipsi respectul faţă de dânsele.

— Transmite-le salutări şi spune-i doamnei Ruth că în curând o să vin să-i fac o vizită. Am fost mereu bună prietenă cu doamna Ruth, chiar dacă eu nu-s nobilă.

— Dumneavoastră aveţi nobleţea sufletului, răspunse amabil Efix, dar ea învârti repede fusul ca şi cum ar fi spus: „Să lăsăm asta!”

— Şi fratele meu, preotul, are multă stimă pentru stăpânele dumitale. El mă întreabă mereu când mai mergem împreună cu doamnele la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea. Da, urmă ea cu un accent de nostalgie, când eram tineri mergeam cu toţi împreună acolo; te distrai, nu glumă. Acum se pare că oamenilor le e ruşine să râdă.

Efix împături cu atenţie bereta.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, anul ăsta stăpânele mele or să meargă la sărbătoare să se roage, nu să se distreze.

— Asta mă bucură. Şi spune-mi, dacă mi-i îngăduit, e adevărat că vine fiul Liei? Aşa se spunea azi-dimineaţă, aici, în prăvălie.

Milese se apropiase de uşă şi râdea de ce-i spusese în şoaptă don Predu. Efix răspunse cu demnitate:

— E adevărat! De aceea am venit în sat să-i cumpăr un cal.

— Un cal din trestie? întrebă atunci don Predu, râzând forţat. Ah, de-asta te-am văzut eu ieşind de la tuşa Kallina?

— Dumneavoastră ce vă pasă? Dumneavoastră nu v-am cerut niciodată nimic.

— Mă înfrunţi, neghiobule! N-o să vă dau niciodată nimic! Un sfat bun însă, da. Lăsaţi-l pe băiat acolo unde este!

Dar Efix ieşise din prăvălie cu capul sus, cu bereta sub braţ şi se îndepărta fără să răspundă.

III

Zadarnic l-au aşteptat doamnele Pintor pe nepot zile şi săptămâni întregi.

Doamna Ester făcea mereu pâine pentru el, o pâine albă şi subţire ca anafura, care se obişnuia numai la sărbători; în ascuns, fără să ştie surorile ei, a cumpărat un coş cu biscuiţi. Era oricum un oaspete care sosea şi ospitalitatea e sacră.

Doamna Ruth, la rândul ei, visa în fiecare noapte sosirea nepotului şi în fiecare zi pe la trei, când venea diligenţa, spiona pe la poartă. Dar ora trecea şi totul rămânea nemişcat în jur.

De întâi mai doamna Noemi rămase singură acasă pentru că surorile plecară la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea, aşa cum obişnuiau în fiecare an, din cele mai vechi timpuri, pentru iertarea păcatelor – spuneau –, dar şi pentru distracţie.

Lui Noemi nu-i plăcea nici una, nici alta şi în timp ce stătea în umbra caldă a casei în după-amiaza aceea lungă şi luminoasă urmărea parcă cu gândul nostalgic călătoria surorilor.

Îi apărea în minte bisericuţa cenuşie şi rotundă ca un cuib mare răsturnat pe iarbă în curtea mare, înconjurată de colibe netencuite, în care se îngrămădea mulţime de popor pestriţ şi pitoresc ca un trib de ţigani; prispa simplă cu stâlpi a verandei aşezată deasupra colibei preotului şi copacii foşnitori, marea care lucea în depărtare, între dunele argintii. Gândindu-se la toate astea, Noemi simţea nevoia să plângă, dar îşi muşca buzele, ruşinată în propriii ochi de slăbiciunea ei. În toţi anii, primăvara îi dădea această stare de nelinişte. Visurile vieţii reînfloreau în ea, ca trandafirii între pietrele vechiului cimitir, dar ea înţelegea că era un moment de criză, de slăbiciune, ce se

risipea cu primele zile calde ale verii şi-şi lăsă imaginaţia să hoinărească, împinsă de aceeaşi calmă somnolenţă care plutea în jur, în curtea plină de maci, peste muntele umbrit de trecerea câtorva nori, peste întregul ţinut aproape pustiu, pentru că mai mult de jumătate dintre săteni erau la sărbătoare.

Iat-o cu gândul departe.

Avea impresia că este încă fată, stând sprijinită, într-o seară de mai, de prispa colibei preotului. Luna de aramă ieşea din mare şi totul în jur părea de aur şi sidef. Armonica umplea cu sunetele ei plângăreţe curtea luminată de un foc roşiatic, care desena pe zidul cenuşiu figura subţire şi oacheşă a cântăreţului, chipurile violacee ale femeilor şi ale copiilor. Umbrele fantastice se mişcă pe iarba strivită şi pe zidurile bisericii; nasturii de aur, galoanele argintii ale costumelor, clapele armonicii strălucesc. Celelalte lucruri se pierd în penumbra sidefie a nopţii cu lună. Noemi îşi aminti că nu luase parte niciodată cu adevărat la sărbătoare, în timp ce surorile mai mari râdeau şi se distrau, iar Lia, culcuşită ca un iepure într-un colţ al curţii, în iarbă, visa poate încă de pe atunci la fuga ei.

Sărbătoarea dura nouă zile, din care în ultimele trei se făcea o horă mare, rotundă, acompaniată de muzică şi cântece. Noemi stătea întotdeauna pe verandă, printre resturile banchetului; în jurul ei străluceau sticle goale, farfurii sparte, câteva mere verzi, o tavă şi o linguriţă uitată. Chiar şi stelele se legănau deasupra curţii parcă tulburate de ritmul dansului. Nu, ea nu dansa, nu râdea, dar era suficient să vadă lumea cum se distrează, în speranţa că va lua şi ea parte la sărbătoarea vieţii.

Dar anii trecuseră şi sărbătoarea vieţii ocolise ţinutul; sora ei, Lia, fugise însă de acasă ca să aibă parte de bucurie. Ea, Noemi, rămăsese pe balconul părăginit al

locuinţei vechi, ca odinioară pe veranda preotului. Spre seară cineva bătu la poarta pe care ea o ţinea mereu închisă. Era bătrâna Pottoi; venea s-o întrebe dacă avea nevoie de ajutorul ei. Deşi Noemi n-o invită să rămână, ea se aşeză jos pe pământ, cu spatele sprijinit de perete, desfăcându-şi broboada de la gât şi începu să vorbească cu nostalgie despre sărbătoare.

— Toţi sunt acolo şi nepotul meu, Sfânta Fecioară îi ajută. Ah, toţi sunt acolo şi le este răcoare pentru că văd marea.

— Şi de ce nu te-ai dus şi dumneata?

— Şi casa, *vossignoria*? Oricât de săracă ar fi, o casă nu trebuie părăsită de toţi, altfel se cuibăresc spiriduşii în ea. Bătrânii rămân, tinerii pleacă!

Suspină, aplecându-şi capul să se privească şi să-şi aranjeze coralii de pe piept şi începu să povestească încă de pe vremea când mergea şi ea la sărbătoare cu bărbatul ei, cu fata ei, cu vecinele cele mai bune. Apoi a ridicat ochii şi a privit spre cimitirul vechi.

— De zilele astea mi se pare că revăd toţi morţii înviind. Toţi mergeau să se distreze acolo, în vale. Mi se pare că o revăd pe mama dumneavoastră, doamna Maria Cristina, aşezată pe bancă în colţul curţii celei mari. Semăna cu o regină, cu fusta galbenă şi şalul negru brodat. Iar femeile din mai multe sate o înconjurau ca nişte sclave. Ea îmi spunea: „Pottoi, vino, gustă cafeaua asta, cum ţi se pare, e bună?” Da, aşa blândă era. Ah, de aceea nu-mi mai place să merg în vale; mi se pare că am lăsat acolo atâtea lucruri pe care n-am să le mai găsesc...

Noemi o asculta cu interes, cu capul aplecat deasupra lucrului; vocea bătrânei îi părea ecoul trecutului ei.

— Şi don Zame, *vossignoria*? Era sufletul sărbătorii. Striga, adesea părea o furtună, dar în fond era om bun. Curcubeul apare mereu după furtună. Ah, da, chiar zilele

astea, pe când treceam, am avut impresia că aud paşi de cal. Iată-l, este el, merge la sărbătoare pe calul lui negru, cu desaga plină. Trece şi mă salută: „Pottoi, sări pe crupă! Hai, zână rea!” Ea imită emoţionată vocea nobilului mort; apoi deodată urmându-şi gândurile, întrebă:

— Şi domnişorul Giacinto, nu mai soseşte?

Noemi înlemni pentru că nu permitea nimănui să se amestece în treburile casei ei.

— Dacă va veni va fi bine-venit, răspunse rece.

După plecarea bătrânei îşi reluă firul gândurilor. Trăia astfel în trecut pentru că prezentul n-o mai interesa aproape deloc.

Pe măsură ce umbra caldă a casei acoperea curtea şi parfumul de euforbie venea dinspre câmpie, îşi amintea tot mai bine de fuga Liei. Uite, acum este un apus ca atunci. Lia stă în camerele de deasupra şi se învârteşte fără zgomot – se arată în balcon, palidă, îmbrăcată în negru, cu părul negru, care pare să aibă reflexe uşor albăstrii-aurii ca cerul; priveşte în vale spre Castel. Apoi, pe neaşteptate, ridică pleoapele grele şi se scutură toată, mişcând braţele. Seamănă cu rândunica ce-şi ia zborul. Coboară, se duce la fântână, curăţă florile şi în timp ce parfumul dulce al micşunelei se amestecă cu mirosul acru al euforbiei, primele stele apar deasupra Muntelui. Lia se duce apoi să se aşeze în capul scării, cu mâna pe sfoară, cu ochii ficşi în semiîntuneric.

Noemi şi-o amintea mereu aşa, cum o văzuse ultima oară, trecând pe lângă ea, să se ducă la culcare. Dormeau împreună, în acelaşi pat, dar în seara aceea a aşteptat-o în zadar. A adormit aşteptând-o şi o mai aşteaptă şi acum...

Restul i se învălmăşeşte în minte: ore şi zile de teamă şi teroare misterioasă, ca şi cum ai avea febră mare... Revedea numai chipul livid şi contractat al lui Efix care se

apleca să privească pământul ca şi cum ar căuta un obiect pierdut.

— Stăpânele mele, tăcere, tăcere! murmura. Dar el însuşi plecase după aceea în sat, întrebând pe toţi dacă o văzuseră pe Lia; şi se apleca deasupra fântânilor şi scruta depărtările.

Apoi s-a întors don Zame. La gândul ăsta un bubuit de furtună răsuna în capul lui Noemi; de fiecare dată simţea nevoia să se mişte ca atunci când vrei să scapi de un coşmar. S-a ridicat deci şi s-a urcat în camera ei, aceeaşi unde odinioară dormea cu Lia; acelaşi pat de fier ruginit acoperit cu frunze aurii, decolorate, cu ciorchini de struguri din care numai câteva boabe se mai păstrau ca în ciorchinii adevăraţi, puţin roşii şi violet; aceiaşi pereţi zugrăviţi cu var, tablourile cu rame negre, stampe a căror valoare n-o cunoştea nimeni din casă; acelaşi şifonier ros de cari, deasupra căruia lămâi şi portocale luceau în lumina amurgului ca şi cum ar fi fost din aur.

Noemi a deschis dulapul pentru ca să-şi pună lucrul, şi ţâţâna a scârţâit în linişte ca o coardă de vioară, în timp ce soarele deja fără raze, arunca o lumină roşie peste rufăria aşezată pe scândura îmbrăcată în hârtie albastră. Totul era în ordine acolo, înăuntru; sus, nişte plăpumi uzate, covoare de mătase, pături de lână, care din cauză că fuseseră prea folosite deveniseră galbene ca şofranul, iar mai jos, rufăria mirosind a gutui, şi coşuleţe gălbui din crini de pădure şi papură pe care erau desenate în negru vase, peşti, idoli ai artei sarde primitive. Noemi şi-a pus lucrul într-unul dintre aceste coşuleţe şi a ridicat un altul. Sub el se afla un plic cu hârtii, acte de familie, documente legale, testamente, actele unui proces, legate strâns cu o panglică galbenă împotriva deochiului. Panglica galbenă, care nu împiedicase ca pământurile să treacă în alte mâini şi procesele să fie câştigate de adversari, lega printre

hârtii moarte o scrisoare, pe care Noemi, ori de câte ori ridica coşuleţul, o privea cum se priveşte cadavrul unui naufragiat respins încet de valuri pe ţărmul mării.

Era scrisoarea Liei după fugă.

Acea zi era pentru Noemi ca o răscruce dureroasă a amintirilor; faptul că surorile erau acum plecate, o instinctivă teamă de singurătate o ducea spre trecut. Acelaşi apus auriu, Muntele acoperit de văluri violete, mireasma serii, totul îi ducea sufletul cu douăzeci de ani în urmă. Tăcută, neagră în lumina dintre fereastră şi dulap, părea ea însăşi o figură a trecutului, apărută din vechiul cimitir pentru ca să viziteze casa părăsită. Puse în ordine plăpumile şi coşuleţele; închidea, deschidea; dulapul scârţâia şi părea singurul lucru viu din casă. În sfârşit, s-a hotărât şi a tras scrisoarea din vraful de hârtii; era încă albă, într-un plic alb, părea scrisă ieri şi parcă nimeni nu o citise încă. Noemi se aşează pe pat, dar abia scoase foaia şi puse mâna pe mânerul de alamă, că cineva bătea jos; întâi o lovitură, apoi trei, apoi multe, fără încetare. Ea înălţă capul privind spre curte cu ochii înspăimântaţi.

— Poştaşul nu poate fi, a trecut deja. Bătăile răsunau în curtea cufundată în tăcere; aşa bătea tatăl ei când întârziai să-i deschizi. A lăsat scrisoarea şi a alergat jos, dar ajunsă la uşă se opri să asculte. Inima îi bătea ca şi cum loviturile îi ajunseră în piept.

— Doamne! Doamne! Nu poate fi el.

În sfârşit, întrebă puţin aspru:

— Cine e?

— Prieteni, răspunse o voce străină.

Dar Noemi nu reuşea să deschidă, atât de rău îi tremurau mâinile...

Un bărbat tânăr, care semăna cu un muncitor, înalt şi palid, îmbrăcat în verde, cu pantofi galbeni, prăfuiţi şi mici, cu mustăţi de culoarea pantofilor, stătea în faţa uşii

sprijinit de o bicicletă. Cum o văzu pe Noemi îşi scoase bereta care-şi lăsase urma pe părul auriu, des, şi-i surâse arătându-şi dinţii albi şi frumoşi între buzele cărnoase. Ea îl recunoscu imediat după ochii mari, migdalaţi, de un albastru-verzui, ochii frumoşi ai Pintorilor, dar tulburarea ei crescu atunci când străinul, urcând pe scările portalului, o strânse cu putere în braţele lui puternice.

— Mătuşă Ester!... Sunt eu... Şi mătuşile?

— Sunt Noemi... a spus ea uşor jignită, dar imediat deveni distantă. Nu te aşteptam, Ester şi Ruth sunt la sărbătoare.

— Este o sărbătoare? a întrebat el trăgând în sus bicicleta de care era legată o valiză prăfuită. Ah, da, îmi amintesc. Sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea. Ah, iată...

I se părea că recunoaşte locul unde se afla acum. Iată poarta pomenită de mama lui în atâtea rânduri. A împins bicicleta şi a început să dezlege valiza bătând-o cu o batistă ca s-o cureţe de praf.

Noemi gândea în sinea ei: „Trebuie s-o chem pe tuşa Pottoi, trebuie să-l chem pe Efix. Ce-o să mă fac singură? Ah, ele ştiau că trebuie să vină şi m-au lăsat singură.” Îmbrăţişarea acelui bărbat necunoscut, sosit nu se ştie de unde, de pe căile vieţii, îi dădea o uşoară teamă, dar ea ştia bine datoriile ospitalităţii şi nu putea să le neglijeze.

— Intră. Vrei să te speli? Să ducem valiza sus. O să chem femeia care ne face nouă treabă... Acum sunt singură acasă şi nu te aşteptam. Încerca să ascundă sărăcia lor, dar se părea că el o cunoştea, pentru că fără să aştepte să fie servit, după ce şi-a dus valiza în vechea cameră de oaspeţi, pe care mătuşa Ester o pregătise pentru el în fundul balconului, coborî dezinvolt şi se duse să se spele la fântână, ca un servitor.

Noemi-l urmă cu prosopul sub braţ.

— Da, amn venit de la Terranova. Ce drum! Zbori pe el. Da, trebuie să fi trecut prin faţa bisericii, dar nu mi-am dat seama că era sărbătoare. Într-adevăr, ţinutul părea pustiu şi a decăzut mult.

Răspundea la toate întrebările lui Noemi, dar părea foarte distrat.

— De ce n-am scris? După scrisoarea mătuşii Ester eram nehotărât. De altfel am fost şi bolnav şi nu ştiam ce să fac. Să vă spun adevărul: m-am hotărât alaltăieri: pleca un prieten. Atunci, văzând ieri că marea era calmă, am plecat şi eu.

Ştergându-se cu prosopul se îndreptă spre bucătărie. Noemi veni şi ea.

„Ester i-a scris! Şi el a plecat, aşa, ca la o petrecere!”

Stând pe banca veche, cu faţa spre muntele care-şi arunca umbra violetă spre bucătărie, el se aşează picior peste picior şi, încrucişându-şi braţele lungi, şi le apăsă uşor cu palmele. Noemi observă că ciorapii îi erau verzi, într-adevăr, ciudată culoare pentru nişte ciorapi de bărbat; aprinse focul spunându-şi în sinea ei: „Ah, Ester i-a scris pe ascuns? O priveşte acum!” Încerca o vagă teamă să privească chipul bărbatului puţin ciudat, verde şi galben, nemişcat pe banca de pe care părea că n-ar trebui să se mai ridice.

Dar el a început să povestească despre călătorie, despre drumul pustiu şi a întrebat-o cât timp i-ar trebui să ajungă la Nuoro. Voia să se ducă la Nuoro. Era acolo administratorul unei mori cu aburi, prietenul tatălui lui, care-i promisese de lucru.

Noemi se ridică zâmbind.

— Cât îţi trebuie? Nu ştiu să-ţi spun cât îţi trebuie cu bicicleta. Puţine ore. Eu am fost la Nuoro cu mulţi ani în urmă, pe cal. Drumul e frumos, şi oraşul e frumos, da, aerul e bun, lumea e bună. Acolo nu e malarie ca aici, şi

toţi pot munci şi câştiga. Toţi străinii s-au îmbogăţit acolo, în timp ce aici pare să fie un loc al morţii.

— Da, da, e adevărat!

Ea a plecat să aducă ouă ca să facă o omletă.

— Vezi, aici nu este nici măcar carne în fiecare zi, vin nu se mai găseşte deloc... Şi acest administrator de moară cum se numeşte? Tu îl cunoşti?

Nu, el nu-l cunoştea, dar era sigur că dacă s-ar duce la Nuoro ar obţine postul.

Noemi surâdea cu răutate şi ironie, aplecată să ia omleta. E uşor să spui că se găseşte un post! E atâta lume în căutare de lucru.

— Dar tu ai părăsit postul pe care-l aveai? întrebă ea în treacăt, fără să ridice ochii.

Giacinto n-a răspuns imediat, părea foarte preocupat de soarta omletei pe care ea o întorcea cu grijă. Câteva picături de ulei au căzut pe plită, inundând bucătăria cu un fum gros; apoi tigaia începu să sfârâie liniştită, iar Giacinto spuse:

— Era ceva aşa de meschin! Şi nici măcar sigur!... şi atâta responsabilitate.

Nu mai adăugă altceva, iar Noemi nu mai întrebă nimic. Speranţa că el ar putea pleca repede la Nuoro o făcea bună şi răbdătoare. Puse masa alături, în sufrageria încărcată şi umedă ca o pivniţă, după care începu să-l servească scuzându-se că nu-i putea oferi altceva.

— În acest ţinut trebuie să te mulţumeşti cu orice.

Giacinto spărgea nuci cu mâinile lui puternice, trăgând cu urechea la zgomotul prelungit al turmelor de capre care treceau prin spatele casei.

Era aproape noapte; muntele devenise negru, iar acolo, înăuntru, în această umiditate a pereţilor pătaţi cu verde, aveai senzaţia că te afli într-o peşteră, departe de lume.

Felul cum Noemi îi povestise despre sărbătoare îl stârni. O ascultă puţin obosit şi somnoros şi acea apariţie întunecată proiectată pe fundalul încă luminos al peşterii, cu părul des şi mâinile mici, aşezate pe masă, melancolic, trebuie să-i fi amintit de povestirile mamei lui, pentru că deodată începu să ceară veşti despre oameni din ţinut care muriseră sau de care Noemi nu se interesase niciodată.

— Unchiul Pietro? Cum este acest unchi Pietro? Este cel mai bogat, nu-i aşa? Câtă avere are?

— Este bogat, da, desigur; dar e capabil! Mândru ca un zeu.

— Dă bani cu camătă?

Noemi se înroşi pentru că i se păru o injurie personală să-l faci cămătar pe un nobil Pintor, chiar dacă relaţiile cu vărul ei erau încordate.

— Cine ţi-a spus? Ah, să nu mai spui asta nici măcar în glumă...

— Preotul şi sora lui totuşi sunt cămătari cu adevărat. Sunt bogaţi? Cât au?

— Nici ei nu sunt, ce spui? Poate să fie Milese, dar dă cu camătă corectă. 30%, nu mai mult...

— Asta e o camătă bună? Atunci cealaltă cum e?

Noemi se aplecă sub masă şi murmură:

— Chiar şi sută la sută!... Şi chiar de câteva ori mai mult.

În loc să se minuneze Giacinto, începând să bea, spuse gânditor:

— Da, chiar şi la noi camăta a devenit enormă. Nepotul cardinalului Rampolla aşa s-a ruinat!

După cină voia să iasă. A întrebat unde este poşta şi Noemi l-a condus până în drum, arătându-i pieţişoara, în fund, spre casa lui Milese.

Abia s-a îndepărtat, că ea, privind în jur, a şi coborât până la cocioaba bătrânei Pottoi. Uşa era deschisă, dar înăuntru totul era ca smoala; numai la chemările timide ale lui Noemi bătrâna a înaintat din întunericul cocioabei cu un tăciune aprins în mână. Licărirea lui roşiatică făcea să-i strălucească bijuteriile.

— Tuşă Pottoi, sunt eu, Noemi! Trebuie să trimit imediat pe cineva să-l cheme pe Efix. A sosit Giacinto. După aia dumneata vino să dormi cu mine.

— Mă duc să chem pe cineva să-l trimit la moşie. Dar eu la dumneavoastră nu vin; nu pot să las casa în voia spiriduşilor.

Şi pentru ca în lipsa ei spiriduşii să nu intre în casă, a lăsat tăciunele aprins pe pragul uşii.

IV

Un foc straşnic din lemn de fistic, cum văzuse Noemi pe când era fată, ardea în curtea bisericii Sfânta Maria, luminând zidurile înnegrite ale Sanctuarului şi colibele din jur. Un băiat cânta din armonică, dar lumea care abia terminase de spus rugăciunea şi pregătea cina, sau mânca deja în colibe, nu se hotăra să înceapă jocul. Era încă devreme. Pe cerul limpede al amurgului străluceau primele stele, iar în spatele turnuleţului verandei soarele incandescent se stingea puţin câte puţin.

O pace deplină domnea peste satul acesta improvizat, iar sunetul acordeonului, vocile şi râsetele din colibe păreau că vin de departe.

Ici şi colo, peste focurile aprinse de-a lungul zidurilor, se aplecau chipurile cenuşii ale câtorva femei care găteau.

Bărbaţii, veniţi în ajun să aducă provizii, plecaseră deja cu căruţele şi cu caii lor; rămâneau numai femeile, bătrânii, copiii şi câţiva tineri care, deşi se adunaseră aici pentru rugăciune, încercau să se distreze cât mai bine.

Doamnele Pintor aveau la dispoziţia lor două colibe din cele mai vechi – vorba ceea, *sas muristenes de sas damas*, adică cum e sacul şi peticul, pentru că, deşi în toţi anii se făceau altele noi, colibele acestea deveniseră aproape proprietatea lor în urma darurilor şi ofertelor făcute bisericii de străbunii lor încă din cele mai vechi timpuri, pe când arhiepiscopii de Pisa în vizitele lor la diocezele sarde debarcau în portul cel mai apropiat şi celebrau slujba în Sanctuar.

Se mai afla încă, între două colibe în colţul curţii, jilţul de piatră sprijinit de perete, în care o văzuse tuşa Pottoi pe doamna Maria Cristina, adulată ca o Baroană de toate vasalele care mergeau în pelerinaj la biserică.

Acum, doamna Ester şi doamna Ruth stăteau umile şi cernite ca două călugăriţe, cu baticul alb pe cap şi mâinile în poală, gândindu-se la Noemi, care era acum departe de ele, şi la Giacinto.

Cina le-a fost frugală; o supă de lapte care nu umplea stomacul, dar lăsa cugetul treaz şi pur ca şi cerul de primăvară. Şi totuşi, din când în când, doamna Ester avea un sentiment aproape de vinovăţie şi remuşcare: Giacinto... scrisoarea scrisă pe ascuns...

Lângă ele, stând pe pământ cu spatele sprijinit de perete şi ţinându-şi genunchii strânşi între braţe, Grixenda râdea uitându-se la băiatul care cânta din armonică. În coliba vecină, rudele cu care venise la sărbătoare cinau stând pe pământ în jurul unei desagi întinse ca o faţă de masă şi, în timp ce una din ele legăna un copil care dormea agitându-şi mânuţele moi, alta o chema pe fată.

— Grixenda, puiule, vino, ia cel puţin o bucată de plăcintă. Ce-o să spună bunică-ta? Că te-am lăsat să mori de foame?

— Grixenda, nu auzi că te strigă? Fii ascultătoare, spuse doamna Ester.

— Ah, dragă doamnă Ester! Nu mi-e foame decât de dans!

— Zuannanto! Vino să mănânci. Nu vezi că melodia ta e ca vântul? Goneşti lumea.

— Aşteaptă ca burduful să fie plin, spuse cămătăreasa ieşind în uşa colibei, la dreapta doamnelor Pintor, în timp ce-şi curăţa dinţii cu unghia.

Şi ea terminase cina şi ca să nu-şi piardă timpul începu să toarcă la lumina focului.

Atunci, toate cele adunate acolo, cămătăreasa, doamnele Pintor, fata şi femeile dinăuntrul colibelor începură obişnuita pălăvrăgeală. Cum în sat în timpul

anului vorbeau despre sărbătoare, acum la sărbătoare vorbeau despre sat.

— Eu nu pot să pricep cum ai putut lăsa casa singură, cumătră Kallí? Cum? spuse fata înaltă care ţinea în poală un vas cu lapte prins oferit doamnelor Pintor de preot.

— Natòlia, sufleţelule! Eu nu am în cocioaba mea comorile lăsate în casă de stăpânul tău, preotul!

— Mă crezi vreo proastă? Ia dă-mi mie cheile. Mă duc şi scotocesc prin casa dumitale, apoi fug în lumea largă, la oraş.

— Tu crezi că în oraşele mari se trăieşte bine? o întrebă doamna Ruth cu voce gravă, iar doamna Ester, care golise vasul de lapte, l-a înapoiat Natòliei cu douăzeci şi cinci de centi înăuntru, ca răsplată, apoi şi-a făcut semnul crucii.

— *Liberanos Domine!*[5]

Amândouă se gândeau la acelaşi lucru, la fuga Liei, la venirea lui Giacinto şi cu uimire o auziră pe Grixenda murmurând:

— Dacă cei care stau în oraşe mari vor să vină aici!

Lumea începu să iasă în curte; pe la uşi apărură femeile care se ştergeau la gură cu şorţul. Apoi alergau după copii să-i prindă şi să-i ducă la culcare.

Una dintre rudele Grixendei se duse la cântăreţul din armonică şi-i dădu o plăcintă ruptă în patru.

— Mănâncă, puiule! Ce-o să spună bunică-ta? Că nu-ţi dau să mănânci.

Băiatul aplecă capul, muşcă o ditamai bucată de plăcintă şi continuă să cânte. Dar nimeni nu se hotăra să înceapă jocul, aşa că Grixenda şi Natòlia, enervate de indiferenţa femeilor, spuseră câteva obrăznicii.

— Se ştie! Dacă nu sunt bărbaţi nu vă distraţi!

---

[5] Iartă-ne, Doamne (lat.).

— Dacă ar fi fost cel puţin Efix, argatul doamnei Ruth. Chiar şi el v-ar fi ajuns.

— E prea bătrân! Ce să fac eu cu Efix? Mai bine dansez cu o cracă de fistic.

Deodată, câinele preotului, care lătrase mai întâi de pe verandă, a alergat afară din curte hămăind, iar femeile au terminat cu certurile ca să se ducă să vadă ce se întâmplă. Doi bărbaţi urcau pe drum. În timp ce unul era aşezat pe o cămilă mică, celălalt se apleca peste un soi de lăcustă ale cărei aripi făceau să trimită în sus şi-n jos picioarele lungi ale călăreţului.

Pe măsură ce urcau, focul lumina cele două chipuri misterioase. Primul era Efix, pe un cal cocoşat de desagi şi perne, iar celălalt, un străin a cărei bicicletă strălucea pe când traversa curtea în zbor.

Grixenda a sărit în picioare sprijinindu-se de perete, atât era de tulburată; chiar şi armonica îşi încetă cântul.

— Doamnă Ester, dragă! Nepotul dumitale.

Doamnele se ridicară tremurând, iar doamna Ester vorbi cu o voce subţire, ca behăitul unei căpriţe.

— Giacinto!... Giacinto!... Nepotul meu. Oare nu visez? Eşti chiar tu?...

El coborâse în faţa lor şi privea în jur descumpănit. Îşi simţea mâinile luate de mâinile uscate ale mătuşilor, iar pe fundalul întunecat al zidului văzu chipul palid şi ochii sidefii ai Grixendei.

Toate femeile se strânseră în jurul lui ca să-l privească, să-l atingă, să-l întrebe; căldura corpurilor lor părea că-l excită şi el surâse, căci socotea că ajunsese în mijlocul unei familii numeroase şi începu să-i îmbrăţişeze pe toţi.

Câteva femei se feriră, altele începură să râdă ridicând faţa să-l vadă.

— Este portul din ţinutul tău? Doamnă Ester, doamnă Ruth, ne-a luat drept dumneavoastră. Ne crede pe toate mătuşile lui!

Efix, între timp, trase jos pernele, le duse în coliba goală intrând pe-o parte pe uşa strâmtă. Grixenda îl ajută să le aşeze pe jilţul din zid, de-a lungul peretelui, şi tot ea pregăti supa de lapte, în timp ce din cealaltă colibă îl auzea pe Giacinto răspunzând respectuos şi aproape timid la întrebările mătuşilor.

— Da, doamnă, de la Terranova, pe bicicletă. Cum a fost după aceea? Un zbor! Pe un drum aşa drept şi de singuratic se poate înconjura lumea într-o zi. Da, mătuşa Noemi a fost surprinsă văzându-mă. Nu mă aştepta, desigur, şi poate a crezut că am greşit uşa!

Fiecare cuvânt al său şi accentul străin îi străpungeau inima Grixendei. Ea nu distingea încă bine chipul tânărului sosit din ţinuturi îndepărtate, dar statura lui înaltă şi părul des, auriu ca focul, îi săriră în ochi şi încerca un fel de gelozie pentru că Natòlia, slujnica preotului, se strecurase în coliba domnului şi vorbea cu el. Ce neruşinată, Natòlia asta! Pentru ca să placă străinului îşi bătea joc până şi de colibe, care totuşi erau considerate sacre pentru că locuiau în ele credincioşi şi aparţineau bisericii.

— Nici chiar la Roma nu sunt palate ca acestea! Priveşte ce perdele! Le-au ţesut păianjenii gratis, din dragoste pentru Dumnezeu.

— Şi pe şobolani nu-i socoţi? Dacă-i simţi că te gâdilă la picioare, la noapte, să nu crezi că sunt eu, don Gianci!

Grixenda îşi muşcă buzele şi lovi în perete ca s-o facă pe Natòlia să tacă.

— Sunt aici chiar şi spirite. Le auzi?

— Oh, este o femeie care bate! spuse simplu doamna Ruth.

— Spirite, şobolani, femei, pentru mine sunt acelaşi lucru – răspunse simplu Giacinto.

Şi Grixenda, de cealaltă parte, sprijinită de peretele din mijloc, începu să râdă în hohote. Asculta vocea tânărului aşa cum puţin înainte ascultase sunetul armonicii şi râdea cu plăcere, cu toate că în realitate îi venea să plângă.

În rest, toţi erau fericiţi în coliba sărăcăcioasă a doamnelor, dar de o fericire gravă.

— Mi se pare că visez, spunea doamna Ester, servindu-l cu cina pe nepot, în timp ce doamna Ruth îl privea fix cu ochii luminoşi. Efix scotea din traistă un butoiaş de vin şi aşa aplecat cum stătea se întoarse totuşi să surâdă stăpânilor lui.

Giacinto mânca, aşezat pe scaunul din zid, care servea în acelaşi timp de masă şi de pat; până şi el credea că visează. După primirea rece a lui Noemi, se simţea într-adevăr ceea ce era, străin în mijlocul unei lumi diferite de a lui. Dar acum le vedea pe mătuşi servindu-l pline de bunăvoinţă, pe argat zâmbindu-i ca unui copil, pe fete privindu-l tinere şi pătimaşe. Auzea cântecul armonicii, zărea umbrele săltăreţe în lumina focului şi îşi imagina că viaţa lui trebuie să se fi desfăşurat mereu aşa, fantastică şi liniştită.

— E necesar să te adaptezi, spuse Efix turnându-i să bea. Priveşte apa: de ce se spune că e cuminte? Pentru că ia forma vasului în care o torni.

— Chiar şi vinul, mi se pare!

— Chiar şi vinul, da! Numai că vinul uneori spumegă şi se varsă; apa nu.

— Ba şi apa, dacă e pusă pe foc şi fierbe, spuse Natòlia.

Atunci Grixenda alergă în colibă, o luă de braţ pe servitoare şi o trase afară cu ea.

— Lasă-mă! Ce ai?

— Pentru că eşti lipsită de cuviinţă faţă de străin!

— Grixe! Te-a muşcat strechea de-ai înnebunit?

— Da, şi de acuma vreau să dansez.

Câteva femei se hotărâseră deja să se adune în jurul cântăreţului, întinzându-şi mâinile ca să înceapă dansul. Nasturii de la corsajele lor scânteiau la lumina focului, umbrele lor se încrucişau pe pământul întunecat. Încet se aşezară în rând cu mâinile încrucişate şi ridicară picioarele, schiţând primii paşi de dans. Dar erau greoaie şi nesigure şi păreau că se sprijină una pe cealaltă.

— Se vede că lipseşte sprijinul! Lipseşte bărbatul. Chemaţi-l cel puţin pe Efix! strigă Natòlia şi cum Grixenda o ciupi de braţ adăugă:

— Ah, te înţeapă viespea! Chiar şi lui vrei să-i port respect?

La chemare, Efix apăru şi înainta bătând picioarele în cadenţă, agitând braţele ca un adevărat balerin, cântând în acelaşi timp, acompaniindu-se:

La sărbătoare, la sărbătoare m-am dus.

Ajunse alături de Grixenda, o luă de braţ, se alătură şirului de dansatoare şi într-adevăr, parcă însufleţise cu prezenţa lui dansul. Picioarele femeilor deveniseră mai sprintene, reunindu-se, târându-se, sprijinindu-se; corpurile se făcură mai moi, chipurile străluceau de bucurie.

— Iată sprijinul! Hai, curaj!

— Şi sus! Sus!

Un fir magic părea să le prindă pe femei una de alta, dându-le o excitaţie complexă şi pătimaşă. Şirul a început să se îndoaie, să se rotunjească, formând încet un cerc. Din când în când o femeie desfăcea două mâini unite, le încrucişa pe ale sale, mărind ghirlanda neagră şi roşie în

spatele căreia se mişca înfloritura umbrelor. Şi picioarele săltau din ce în ce mai iute, lovindu-se unul de celălalt, bătând pământul de parcă ar fi voit să-l trezească din nemişcarea sa.

— Şi sus! Sus!

Chiar şi armonica părea să cânte mai vesel şi mai îndârjit. Strigătul de bucurie răzbătea aproape sălbatic, dând balului o notă de însufleţire şi de mai multă voluptate.

— Uhi! Uhiahi!

Toţi se duseseră să privească dansul, dar acolo în fund, într-un colţ al curţii, Grixenda descoperi părul auriu al lui Giacinto între cele două basmale albe ale mătuşilor.

— Cumetre Efix, cheamă-l să joace pe flăcăul dumitale, spuse Natòlia.

— Ăsta, da, sprijin!

— Pune-l lângă biserică şi o să-ţi pară o turlă.

— Dar mai taci odată, Natòlia, limbă de foc.

— Vorbesc mai multe ochii tăi ca gura mea, Grixe!

— Focul să-ţi mănânce pleoapele!

— Şi tăceţi odată femeilor şi jucaţi.

La sărbătoare... la sărbătoare m-am dus.

— Uhi! Uhiahi!

Chiuiturile tremurau ca un nechezat. Picioarele femeilor, conturate de fustele negre şi de unduirea marginilor roşii, se vedeau scurte şi se mişcau tot mai sprinten, aprinse de plăcerea dansului.

— Domnişorule Giacinto, vino şi dumneata!

— Şi sus! Sus!

— Hai vino! Vino!

Toate femeile priveau într-acolo surâzătoare. Dinţii le străluceau.

El sări, aproape fugind parcă din captivitatea celor două doamne în vârstă; ajuns în mijlocul curţii se opri nesigur; atunci hora femeilor se deschise, se lungi iar în rând drept, merse în întâmpinarea străinului ca în jocurile copiilor; îl înconjură, îl prinse, se închise. Stând la mijloc, între Grixenda şi Natòlia, înalt, deosebit de ceilalţi, el părea perla în inelul dansului şi simţea mâna mică a Grixendei abandonându-se, tremurând puţin într-a sa, în timp ce degetele dure şi calde ale Natòliei se împleteau puternic cu ale lui ca şi cum ar fi fost doi îndrăgostiţi.

Chiar şi preotul ieşi din coliba lui, privi ici şi colo, liniştit şi roşu ca un copil, chel, apoi se duse să se aşeze lângă doamnele Pintor.

— Frumos băiat, nepotul dumneavoastră, doamnă Ruth.

Trase tabachera de argint, o scutură, o deschise şi puse în căuşul mâinii mai întâi doamnei Ester, apoi doamnei Ruth, în sfârşit Kallinei puţin tutun.

— Frumos băiat, doamnă Ester, dar vă rog, să fiţi atente.

Îşi ridică sutana pentru ca să-şi pună în buzunar tabachera, îndoi, făcând sul, batista albăstruie, aruncându-i capetele pe piept.

— Doamnă Ester, să fiţi atente. De altfel, şi noi am dansat când aveam aripi la picioare. Dar ce faceţi?

Doamna Ester plângea de bucurie, dar se prefăcu că strănută.

— Pare piper, tutunul dumitale, părinte Paskà!

Cel mai fericit dintre toţi era Efix. Întins pe o grămadă de iarbă, în una dintre *muristenes*[6] goale, i se părea că mai dansează încă şi că-l admiră pe Giacinto. Şi îi zâmbea cum îi zâmbeau şi femeile.

---

[6] Colibe.

Iată, chipul „băiatului” luase în viaţa lui cel mai important loc ca şi în cercul dansului. Şi mergea cu gândul până în momentul în care alergase la casa stăpânilor lui ca să-l vadă pe fiul Liei. Ce moment! Fusese aşa de puternică bucuria lui încât nici măcar nu-şi amintea ce zisese, ce făcuse. Revedea numai figura rece şi totuşi neliniştită a lui Noemi, urmărindu-l şi zicându-i ca în secret: „Du-te sus, du-te acolo la sărbătoare... Du-te, te aşteaptă!” Şi-l gonise. Cu faţa înseninată la gândul că-l făcuse să plece, rămase în cadrul uşii care se închidea în faţa ei.

Traversând moşia se opriseră o clipă. Efix arătase cu duioşia unui îndrăgostit colina lui, povârnişul unde trestiile tremurau roşietice la apus, coliba pitulată în verdeaţă, aşteptându-l.

— Eu stau aici tot anul. Şi dumneavoastră veţi veni când vor fi zarzavaturi şi fructe de dus în sat. Dar calul dumneavoastră nu suportă desaga! adăugă mijind ochii spre ghidonul bicicletei.

— Eu plec la Nuoro! spuse Giacinto, privind totuşi moşia de sus în jos, aşa cum se priveşte o persoană.

— Câteodată veţi veni! Mai întâi că se face prea cald, şi apoi toamna se stă bine la umbră, acolo sus! Şi noaptea! Luna îţi ţine de urât, ca o nevastă. Şi pepenii verzi aici în grădină par boboci de cristal.

— Da, câteodată voi veni, promise Giacinto, dându-se jos de pe bicicletă, sprinten ca o pasăre. Şi lăsându-se aproape convins de descrierile însoţitorului lui i-a propus lui Efix să viziteze moşia. Şi a vizitat moşia, argatul lăsând în vale calul să pască nişte ramuri din gardul de mărăcini. Efix îi arătă noului stăpân stăvilarul construit de el după metode străvechi, iar tânărul privea cu uimire bolovanii aduşi de acest omuleţ, încercând parcă să cântărească mai bine cu privirea măreţia acestei construcţii.

— Totul de unul singur? Ce forţă! Trebuie să fi fost puternic, în tinereţe!

Efix roşi.

— Da, eram puternic! Dar parcă drumul nu l-am făcut tot eu?

Drumeagul şerpuia în sus, întărit şi el de ziduri netencuite, aşa încât valurile de pământ susţineau povârnişurile şi ridicăturile de pe moşioară. O operă făcută cu răbdare, solidă, care o amintea pe cea a vechilor părinţi constructori de *nuraghes.* Şi sus, sus, la fiecare treaptă, se opreau şi se întorceau să contemple opera acestui omuleţ şi străinul avea curiozităţi copilăreşti care-l amuzau pe argat.

— Râul se umflă iarna? Şi apoi: Ce este asta? întreba trăgând spre el câteva crengi de copac.

Nu cunoştea nici plantele, nici ierburile, nu ştia că râurile se umflă primăvara!

Iată fâşia cultivată cu năut spălăcit la culoare, în coaja lui tânără, ascuţită, iată aracii de roşii de-a lungul brazdei umede, iată un câmp care pare de narcise şi e de cartofi, iată cepele unduindu-se în vânt ca florile de cireş de pădure, iată verzele brăzdate de viermi verzi luminoşi. Nori de fluturi albi şi gălbui zburau de colo până colo aşezându-se, confundându-se cu florile de mazăre; lăcustele se desprindeau şi apoi cădeau din nou ca frunzele bătute de vânt, albinele zumzăiau de-a lungul zidurilor netencuite, aurite de polenul florilor pe care se aşezau. Un şir de maci se înălţa în verdele monoton al câmpului de bob. Şi o linişte gravă, înmiresmată, cobora cu umbrele înserării şi totul era cald şi plin de uitare în acel capăt de lume înconjurat de smochini de India ca un gard vegetal, încât străinul ajuns în faţa colibei se întinse pe iarbă simţind nevoia să nu-şi mai continue călătoria. Între o trestie şi alta, deasupra colinei, norii acestei zile de

mai treceau albi şi uşori ca vălurile de femeie; el privea cerul de un albastru dureros, şi îi părea că este întins pe un frumos pat din postav de mătase. Îl vedea pe Efix că deschide coliba, chemându-l cu un semn şugubăţ al arătătorului, apoi că se întoarce cu ceva ascuns la spate şi că îngenunchează clipind din ochi. Visa?

Se ridică în capul oaselor, prinzându-şi genunchii cu braţele şi se rugă puţin înainte de a lua dovleacul arăbesc plin cu un vin galben pe care argatul i-l întindea. În sfârşit bău. Era un vin dulce şi parfumat ca ambra şi băndu-l aşa, din gura strâmtă a dovleacului, îl simţeai aproape cu un fel de voluptate.

Efix privea, îngenuncheat ca într-o adoraţie. Bău şi el, dar îi veni să plângă.

Albinele se aşezară pe dovleac; Giacinto smulse dintre picioarele lui ridicate o tulpină de ovăz şi privind în pământ întrebă:

— Cum trăiesc mătuşile mele?

Se ajunsese la momentul mărturisirilor. Efix aplecă dovleacul ici şi colo, la dreapta şi la stânga.

— Priviţi, *vossignoria*, până unde ajungi cu privirea, acolo departe, valea era toată a familiei dumneavoastră. Erau oameni avuţi. Acum nu mai rămâne decât această moşioară, dar este ca inima care bate şi-n pieptul bătrânilor. Se poate trăi din asta.

— Dar ce minte a avut şi bunicul meu. El a fost cel care a ruinat familia...

— Dacă nu era el, *vossignoria* nu s-ar fi născut! Giacinto ridică repede privirea, plecând-o de îndată. Ochii îi erau plini de spaimă.

— Şi de ce să te naşti?

— Oh, sfinte, asta-i! Pentru că Dumnezeu a vrut aşa!

Giacinto nu răspunse; privea mereu în pământ şi pleoapele lui se zbăteau gata parcă să plângă. Dar bău iar,

cuminte, închizând ochii, în timp ce Efix se aşează cu picioarele încrucişate şi-şi luă un genunchi între mâini.

— Nu sunteţi mulţumit că aţi venit, don Giacinto?

— Nu-mi spune aşa, zise atunci tânărul. Eu nu sunt nobil, nu sunt nimic! Spune-mi tu, cum îţi spun şi eu. Dacă sunt mulţumit? Am venit aici pentru că nu ştiam unde să mă duc. Acolo trebuie să fii rău ca să faci avere. Tu nu poţi să ştii asta! Sunt atâţia bogaţi... Dar este atâta lume...

Îşi mişca degetele mâinii întinse ca şi cum ar arăta spre mulţimea agitată şi Efix îi privea piciorul şi murmura încet cu pietate:

— Sufletul meu drag!

Şi ar fi vrut să se aplece peste „băiatul” amărât şi să-i spună: sunt eu aici, nu-ţi va lipsi nimic, dar nu ştia decât să-i întindă din nou dovleacul, aşa cum mama oferă sânul copilului care plânge.

— Da, ştiu ce lume păcătoasă e aia! Dar aici e altceva. Se poate face chiar avere, îţi voi povesti cum a tăcut Milese. Într-o zi a sosit ca o pasăre care n-are cuib.

Dar Giacinto ascultă mâhnit, cu capul plecat, strâmbându-şi puţin gura cu dezgust şi dintr-odată se aşează cu cotul sprijinit pe iarbă şi cu faţa în mâini, mestecând furios ovăz.

— Dacă ai ştii tu! Dar ce poţi să ştii tu? La Roma este un principe care are pământuri cât toată Sardinia, şi un altul, unul care s-a îmbogăţit singur, şi care, când se întâmplă vreun dezastru naţional, oferă bani mai mulţi decât un rege.

— Şi în Sardinia este un frate care are o rentă de trei sute de scuzi pe zi, spuse Efix jignit, apoi ridică glasul: spun trei sute de scuzi, înţelege *vossignoria*?

Vossignoria nu păru surprins. Dar după un timp întrebă:

— Unde e? Îl putem cunoaşte?

— Stă la Calangianus, în Gallura.

Prea departe. Şi Giacinto, cu ochi distraţi, începu să povestească despre fabuloasele bogăţii ale domnilor de pe continent, despre viciile lor şi despre risipa lor.

— Şi sunt oameni mulţumiţi? întrebă Efix, aproape enervat.

— Dar noi suntem mulţumiţi?

— Eu da, *vossignoria*! Beţi, beţi şi-o să vă vină curajul!

Giacinto bău şi Efix vărsă ultimele picături pe iarbă: albinele se aşezară şi totul în jur fu cuprins de un zumzăit plăcut.

Dar după ce fusese la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea, băiatul părea mulţumit. Le îmbrăţişase pe mătuşi şi pe celelalte femei, mâncase bine şi dansase ca un păstor la sărbătoare. Acum dormea şi sforăia şi Efix îl văzuse puţin mai înainte întins pe pătuţul de lângă zid, cu pleoapele închise, atât de delicate încât părea că se vede prin ele albastrul ochilor, cu părul roşcat pe albul obrazului şi pumnii strânşi ca un copil care visa. Uitase jos, pe pământ, lampa aprinsă. Efix se aplecă s-o stingă, gândind că Pintorii erau toţi aşa; nepăsători faţă de economie şi de pericol.

Poate că-i mai bine aşa în viaţă! Şi el se întoarse pe spate şi strânse pumnii. Prin găurile acoperişului străluceau stelele, iar tremurul lor, ca şi ţârâitul continuu al greierilor, păreau acelaşi lucru.

Se simţea mirosul crinilor şi al busuiocului-cerbilor. Totul era cuprins de o linişte tremurătoare, ca într-o apă curgătoare. Şi Efix îşi amintea serile de demult, dansul, cântecele de noapte, pe doamna Lia aşezată pe piatră, într-un colţ al curţii, închisă în ea însăşi ca o prizonieră care rupe lanţurile şi încet, încet, se pregăteşte de fugă.

V

În ziua următoare, în zori, Efix duse calul în sat şi povesti stăpânei tinere despre distracţia din seara dinainte. Noemi părea liniştită. Când el se pregătea să plece la moşie alergă la poartă, rugându-l să se întoarcă în trei zile, pentru ca să le ducă provizii surorilor.

După trei zile Efix s-a întors şi, ca să nu mai plătească chirie pentru cal, îşi puse traista în spinare şi plecă pe jos. Timpul se înăsprise. Dinspre munţii de la Nuoro cobora un vânticel de pădure şi alerga, alerga prin iarbă, de-a lungul râului, de părea că vrea să coboare cu el spre mare.

Efix poposi la moşie lângă arini, la capătul nisipos al câmpului cu pepeni verzi, şi privind corzile de viţă-de-vie cărnoase, care se întindeau încolăcindu-se ici şi colo, ca şerpii, sub frunze, îi părea că mai toate plantele ar avea ceva viu, de animal. Şi le vorbea ca şi cum l-ar înţelege recomandându-le să nu se rupă, să nu se usuce, să crească bine şi să dea multe fructe cum le era menirea; dar un zgomot îi atrase atenţia. Don Predu, mândru şi greu pe calul lui negru şi gras, se vedea trecând dincolo de gardul viu. De necrezut, zărindu-l pe Efix se opri.

— Şi ce facem cu traista aia? Ai fost să furi bob.

Efix se ridică respectuos.

— Sunt proviziile pentru doamnele mele. Dumneavoastră unde mergeţi?

Domnul Predu mergea tot în sat. Din traista lui înflorată venea un miros de *gatto*, prăjitura pe care-o ducea în dar preotului, prietenul lui, şi ieşea gâtul violet al unei damigene de vin.

— Şi tu mergi pe jos, nătăfleţule? Până şi cal te-au făcut acum? Dă-mi traista, ţi-o duc eu. Nu fug, nu! Dacă vrei să fii mai sigur urcă pe crupă şi tu, nătărăule!

Uimit, după ce se lăsase un pic rugat şi ameninţat, Efix puse traista pe spinarea calului adormit, apoi se urcă pe crupă, la spatele domnului Predu, încercând să se facă cât mai uşor.

— Acum negreşit că va asuda calul dumneavoastră.

— Aşa, diavolul să m-ajute, este calul cel mai puternic din Circondario, poţi să-i pui în spinare şi un munte, că-l duce. Vezi, merge ca şi cum n-ar avea nici măcar şaua pe el. Ia spune-mi, ce-a venit să scotocească pe-aici acel vagabond de nepot al meu?

Efix se strâmbă în spatele lui. Ah, de-aia-l luase!

— De ce vagabond? Era funcţionar.

— Ce post avea? Număra orele?

— Un post bun! La vamă. Dar, desigur, pentru ca să trăieşti acolo îţi trebuie bani mulţi. Sunt domni care au pământuri cât e de mare Sardinia şi unul face pomană mai mult ca un rege.

Don Predu se umflă tot de râs, un râs liniştit, firesc.

— Ah, iată, am ajuns şi la asta! Ţi-au umplut capul cu prostii.

— De ce vorbiţi aşa, don Predu? întrebă Efix cu demnitate. Băiatul e sincer, bun, nu are vicii, nu fumează, nu bea, nu umblă cu femei. Va avea noroc. Dacă vrea, are imediat de lucru la Nuoro. Şi apoi, are chiar şi bani în Bancă.

— I-ai numărat tu, nătărăule? Ah, Efix, părerea mea e că-ţi dau să mănânci închipuiri în loc de pâine. Spune-mi cât îţi datorează acum nobilele tale stăpâne.

— Nu trebuie să-mi dea nimic. Eu le datorez lor totul.

— Taci, că de nu, te arunc în râu. Ascultă, acum veţi continua să faceţi datorii pentru ca să-l ţineţi pe băiat, veţi lua bani de la Kallina, dracu’ s-o ia. O să vindeţi moşioara. Aminteşte-ţi că o vreau eu. Dacă nu mă anunţi la timp, dacă o să faceţi şi acum ca şi altă dată, când, în loc să-mi

vindeţi mie, cu un preţ bun, aţi vândut la jumătate de preţ altora, ascultă, te avertizez, Efix, îţi tai beregata. Să ştii că ţi-am spus!

Omul din spate gâfâia, apăsat de o greutate mai mare decât traista de care don Predu a vrut să-l elibereze.

— Doamne, Dumnezeule! Pentru ce vorbiţi aşa, don Predu? Ca un duşman al sărmanelor dumneavoastră verişoare?

— La dracu’ cu verişoarele şi cu capul lor plin cu vânt! Ele sunt acelea care m-au tratat mereu ca pe un duşman. Şi duşman o să fiu. Dar tu, aminteşte-ţi Efix, moşia o vreau eu.

Martiriul dură tot drumul, până când Efix, mult mai obosit decât dacă ar fi mers pe jos, coborî de pe spinarea calului şi trase jos traista.

Intrând în ogradă văzu aceeaşi scenă. Doamnele sale şedeau pe bancă cu mâinile în poală, Kallina torcea, cu picioarele goale în pantofii cu panglici; înăuntru, în colibe, femeile aşezate pe pământ beau cafea, legănau copiii, iar sus, pe terasă, preotul Paskale îl saluta cu batista lui albăstruie.

— Se distrează? întrebă Efix, punând traista la picioarele stăpânelor lui. Şi el?

— Dansăm mereu, spuse doamna Ester, iar doamna Ruth se ridică să aranjeze cele aduse.

Despre Giacinto cămătăreasa vorbi emoţionată.

— Ce tânăr drăguţ! Vorbeşte puţin, dar bun ca mierea. Se distrează ca un copil şi vine aici la mine să mănânce pâine de orz. Iată-l că tocmai se întoarce de la fântână cu Grixenda.

Se vedeau într-adevăr în depărtare, între verdele mărăcinişului, el înalt şi zdravăn, ea mică şi neagră, ducând amândoi în mână găleţi strălucitoare, care, din când în când, se atingeau şi din care apa, dând pe afară,

se amesteca şi se vărsa. Cei doi păreau să simtă o plăcere deosebită la acea atingere, deoarece priveau găleţile cu capul aplecat şi râdeau.

Efix avu un presentiment. Se duse la preot să-i dea un coşuleţ cu biscuiţi, darul unei ţărănci, şi-l văzu de acolo de sus pe don Predu zăbovind cu adăpatul calului la fântână, ajungându-i din urmă pe Giacinto şi Grixenda şi aplecându-se să le spună ceva. Toţi trei râdeau, fata cu capul plecat, Giacinto atingând grumazul calului.

— Efix, spuse preotul, scoţând batista de la piept ca să-şi ia tutunul, iată-l pe don Predu. Slavă Domnului, vom avea puţină bârfă. Dar Giacinto al vostru e un băiat bun, vine la slujbă dimineaţa şi seara. Bine-crescut, politicos. Dar, vă rog, fiţi atenţi!

Slujnicele preotului alergară afară să-l ajute pe don Predu să descarce traistele, în timp ce celelalte femei îşi arătau chipurile palide la uşă, iar câinele, după ce lătrase puţin, sărea înaintea calului ca şi cum ar fi vrut să-l sărute.

— Încet, femeilor! spuse don Predu. Este ceva înăuntru în traistă, care se rupe când îl atingi, ca şi la voi...

— Trăsni-o-ar Dumnezeu, don Predu! blestemă Natòlia, totuşi privindu-l cu ochi languroşi, încercând să-l cucerească. Ah, dacă ar reuşi! Aşa s-ar vindeca Grixenda, care l-a acaparat numai pentru ea pe străin.

Grixenda părea şi ea excitată de sosirea lui don Predu.

— Îl vezi pe ăla? îi zise încet lui Giacinto, în timp ce traversau curtea. Unchiul ăsta, al tău, e un om care se distrează şi care cheltuieşte la chefuri. Nu stă dus pe gânduri ca dumneata. O sută de lire are, o sută de lire cheltuieşte, aşa să ştii!

Luă puţină apă cu degetele şi i-o aruncă în faţă, fără ca el să înceteze să surâdă cu ochii dulci, plini de dorinţă, arătându-şi printre buzele roşii dinţii albi, dorind parcă să muşte.

— Ce sunt o sută de lire? Eu am cheltuit o mie într-o noapte şi nici nu m-am distrat.

Grixenda puse găleata pe un scaun şi se năpusti la copilul care-i surâdea din leagăn, mişcându-şi picioruşele în aer şi încercând să şi le apuce cu mânuţele murdare. Îi sărută pulpiţele, afundându-şi buzele în carnea tânără, îl ridică în sus, îl lăsă jos până la pământ, îl ridică iar, îl făcu să râdă, îl duse afară strângându-l puternic la piept.

Afară, Giacinto se aşează pe pământ, cu picioarele desfăcute, mişcându-şi mâinile, ascultând-o în acelaşi timp pe Kallina, care-l invită să mănânce cu ea bob fiert cu lapte. Vorbeau încet, ca despre lucruri grave, dar se arătă în uşă doamna Ruth, având în mână o pulpă de miel, albă de grăsime, cu un rinichi vânăt acoperit cu o pieliţă şi întrerupse discuţia.

— Trebuie să-l chemăm pe Efix ca să facă o frigare din lemn; Giacinto, du-te tu!

Grixenda alergă ea să-l cheme pe argat, i se frecă de spate ca o pisică şi îi dădu copilul să-l sărute.

— Cât sunt de mulţumită, unchiule Efix! În seara asta vom dansa iar! Dar priveşte-l pe stăpânul dumitale, parcă-i face curte Kallinei!

Efix privea cu duioşie. Îl vedea pe Giacinto ridicând ochii plini de dragoste şi de dorinţă, şi în inima lui îi binecuvânta pe cei doi tineri. Da, distraţi-vă, iubiţi-vă: la sărbătoare pentru asta se vine şi petrecerea trece repede...

Aşezat la umbra zidului începu să taie frigarea; femeile râdeau în jurul lui, Giacinto, ca de obicei, tăcea şi părea atent la sunetul armonicii, care umplea de bocete şi strigăte curtea.

Dar sosi Natòlia legănându-şi coapsele.

— Stăpânul meu şi don Predu îl invită pe don Giacinto la prânz.

Şi el se ridică, după ce-şi scutură bine manşeta de la pantaloni. Doamna Ester îl urmări din ochi şi privi de-a lungul terasei, ca fascinată de strălucirea paharelor şi a vasului de argint, pe care Natòlia îl mişca acolo, ca pe o oglindă. Gândul că vărul bogat îl băga în seamă pe nepotul sărac era suficient s-o facă fericită.

Femeile îl lăudau pe Giacinto, iar cămătăreasa, trăgând firul între arătător şi degetul mare, îşi învârti fusul pe genunchi, zicând cu o blândeţe neobişnuită:

— Un băiat atât de ascultător n-am mai văzut niciodată. Şi apoi e frumos! Seamănă cu bătrânul Baron.

— Cu cine? Cu Baronul mort care bântuie încă prin castel?

Dar doamna Ruth îşi puse unghia arătătorului pe gură; nu trebuie să vorbiţi de morţi la sărbătoare.

— Nici gând de aşa ceva; e viu şi are mâini care se mişcă, nu-i aşa Grixe? Cine? Don Giacinto!

Dar Grixenda, sprijinită de zid, cu copilul care-i muşca nasturii de la bluză, privea şi ea vasul strălucitor de pe terasă şi ochii ei păreau fascinaţi, ca aceia ai bătrânei bunici, când în nopţile cu lună spiona trecerea spiriduşilor în vale, spre râu.

Efix reveni după trei zile. De data asta nu era singur; aproape toţi cei din sat coborau la petrecere şi femeile duceau pe cap vase cu prăjituri şi coşuri pline cu găini legate cu panglici roşii. Pomii din jur erau încărcaţi de fructe necoapte şi sărbătoarea părea să cuprindă toată valea.

Sosind, Efix găsi în ogradă, în jurul colibelor îngrămădite, care cu coviltir făcute din sac şi din cearşafuri; vânzătorii de dulciuri şi de vin stăteau nemişcaţi lângă micile lor tarabe, la umbra bisericii.

Un şir de cerşetori străjuiau cărarea. Chipurile lor boţite, terne şi vineţii, câţiva cu ochi albi oribili, alţii cu

plăgi roşietice şi tumori violacee, cu piepturile goale ca jupuite, cu braţele şi degetele învineţite, negricioase ca ramurile arse, se iveau între un tufiş şi altul pe linia albăstruie şi lăptoasă a orizontului. Dincolo de toate astea privirea cobora peste întinderea verde, iar herghelia de cai şi de mânji făceau şi mai grandios peisajul.

Cântecul armonicii ajungea până departe; motivele săltăreţe şi voluptuoase îmbiau la dans, dar uneori se transformau în bocet, ca obosite de bucurie, ca şi cum ar plânge plăcerea trecătoare şi tânguindu-se pentru zădărnicia tuturor lucrurilor. Atunci, chiar şi ochiul melancolic al catârului părea plin de o blândeţe nostalgică. Efix se opri un moment în mijlocul unui grup de ţărani din Nuoro. Femeile şedeau în faţa colibelor, aşteptând ora slujbei cântate, şi corsajele lor din mătase stacojie dădeau o tentă roşiatică umbrei de pe zid. Dar slujba întârzia. Sus, pe terasă, preoţii râdeau şi vasul Natòliei trecea de la unul la altul, strălucind albastru şi negru.

Efix găsi coliba goală; stăpânele erau la biserică şi el se duse să le caute, dar se pomeni mergând între don Predu, Milese şi Giacinto, în faţa unui vânzător de vinuri şi văzu trei pahare galbene în faţa lui.

— Bea, nătăfleţule!

— Pentru mine e devreme.

— Nu e niciodată devreme, pentru un om sănătos. Ori eşti bolnav?

Don Predu îl bătu destul de puternic pe spinare, că el sări înainte şi vinul săltă din pahar şi se vărsă pe el.

— Să fie totul în numele Domnului!

Îşi şterse hainele cu mâna şi bău. Cu surpriză şi satisfacţie îl văzu pe Giacinto scoţându-şi portofelul şi întinzând vânzătorului o bancnotă de cincizeci de lire. Dumnezeu să fie binecuvântat, asta înseamnă că băiatul avea bani de-adevăratelea.

De altfel a fost o zi plină de bucurie, cu veselia tăcută şi aproape melancolică a femeilor faţă de care bărbaţii, distrându-se zgomotos între ei, arătau o indiferenţă totală. Toată ziua cântă armonica acompaniată de strigătele vânzătorilor, de chiotele jucătorilor întârziaţi, de cântecele corale sau de versurile poeţilor improvizaţi. Adunaţi într-o colibă, aşezaţi pe pământ, cu picioarele încrucişate, lângă o damigeană la care se întorceau ca spre un idol, poeţii improvizau octave pro sau contra războiului din Libia: erau destui şi vorbeau pe rând, iar în jurul lor se îngrămădeau bărbaţi şi băieţi. Din când în când, câte unul se apleca să ia de jos un pahar de vin.

— *Bibe, diaulu!*

— Sănătate!

— Să trăim această sărbătoare sănătoşi o sută de ani la rând şi să fim veseli.

— *Bibe*, furcă!

Poetul Serafino Masala di Bultei, cu profilul grec şi îmbrăcat ca un erou al lui Homer, cânta:

Turcul să se predea nu vrea
Ba chiar la luptă-i curajos;
Arabul turbat e curajos
Sare imediat, nici gând la fugă.

Paharele treceau dintr-o mână în alta; câteva femei se arătau timid la poartă.

Şi Gregorio Giordano di Dualchi, frumos, tânăr, roşcat, îmbrăcat ca un trubadur, îşi netezea părul cu amândouă mâinile. Chica îi cădea pe ceafă şi cânta aproape sughiţând ca o bocitoare:

Gata, nu mai pot povesti
Spun ceea ce pot să-mi amintesc
Că ar avea la orice pas victoria
Că ar putea întreaga Africă s-o cucerească

Liniştiţi şi sănătoşi pot să se întoarcă
Îi însoţesc Sfinţii Gloriei
Şi cu memorie bună şi virtute
Se întorc acasă la ei cu sănătate!

Aplauzele şi râsetele răsunau; toţi râdeau, dar erau emoţionaţi. La umbra bisericii, Efix, în schimb, auzea alte grupuri de ţărani vorbind despre America şi despre emigranţi.

— America? Cine n-o gustă nu ştie ce este. O vezi de departe şi ţi se pare un înger care te umple de daruri; vii mai aproape şi te muşcă precum un câine.

— Da, fraţilor dragi, eu am fost acolo cu traista jumătate plină şi când credeam s-o umplu m-am întors cu ea goală!

Un baroniez uscat, înalt şi negru ca un arab, îl invită pe Efix să bea şi îi povesti întâmplări din războiul din care se întorsese.

— Da, zicea privindu-şi mâinile, am tăiat ciuful unui *Sirdusso*, unul care-l iubea pe diavol. Eu m-am hotărât să-i iau capul, întreg, cu piele cu tot. Şi aşa l-am luat, să orbesc dacă mint! L-am dus la căpitanul meu, ţinându-l ca pe un ciorchine; picura sânge negru ca boabele de struguri negri. Căpitanul mi-a spus: bravo, Conzinu!

Efix ascultă, ţinând în mână un trandafiraş din gardul viu. Îşi făcu semnul crucii cu tulpina florii şi spuse:

— Să te spovedeşti, Conzi! Ai omorât un om!

— În război nu e păcat. Faci asta pe ascuns? Nu.

Atunci au început să discute între ei despre asta, dar Efix privea trandafiraşul ca şi cum i-ar fi vorbit numai lui.

— Moartea este treaba lui Dumnezeu!

Dar a trebuit să întrerupă discuţia pentru că, de departe, doamna Ester îi făcea semn să vină. Era ora de masă; Giacinto era invitat la preot şi toţi, unii mai mult,

alţii mai puţin, mâncau într-o plăcută companie. Din colibe ieşeau nori de fum, mirosind a friptură.

Colţişorul cel mai liniştit era acela al doamnelor. Aşezate în coliba lor mâncau cu Efix friptură de miel şi vorbeau de Noemi, care nu era acolo, de Giacinto, de preot şi de Milese, zâmbind fără răutate.

— Primele zile, spuse doamna Ruth, tăind o turtă în trei părţi egale, Giacinto vorbea mereu despre plecarea la Nuoro, unde zicea că ar avea un post la moară. Acum, de două zile, nu mai spune nimic.

— Dar de două zile nici nu se mai vede; e mereu cu don Predu şi cu alţi însoţitori.

— Să-l lăsăm să se distreze, spuse Efix.

Dincolo de uşă se vedeau Kallina, aşezată într-o neobişnuită nemişcare pe piatra ei, şi Grixenda, cu copilul în poală, palidă şi tristă, fixând cu privirea terasa preotului. Ah, Giacinto se distra acolo sus, uitase de ea; şi ei i se părea că stă ghemuită la marginea unui deşert, în faţa unei minuni.

Efix ieşi şi îi spuse:

— De ce nu te distrezi?

Ea aranjă funda galbenă de deochi de pe scufiţa copilului şi o podidiră lacrimile.

— Pentru mine s-a sfârşit totul!

Din colibă rudele o chemau.

— Grixenda, vino aici! Ce-o să spună bunica ta văzându-te aşa slabă? Că nu-ţi dăm de mâncare?

— Eh, câteva îmbucături ne trebuie, îi spuse Kallina lui Efix după ce-l chemă cu blândeţe. Vino, Efix, bea un pahar de must. Ştii cine mi l-a dăruit? Stăpânul tău. Bun ca o pâine şi generos, dar, ascultă, trebuie să-i spui că Grixenda nu e potrivită pentru el!

— Ei, lasă-i să se distreze! Suntem în sărbătoare.

— Aici se vine să faci penitenţă, nu să păcătuieşti. Da, rudele îi dau să mănânce Grixendei, dar nu întreabă unde se duce ea zi şi noapte cu don Giacinto.

— Şi stăpânele mele? Nu-şi dau seama?

— Ele? Sunt ca sfinţii de lemn din biserică. Privesc, dar nu văd; răul nu există pentru ele.

— E adevărat! admise Efix. Bău, dar se simţea trist şi se duse să se întindă sub un fistic de pe pârloagă.

De acolo se vedea iarba înaltă, unduitoare, care urmărea parcă motivul monoton al acordeonului, şi caii nemişcaţi în soare, ca pictaţi pe emailul azuriu al orizontului. Vocile se pierdeau în linişte, figurile se estompau în lumină şi iată una dintre femei apăru lângă un tufiş; o alta, figură de bărbat o ajunse şi i se alătură încât formară o singură umbră.

Efix simţi un fior pe spinare. Rupse totuşi o margaretă, îi mestecă tulpina privindu-i fără invidie pe Grixenda şi pe Giacinto îmbrăţişându-se. Dumnezeu să-i binecuvânteze şi să-i învăluie mereu aşa, în soare şi în lumină.

După-amiază sărbătoarea fu şi mai însufleţită. Bărbaţii se arătau mai expansivi cu femeile, luându-le la dans, iar soarele colora în roşu curtea care zumzăia ca o prisacă.

La apusul soarelui poporul se adună în biserică şi mii de voci răsunară ca una singură, contopindu-se aşa cum afară se contopeau parfumurile tufişurilor. Efix, îngenunchind într-un colţ, încerca acelaşi sentiment dureros şi alături de el Grixenda, îngenuncheată, nemişcată ca un înger de lemn, cânta gemând de dragoste. Lumina roşie a apusului, atenuată spre altar de lumina lumânărilor, acoperea mulţimea ca un val de sânge, dar încet, încet vălul se făcu negru, iluminat abia de auriul lumânărilor de ceară. Mulţimea nu se îndura să iasă, cu toate că preotul terminase predicile lui; continua totuşi să cânte intonând psalmii. Era ca murmurul

îndepărtat al mării, ca freamătul pădurii la căderea serii. Erau cu toţii un popor de demult care mergea, mergea cântând rugăciunile ingenue ale primilor creştini, mergea, mergea pe un drum întunecos, exaltat de durere şi de speranţă, spre un loc cu lumină, dar îndepărtat şi de neajuns.

Efix, cu capul între mâini, cânta şi plângea. Grixenda cânta şi plângea şi ea privind înainte cu ochii umezi în care licărea flăcăruia lumânării. Suferinţa unuia era egală cu a celuilalt; şi durerea amândurora era aceeaşi cu a poporului acesta care-i amintea argatului de un trecut de umbre şi visa ca şi fata asta la un viitor luminos; chinuri de suferinţă, de dragoste.

Apoi totul deveni linişte.

Zuannanto, nerăbdător să-şi ia acordeonul, a fost primul care s-a năpustit afară cu bereta în mână. Dar în uşă se opri, privi în sus şi scoase un ţipăt. Toţi se grăbiră să privească. Era luna nouă care se apropiase mult de zidul curţii de părea că vrea să intre acolo, înăuntru.

După cină, începură din nou cântecele şi chiuiturile în jurul focurilor; dansa până şi don Predu, făcându-le fericite pe toate femeile care sperau să fie alese de el.

Numai Giacinto nu dansa. Stând alături de cămătăreasă îşi legăna mâinile între genunchi, palid şi obosit. Uneori, Efix auzea femeile discutând despre cel care cheltuise mulţi bani în ziua aia şi se distrase; câte una adăuga:

— Este don Predu.

— Nu, este domnişoru’ Giacinto. Mai mult de trei sute de lire a cheltuit. Dar e bogat. Se zice că are o mină de argint, dar ce s-a mai distrat!

— Plătea băutura la toţi, chiar şi celui pe care nu-l cunoştea.

— De ce face asta?

— Oh, dragă, pentru că cine are bani îi cheltuie!

Efix era mulţumit, dar şi neliniştit. Se aşează alături de Giacinto şi-i spuse de clevetirile femeilor:

— O mină de argint? Da, produce, dar nu ca un puţ de petrol. O doamnă pe care o cunosc eu visă că, într-un loc anume, era una dintre aceste mine, pe un teren al unui domn scăpătat. Acesta era atât de disperat încât era gata să se sinucidă. Dar a săpat acolo unde visase doamna şi acum este atât de bogat că dă 20000 de lire pe lună unei femei...

— De ce nu s-a însurat cu cea care visase? Sau era măritată? întrebă Efix preocupat.

Femeile dansau. Se vedea Grixenda, cu faţa aprinsă, râzând, ca fiinţa cea mai veselă de la sărbătoare; şi Efix şopti atingând genunchiul lui Giacinto:

— *Vossignoria...* spune lumea... priveşte fata aceea. E bună, dar e săracă. Şi apoi e orfană.

— Mă voi însura cu ea*...* dar privea în pământ şi părea că visează.

VI

În timpul foametei, mai grea în săptămânile dinaintea strânsului orzului, lumea, terminând provizia de grâu, alerga la cămătăreasă. Bătrâna Pottoi mergea să pescuiască lipitori. Locul ei preferat era un golfuleţ al râului sub colina Porumbeilor, lângă moşia doamnelor Pintor. Stătea acolo ore în şir, neclintită, aşezată la umbra unui arin, cu picioarele goale în apa transparentă, verzuie, brăzdată de auriu şi în timp ce cu o mână ţinea o sticlă nemişcată, pe nisip, cu cealaltă îşi atingea colierul de la gât. Din timp în timp se apleca puţin. Îşi vedea picioarele mari şi gălbejite în apă. Le scotea apoi din apă, trăgând de pe piciorul ud o iarbă neagră, lucitoare, care i se lipise, şi o punea în sticlă împingând-o cu o trestie. Iarba se alungea, se strângea, lua forma unui inel negru: era lipitoarea.

Într-o zi, la jumătatea lui iulie, ea urcă până la coliba lui Efix. Era tare cald şi valea era toată galbenă sub un cer de un albastru învăluit. Argatul împletea o rogojină, la umbra trestiilor, cu degetele care tremurau din cauza frigurilor; văzând-o pe bătrână că i se aşază la picioare, cu sticla în poală, abia ridică ochii împăienjeniţi şi aşteptă resemnat, aproape ştiind ce voia de la el.

— Efix, eşti un om credincios şi de aceea vorbeşte-mi cu inima deschisă. Ce intenţie are stăpânul tău? El vine în casa mea, se aşază, zice băiatului: „cântă din armonică” (pe care i-a dăruit-o el), apoi îmi zice mie: „ o s-o trimit pe mătuşa Ester să-ţi ceară mâna Grixendei”, dar doamna Ester nu se vede; într-o zi am fost acolo, doamna Noemi m-a luat de vie şi m-a lăsat moartă, atâta m-a ocărât. Când m-am întors acasă, Grixenda a fost şi ea obraznică, pentru că nu voia altceva decât să se ducă ea la stăpânele dumitale. Eu nu ştiu de ce parte să fiu, Efix, nu noi l-am

chemat pe băiat din drum. El a venit. Kallina îmi zice: „Dă-l afară”. Dar dânsa îl dă afară, când se duce la ea?

Efix zâmbi.

— Acolo, desigur, nu se duce ca să facă dragoste.

Atunci bătrâna ridică iritată capul, iar gâtul ei, tot numai vene, părea să se alungească mai mult ca de obicei.

— Şi ce, în casa mea vine ca să facă dragoste? Nu, el este un băiat cinstit. Nici măcar nu atinge mâna Grixendei. Ei se iubesc ca bunii creştini, în aşteptarea căsătoriei. Spune-mi cu mâna pe suflet, Efix, ce-are de gând? Fie-ţi milă, pentru sufletul stăpânului tău.

Efix deveni preocupat:

— Da, într-o seară, la sărbătoare, el mi-a spus „o voi lua de nevastă”... inima îmi spune totuşi că el nu poate.

— De ce? El nu e nobil!

— Nu poate, îţi repet, femeie! spuse Efix cu mai multă putere.

— Banii îi are, asta se vede. Cheltuieşte fără să numere. Şi stăpânul tău, cel care a murit, zicea, îmi aduc aminte, pe când venea şi el în casa mea şi era tânăr şi trăia bunica mea: dragostea este ceea ce leagă bărbatul de o femeie, şi banul cel care leagă femeia de bărbat.

— El spunea aşa? Cui?

— Mie, eşti surd? Da, mie. Dar eu aveam cincisprezece ani şi nu eram rea. Bunica mea l-a dat afară pe don Zame şi m-a măritat cu Priamu Piras. Şi Priamu al meu era un om capabil. Avea un baston cu un cui în vârf şi-mi spunea apropiindu-mi-l de ochi: „Vezi? Îţi scot ochii dacă îl priveşti pe don Zame când se uită la tine.” Aşa a trecut timpul. Dar morţii se întorc. Iată-i, când domnişorul Giacinto stă aşezat pe taburet şi Grixenda pe pragul uşii, mi se pare că sunt eu cu fericitul mort...

Când femeia asta începea să vorbească astfel nu mai sfârşea şi Efix care o cunoştea o goni plictisit.

— Du-te cu Dumnezeu! Caută şi dumneata un bărbat cu un baston bun pentru nepoata dumitale!

Şi bătrâna, mulţumită de ce aflase că băiatul zisese într-o seară la sărbătoare: „o voi lua de nevastă”, plecă fără să mai spună nimic. Efix rămase singur în faţa lunii roşii care răsărea prin aburii cenuşii ai serii, dar se simţea neliniştit. În toropeala de care toată valea fusese cuprinsă, susurul apei îi dădea impresia că aude bâzâitul sâcâitor al frigurilor, iar cântecul greierilor era un plânset neîncetat. Nu, viaţa pe care o ducea Giacinto nu era aceea a unui tânăr cinstit şi cu frica lui Dumnezeu. Cu fiecare zi, speranţele mari pe care şi le pusese în el se spulberau, lăsând loc unor temeri adevărate. El cheltuia fără să câştige; chiar şi puţul cel mai adânc seacă, dacă scoţi prea multă apă din el, gândea Efix.

Uneori, seara, Giacinto venea la moşie ca să ducă în sat fructe şi verdeţuri, pe care mătuşile le vindeau acasă, pe ascuns, ca pe ceva de furat, pentru că nu era de rangul lor să facă pe zarzavageoaicele; şi era singurul lucru util pe care-l făcea. Restul timpului şi-l petrecea hoinărind de ici până colo, prin sat. Dar iată-l că vine sus pe cărare, ţinând într-o parte, ca pe un câine, bicicleta prăfuită. Soseşte gâfâind ca şi cum ar veni de la celălalt cap de lume şi, după ce aruncă de departe o privire argatului, se lasă la pământ, întins cât e de lung, ca un mort. Şi ca un mort, are chipul palid, buzele vinete; doar un tremur uşor îi zgâlţâie umărul stâng. Efix, înspăimântat, scoate repede din buzunar un tub de sticlă, lasă să-i cadă în palmă două pastile de chinină şi i le pune în gură.

— Înghite-le. Ai friguri!

Giacinto înghiţi pastilele şi fără să se ridice îşi luă capul în mâini.

— Cât sunt de obosit Efix! Da, am friguri; le-am luat, da! Cum să faci să nu le iei în satul ăsta nenorocit? Ce sat! adăugă ca şi cum îşi vorbea sieşi obosit. Mori aici, mori.

— Ridică-te, spuse Efix, aplecat deasupra lui. Nu sta aici, aerul serii îţi face rău.

— Lasă-mă să crăp, Efix! Lasă-mă! Ce căldură! Ce căldură! Nu am mai văzut niciodată o căldură ca asta! Cel puţin la *noi* se făcea baie.

Ce să-i spui ca să-l mulţumeşti? „De ce n-ai rămas *acolo*?” Efix simţea prea multă milă din cauza atâtei mizerii prăbuşite în faţa lui, ca să-i vorbească aşa.

— Ce-ai făcut azi? întrebă încet.

— Ce lucru vrei să fi făcut? Nu e nimic de făcut aici! Vin să-ţi aduc pâinea, mă întorc acolo să aduc verdeaţa! Şi *ele* care trăiesc ca trei mumii! Mătuşa Noemi astăzi totuşi s-a neliniştit, pentru că mătuşa Ester îmi spunea că nu reuşeşte să pună deoparte bani pentru impozit. Se înţelege! Cheltuiesc pentru mine şi de la mine nu vor nimic! Eu i-am spus mătuşii Ester: nu te nelinişti, mă duc eu la perceptor. O furie, mătuşa Noemi! Avea ochii ca de pisică turbată. Nu o credeam atât de mânioasă. Ba chiar îmi spuse: „Cu banii tăi, dacă-i ai, cumpără-i un alt acordeon Grixendei”. Ce rău este în asta, Efix, dacă mă duc la fata aia. Unde poţi să te duci aici? Unchiul Pietro mă duce la cârciumă şi mie nu-mi place vinul, o ştii; Milese vrea să joc, aşa şi-a făcut el averea, şi mie nu-mi place să joc. Mă duc acolo, la fată, pentru că e bună şi bătrâna spune lucruri nostime. Ce rău este în asta, spune-mi? Spune-mi!

Îl privea de jos în sus, rugător, cu ochii blânzi, strălucitori în lumina lunii.

Efix luă traista cu pâine, dar nu putea să mănânce. Îşi simţea gâtul sugrumat de o nelinişte adâncă.

— Nici un rău! Dar fata, deşi bună, e săracă şi nu e demnă pentru tine.

— Dragostea nu cunoaşte nici sărăcie, nici nobleţe. Câţi domni nu s-au căsătorit cu fete sărace? Ce ştii tu? Mai mulţi lorzi englezi, mai mulţi milionari din America s-au căsătorit cu servitoare, guvernante, cântăreţe... De ce? Pentru că le iubeau. Şi aceia sunt bogaţi; sunt regi ai petrolului, ai cuprului, ai conservelor! Cine sunt eu, în comparaţie cu ei? Şi femeile? Principesele ruse, americancele cu cine se căsătoresc? Nu se îndrăgostesc de artişti săraci, ba chiar de vizitiul sau de valetul lor? Dar tu ce poţi ştii?

Efix strângea în mâini o bucată de pâine şi i se părea că strânge propria lui inimă, frământată de amintiri.

— Şi apoi spun că sunt credincioase, *dumnealor*! De ce nu mă lasă să mă căsătoresc cu femeia pe care o iubesc?

— Taci, Giacinto! Nu vorbi aşa de *Domniile* Lor! Ele îţi vor binele!

— Atunci să mă lase să-mi fac şi eu familia mea. Eu, cel puţin, o voi duce pe Grixenda în casa lor şi fata le va ajuta. Acum ele sunt bătrâne. Eu voi lucra. Mă voi duce la Nuoro, voi cumpăra brânză, animale, lână, vin, chiar şi lemn, da, pentru că acum cu războiul totul are valoare. Voi merge la Roma şi voi oferi marfa Ministerului de Război. Ştii cât se poate câştiga?

— Da! Şi capitalul?

— Nu te gândi la asta, îl am. Numai să mă lase în pace, dumnealor. Eu n-am venit ca să le exploatez, nici să trăiesc pe spinarea lor. Ah, mătuşa mea Noemi e teribilă! La un moment dat gemu ascunzându-şi capul în mâini. Ah, Efix, sunt aşa de amărât. Şi apoi îmi este atât de ruşine când le văd atât de sărace, cum vând pe ascuns cartofi, pere şi fructe copiilor care intră încet, încet în curte, cu

banii în mână, şi cer marfa vorbind încet de parcă ar fi vorba de ceva furat. Îmi e ruşine, da! Asta trebuie să înceteze. Ele or să ajungă iar ce au fost, dacă m-or lăsa să fac ce vreau. Dacă mătuşa Noemi ar şti de binele ce i-l doresc nu ar face aşa.

— Giacinto! Dă-mi mâna. Este grozav! spuse Efix emoţionat.

Tăcură. Apoi, Giacinto începu să vorbească cu o voce calmă, blândă, care vibra în liniştea lunară ca o voce de copil.

— Efix, tu eşti bun. Vreau să-ţi povestesc ceva care s-a întâmplat unui prieten de-al meu. Era funcţionar cu mine, la Vamă. Într-o zi, un căpitan în rezervă, un domn bogat, gras şi bun, dar naiv ca un copil, vine să plătească ceva. Prietenul meu zice: „Lasă banii şi întoarce-te mai târziu pentru chitanţă, căci trebuie să fie semnată de superior”. Căpitanul a lăsat banii. Prietenul meu îi luă, ieşi afară, îi jucă şi îi pierdu. Şi când căpitanul s-a întors, amicul meu a spus că el n-a primit nimic! Acela a protestat, s-a dus la superiori, dar nu a avut chitanţă şi toţi i-au râs în faţă. Totuşi, prietenul meu a fost dat afară din port... da, să tot fie patru luni de-atunci, îmi amintesc, era în timpul carnavalului. Şi s-a dus să danseze. Se ameţise, băuse. Nu mai avea un ban. Ieşind de la bal a făcut o congestie pulmonară şi a căzut sub o bancă, pe o stradă. L-au dus la spital. Când a ieşit, slab şi fără putere, nu avea casă, nu avea masă. Dormea în magaziile portului, tuşea şi avea coşmaruri. Îl visa mereu pe căpitanul care-l urmărea, îl urmărea... ca în scenele de la cinematograf. Şi iată-l într-o seară, chiar pe căpitan, căutându-l în magaziile portului. Prietenul credea că visează, dar celălalt îi spuse: „Ştii, a trecut destul timp de când te caut. Am aflat că te-au dat afară din cauza acelei sume de bani, însă pe mine mă revoltă faptul că superiorii tăi şi toţi ceilalţi ştiau adevărul.

E mai bine şi pentru tine: să recunoşti cu mâna pe inimă. Am dat acei bani sau nu?” Prietenul răspunse: „Da”. Atunci căpitanul continuă: „Să încercăm să îndreptăm lucrurile. Eu nu vreau să te nenorocesc. Vino în casa mea, îţi dau adresa mea; vino mâine şi împreună o să mergem la superiorii tăi.” Foarte bine! Dar nici a doua zi şi nici după aceea prietenul meu nu s-a dus. Îi era frică. Timpul era oribil, iar el nu se mişca din adăpostul lui. Tuşea, şi un hamal îi aducea din când în când puţin lapte cald. Ce vreme era! Ce vreme! repeta Giacinto şi-şi săltă capul, privind în jur să se convingă că noaptea era frumoasă. Efix asculta, cu capul pe genunchi şi cu faţa sprijinită în mână, cum fac copiii, atenţi la basme.

— Dar într-o zi m-am hotărât şi m-am dus.

Tăcere. Chipurile celor doi bărbaţi se întunecaseră şi amândoi lăsară ochii în jos. Umărul lui Giacinto tremura în convulsii, dar el îl ridică şi îl scutură încercând parcă să se elibereze de tremur şi reluă cu o voce mai aspră:

— Da, eu eram, ai înţeles. M-am dus la căpitan. Nu era acasă, dar camerista, o fată palidă care vorbea încet, m-a lăsat să aştept în anticameră. Încăperea era aproape întunecată, dar mi-aduc aminte că atunci când s-a deschis o uşă pardoseala roşie lucea ca spălată cu sânge. Am aşteptat ore în şir. În sfârşit, căpitanul s-a întors; era împreună cu nevastă-sa, grasă ca şi el şi tot atât de bună. Păreau doi copii enormi, râdeau gălăgios. Doamna deschise uşile ca să mă vadă bine. Eu tuşeam şi mă clătinam. Şi-au dat seama că-mi era foame şi m-au invitat să intru în sufragerie. Eu, îmi amintesc, m-am ridicat, apoi m-am prăbuşit lovindu-mă cu capul de marginea unei laviţe. Nu ţin minte altceva. Când mi-am revenit eram în pat, în casa lor. Camerista îmi aducea o ceaşcă cu supă într-un vas de argint şi-mi vorbea cu mare respect. Am rămas acolo mai mult de o lună, Efix, înţelegi, patruzeci de

zile. M-au îngrijit, au încercat să mă angajeze undeva, dar era greu de găsit de lucru, pentru că toţi ştiau acum povestea mea. De altfel şi eu doream să plec departe, dincolo de mare. Ceea ce am suferit eu în acel timp nimeni nu poate să ştie. Căpitanul, nevasta lui, servitoarea îmi apar mereu în vis, îi văd chiar şi când sunt treaz, până şi acum, aici, în faţa mea. Erau buni, dar eu aş fi vrut să mă ascund, să nu-i mai văd. Cel mai rău era că nu *puteam* să plec din casa lor. Stăteam acolo, prostit, aşezat, nemişcat, ascultând-o pe doamna care vorbea, vorbea, vorbea, sau în tovărăşia servitoarei care tăcea. Stăteam la masă cu ei, îi auzeam glumind, făcând proiecte pentru mine, ca şi cum aş fi fost fiul lor, şi totul mă apăsa, mă umilea. Şi totuşi nu *puteam* să plec. În sfârşit, într-o zi, doamna văzându-mă complet vindecat m-a întrebat ce intenţii aveam. Eu i-am spus că doream să vin la mătuşile mele de-aici, vorbindu-i ca despre nişte persoane cu stare. Atunci mi-au cumpărat biletul de călătorie şi mi-au dăruit şi bicicleta! Mi-am dat seama că era timpul să plec şi am plecat; am venit aici. Ce eliberare, în principiu! Dar acum, în casa mătuşilor, sunt ca şi acolo – şi nu ştiu...

Un strigăt care avea ceva zeflemitor traversă liniştea povârnişului, deasupra celor doi bărbaţi şi Giacinto sări surprins, crezând că cineva ascultase povestirea lui şi-şi bătea joc de el. Dar văzu o formă mică, cenuşie, lungă, urmată de o alta mai neagră şi mai scurtă, sărind ca şi cum ar zbura dintr-un tufiş în altul, în jurul colibei şi dispărând fără să-ţi lase nici măcar timp să iei o piatră s-o loveşti.

Şi Efix se ridicase.

— Vulpile, spuse încet. Lasă-le să alerge; fac dragoste. Par spiriduşi uneori, adăugă în timp ce Giacinto se aşează din nou pe pământ, tăcut. Ai văzut cât erau de lungi? Mănâncă strugurii acri, ca dracii.

Dar Giacinto nu mai vorbea. Nici Efix nu ştia ce să spună, dacă să-l roage să povestească mai departe sau să-l menajeze, dacă să comenteze în bine sau în rău cele ce auzise. Iată de ce rămase trist, toată ziua. Aşa se întâmplă uneori, în viaţă! Dar ce să spună? În fond era mulţumit că trecerea vulpilor îl făcuseră pe Giacinto să tacă; totuşi ceva trebuia să spună.

— Deci... acel căpitan? Se vede că era un om înţelept. Înţelegea că tineretul... tineretul... este supus greşelii. Şi apoi când eşti orfan! Hai, ridică-te, vrei să mănânci?

Intră în colibă şi se întoarse afară cu o ceapă. Giacinto stătea nemişcat, abătut, poate căindu-se de spovedania lui şi nu mai încercă să vorbească. Mirosul cepei se amesteca cu parfumul ierburilor din jur, al viţei şi al salciei; vulpile au trecut iar; Efix mâncă, dar pâinea i se păru amară. Şi de două sau trei ori a fost tentat să spună ceva; dar nu putea, nu putea; îi părea un vis. În sfârşit îl scutură pe Giacinto, încercând să-l ridice, spunându-i cu blândeţe:

— Hai, vino înăuntru! Frigurile sunt peste tot.

Dar corpul băiatului părea de bronz, întins, greu, lipit de pământ, de parcă nu voia să se mai ridice. Efix intră iar în colibă, dar întârzie să închidă ochii, chiar şi în somn avea credinţa că trebuia să comenteze istorisirea lui Giacinto; nu ştia totuşi cum, în bine sau în rău.

„Trebuie să-i spun: ei bine, curaj, te vei îndrepta; şi-apoi erai un copil, un orfan...”

Dar o visă pe Noemi cu ochii ei răi spunându-i încet, cu dinţii strânşi: „Îl vezi? Îl vezi ce soi de om e?” Se trezi cu o greutate pe inimă.

Multe zile după aceea nu-l mai văzu; Efix începu să se neliniştească din cauza băiatului, dar şi pentru că zarzavaturile şi fructele zăceau în umbra colibei fără să vină să le mai ia nimeni. În fiecare seară, don Predu, având moşii întinse la mare, trecea pe aici la întoarcerea în sat şi

dacă-l vedea pe argat îndrepta arătătorul spre pământul verişoarelor, atingându-şi apoi pieptul, ceea ce însemna că aştepta expropierea ca să intre astfel în posesia moşiei, dar Efix, obişnuit cu această mimică, saluta şi, la rândul lui, făcea semn că nu, că nu, cu mâna şi cu capul.

După mărturisirea lui Giacinto, argatul se înspăimânta ori de câte ori îl vedea pe don Predu. Îi părea mai zeflemitor ca de obicei. Într-o seară îl aşteptă lângă gardul viu şi-l întrebă:

— Don Predu, spune-mi, l-ai văzut pe stăpânul meu? Alaltăseară a fost aici că avea friguri şi acum sunt îngrijorat din pricina lui.

Don Predu râse de pe şaua calului, cu râsul lui forţat, cu gura închisă, cu obrajii umflaţi.

— Ieri-seară l-am văzut jucând cu Milese. Ba chiar pierdea!

— Pierdea, repetă Efix, smerit.

— Cum spui! Vrei să câştige mereu?

— Mie mi-a spus că nu joacă niciodată...

— Şi tu-l crezi? Nu spune adevărul nici dacă-l pici cu ceară. Dar nu-i băiat rău. Crede şi el ce minte, cum fac copiii.

— Întocmai ca ei.

— Un copil mare care are totuşi toţi dinţii. Şi cum mai muşcă! Vă va mânca până şi moşioara, Efix, ţine minte. Cum mă vezi şi cum te văd! Dacă nu, poţi să-mi tragi o mamă de bătaie!

Efix îl privea de jos, înspăimântat, iar bărbatul voinic, stând călare, îi părea, în amurgul sângeriu, o pasăre vestitoare de nenorocire, unul dintre acei monştrii nocturni de care se temea.

— Iisuse, salvează-ne, Sfântă Fecioară, gândeşte-te la noi...

Don Predu se îndepărtase de-acum, când Efix, ajungându-l din urmă, îi dădu cu amândouă mâinile un coş plin cu fructe şi legume.

— Don Predu, trimite astea cu servitoarea dumitale stăpânelor mele. Eu nu pot lăsa moşia şi domnişorul Giacinto văd că nu vine.

La început, bărbatul îl privi surprins. Apoi un surâs binevoitor îi flutură pe buzele cărnoase. Ridică un picior şi spuse:

— Uite aici, e loc.

Efix vârî coşul în traistă şi în timp ce don Predu pleca, fără să mai spună ceva, el se întoarse la colibă. Îi era teamă că stăpânele l-or certa; ştia că făcuse o mare greşeală, dar nu se căia. O mână nevăzută îl împinsese şi el ştia că toate acţiunile făcute astfel, prin forţe supranaturale, sunt acţiuni bune. Îl aşteptă pe Giacinto până târziu. Luna plină lumina valea, iar noaptea era aşa de clară, încât se zărea umbra fiecărei stele. Nici fantomele nu încercau să iasă în noaptea asta, atâta lumină era. Chiar şi murmurul apei nu mai era însoţit de zbaterea aripilor de *panas.* Şi duhurile stăteau liniştite în noaptea asta. Numai argatul nu putea dormi. Se gândea la povestea lui Giacinto şi a căpitanului din port, încercând o stare de nemărginită blândeţe şi tristeţe în acelaşi timp. Toţi, în lume, păcătuim mai mult sau mai puţin, mai devreme sau mai târziu. Şi de ce? Căpitanul nu l-a iertat? De ce nu trebuie să-i iertăm pe ceilalţi? Ah, dacă toţi s-ar ierta la nesfârşit! Lumea ar avea pace, totul ar fi clar şi liniştit ca în noaptea asta cu lună. Se ridică apoi să dea o raită pe moşie. Dar pe cărăruia albă se desena până şi umbra florilor; frunzele smochinilor de India păreau spini în umbră, iar acolo unde apa râului era nemişcată, se vedeau stelele.

O umbră care se mişca în spatele gardului viu, între arini – e un animal diform, negru, cu picioare de argint. Scârţâie pe nisip, se opreşte.

Efix, alergând înapoi spre moşie, părea că zboară, atât era de înspăimântat.

— Tu eşti? Tu eşti? M-ai speriat.

Giacinto îşi trase într-o parte bicicleta şi îl urmă în linişte; dar odată ajunşi în faţa colibei se aruncă iar la pământ, gemând:

— Efix nu mai pot, nu mai pot. Ce-ai făcut! Ce-ai făcut!

— Ce-am făcut?

— Nu ştiu bine nici măcar eu. A venit servitoarea unchiului Pietro să aducă un coş, zicând că l-ai dat tu stăpânului. Erau mătuşa Ruth şi mătuşa Noemi în casă, pentru că mătuşa Ester era la rugăciune. Am luat coşul şi am mulţumit servitoarei, i-am dat până şi bacşiş; apoi, mătuşa Noemi a căzut jos ca lovită de trăsnet. Mătuşa Ruth a crezut-o moartă şi a început să strige. A alergat să o cheme pe mătuşa Ester. Ea a venit înspăimântată şi pentru prima oară chiar şi ea m-a privit pieziş şi mi-a spus că am venit să le omor. Oh, Doamne, Doamne, oh, Doamne! Eu stropeam faţa mătuşii Noemi cu oţet şi plângeam, îţi jur pe memoria mamei mele; plângeam fără să ştiu de ce. În sfârşit, mătuşa Noemi şi-a revenit şi m-a îndepărtat cu mâna spunând: „Era mai bine să fi murit înainte de această zi”. Eu am întrebat: „De ce, de ce, mătuşa mea Noemi, pentru ce?” Şi ea m-a îndepărtat cu o mână, acoperindu-şi ochii cu cealaltă. Ce necaz! De ce am venit, Efix? Pentru ce?

Argatul nu ştia să răspundă. Acum vedea, da, toată greşeala săvârşită de el dând coşul lui don Predu, şi acum se gândea cum să îndrepte lucrurile, dar nu vedea nici o posibilitate. Nu ştia de ce, dar o dată mai mult, simţea

toată greutatea nenorocirilor stăpânelor lui apăsându-i umerii.

— Stai liniştit, spuse în fine, m-oi întoarce mâine în sat şi-o să îndrept totul!

Atunci lui Giacinto îi veni inima la loc.

— Tu trebuie să le spui mătuşilor că nu eu am fost cel care te-a sfătuit să-l rogi pe unchiul Pietro să aducă coşul. Ele aşa cred. Sunt convinse şi, mai ales, cred că eu caut să mă vâr în sufletul unchiului Pietro, ca să le fac în ciudă. Eu sunt prieten cu toţi; de ce nu ar trebui să fiu şi cu unchiul Pietro? Dar mătuşile ştiu că el vrea să cumpere moşia. Ce vină am eu? Ce, sunt eu cel care vrea s-o vândă?

— Nimeni nu vrea s-o vândă. De ce vorbeşti de aceste lucruri? Dar tu, sufletul meu, tu... tu alaltăseară spuneai asta, spuneai altceva; promiteai marea cu sarea să le faci fericite pe mătuşile tale; şi ieri-seară, în schimb, te-ai dus să joci cărţi.

— Jucând de mai multe ori, se câştigă. Eu vreau să câştig, tocmai pentru *ele.* Nu, nu vreau să mai fiu povară. Vreau să mor. Vezi, adăugă încet, acum după întâmplarea de azi, îmi pare că mă aflu încă în casa căpitanului. Aşa să-mi ajute Dumnezeu, Efix!

Efix asculta cu teamă. Simţea că este iar în faţa destinului tragic al familiei de care era legat ca muşchiul de piatră, şi nu ştia ce să spună, nu ştia ce să facă.

— Oh, suspină adânc Giacinto. Dar de aici o să plec precis. Nu aştept să mă gonească ele. Sunt fără milă, mai ales mătuşa Noemi. Nu mă interesează, deloc. Ea nu a iertat-o nici pe mama, cum poate să mă ierte pe mine? Dar eu, dar eu...

Lăsă capul în jos şi scoase din sacoşă o scrisoare.

— Vezi, Efix? Ştiu totul. Dacă mătuşa Noemi nu a iertat-o pe mama după această scrisoare, cum ar putea avea suflet bun? Tu ştii ce este cu această scrisoare, ai

dus-o tu, mătuşii Noemi. Şi eu i-am luat-o. În ziua sosirii mele stătea pe pat. Eu n-am citit nici un rând; azi am luat-o din dulap. Este a mea... este de la mama mea. Această scrisoare nu e demnă să stea acolo, la ele.

— Giacinto! Dă-mi-o! spuse Efix întinzând mâinile. Nu e a ta. Voi vorbi eu cu ele, se vor împăca. Tu aşteaptă-mă aici. Dar dă-mi scrisoarea.

Giacinto îl privi. Umărul îi tremura, dar ochii îi erau reci, aproape cruzi. Atunci Efix se ridică, îi puse mâinile pe spate, îi şopti la ureche un cuvânt:

— Hoţule!

Giacinto avu impresia că este atacat de un vultur bărbos. Deschise mâinile şi scrisoarea căzu pe pământ.

VII

În zori Efix o porni spre sat. Privighetorile cântau şi toată valea era de culoare aurie – un auriu-albăstrui ca al cerului luminos. Câţiva pescari se vedeau nemişcaţi, ca pictaţi pe verdele ţărmului şi în acelaşi timp pe verdele apei stătute între pietrele albe.

Deşi era devreme, când ajunse în sat Efix o văzu pe cămătăreasă torcând în curte, între purceluşii graşi şi porumbeii care se giugiuleau. O salută făcându-i semn că va trece mai târziu. Ea îi răspunse agitând fusul; putea aştepta, nu se grăbea.

Mai încolo, o văzu pe mătuşa Pottoi, cu o strachină cu lapte pentru masa băieţilor. Efix vru să treacă mai departe, dar bătrâna începu să vorbească tare şi el trebui să se oprească s-o asculte.

— Ei bine, ce ţi-am făcut? Pentru că se iubesc copiii, trebuie să ne urâm noi, bătrânii?

— Mă grăbesc, cumătră Pottoi.

— Ştiu, este supărare mare în casa stăpânelor tale. Dar nu e vina mea. Şi eu pierd din pricina asta. Stăpânul tău vrea ca Grixenda să stea acasă, să nu mai umble desculţă, să nu mai meargă să spele rufele la râu. Trebuie să fac pe servitoarea, dar o fac cu plăcere dacă este vorba de fericirea copiilor.

— Doamne, ajută-ne! suspină Efix. Lasă-mă cumătră Pottoi. Roagă-te lui Hristos, roagă-te Sfintei Fecioare Tămăduitoarea.

— Salvarea e în noi, hotărî bătrâna. Trebuie să ai inimă, nimic altceva...

„Trebuie să ai inimă” repetă Efix intrând la stăpânele lui. Peste tot în curte era linişte şi soare, înflorea iasomia deasupra fântânii, şi oasele morţilor se zăreau în iarba aurie a vechiului cimitir. Muntele înconjura cu verde şi alb

casa. de pe balcon căzuse o coloană mică şi zăcea printre pietre, ca resturile unui foc de artificii. Peste tot era linişte. Intrând, Efix văzu coşul trimis de el cu don Predu, aproape gol, aşezat pe un scaun, semn că legumele fuseseră deja vândute. Rămâneau numai fructele galbene de Sfântul Ion: îi părea că visează. Se aşează şi întrebă:

— Unde sunt celelalte doamne? Ce s-a întâmplat?

— Ester este la biserică, Noemi e sus, spuse doamna Ruth, aplecată să fiarbă cafeaua.

Şi nu mai adăugă nimic, până la sosirea surorilor: doamna Ester, cu degetele ieşite prin împletitura şalului, Noemi palidă, tăcută, cu pleoapele vinete, plecate.

Efix nu îndrăznea să le privească. Se ridică respectuos în faţa lor, în timp ce ele se aşezau pe scaune; şi numai după ce doamna Ester a întrebat: „Efix, ştii ce s-a întâmplat?”, el ridică ochii şi văzu că Noemi îl fixa cum un judecător fixează acuzatul.

— Ştiu. Dar vina este a mea. Am făcut-o însă cu gând bun.

— Tu ai făcut-o cu gând bun! Ar fi frumos dacă ai face-o cu gând rău. Dar în timp...

— Ei bine, nu e un duşman! E o rudă la urma urmei!

— Lumea ta, moartea ta, Efix!

— Ei bine, nu se va mai întâmpla, vreau să zic!

— A plecat? întrebă doamna Ester tulburându-se.

— Plecat? Don Predu? Unde?

— Cine vorbeşte de Predu? Eu vorbesc de acel nenorocit...

Efix privi coşul...

— Eu vorbeam de don Predu, de ceea ce am făcut ieri.

Noemi zâmbi, dar un zâmbet care-i trase gura şi ochiul spre urechea stângă.

— Efix, spuse cu voce aspră, noi vorbim de Giacinto. Tu, când se vorbea de venirea lui, spuneai: „Dacă se comportă rău, eu o să-l alung”. Ai spus asta, da sau nu?

— Am spus.

— Şi acum ţine-ţi făgăduiala. Giacinto este nenorocirea noastră.

Efix lăsă puţin capul în jos; se înroşi şi se ruşină că se înroşise; dar imediat îşi făcu curaj şi întrebă:

— Pot să spun o vorbă? Dacă e spusă rău e ca şi cum n-aş fi spus-o.

— Vorbeşte, totuşi.

— Băiatul mie nu-mi pare rău. A fost până acum prost condus. Şi-a pierdut părinţii în cel mai prost moment pentru el, şi a rămas ca un copil singur în stradă şi s-a pierdut. Trebuie adus pe calea cea bună. Acum, aici în sat, nu ştie ce face, are friguri, se plictiseşte, merge să joace şi să facă dragoste. Dar are gânduri bune, e bine-crescut. A fost nerespectuos vreodată?

— Asta nu... interveni doamna Ester, şi chiar doamna Ruth făcu semn că nu.

Dar Noemi spuse cu voce amară, strângând încet pumnii şi îndreptându-se spre Efix.

— De când a venit nu a făcut altceva decât să nesocotească totul. A venit fără să spună nimic. Abia sosit, s-a împrietenit cu toată lumea care ne dispreţuieşte. Apoi a început s-o iubească pe fata cea mai nedemnă din rasa Galte. Una care merge desculţă la râu! Şi e un trântor, şi trăieşte în viciu, tu singur o spui. Dacă asta nu e lipsă de respect pentru noi, pentru casa noastră, atunci ce este? Spune tu, cu inima curată.

— E adevărat, admise Efix... Dar e un băiat bun, repet. Ar trebui să-l ajutaţi, să-i căutaţi de treabă. Apoi vreau să mai spun ceva.

— Şi vorbeşte odată! spuse Noemi, dar cu atâta dispreţ că el simţi că îngheaţă. Totuşi încercă.

— Eu cred că trebuie să-şi întemeieze propria lui familie. Dacă o iubeşte cu adevărat pe fata aceea... de ce nu-l lăsaţi să se însoare cu ea?

Noemi sări în sus, sprijinindu-şi de scaun picioarele care-i tremurau.

— Te-a plătit ca să vorbeşti aşa?

Atunci el avu curajul s-o privească în ochi şi un singur răspuns: „Eu nu sunt deprins să fiu plătit” îi umplu gura de amăreală. Dar îşi înghiţi cuvintele şi saliva, pentru că o vedea pe doamna Ester trăgând-o de vestă pe Noemi şi pe doamna Ruth, palidă, privindu-l rugător; înţelegea că ele au ghicit răspunsul şi ştiau că nu era el un servitor care să se lase plătit.

— Doamna Noemi! Dumneavoastră spuneţi lucruri pe care nu le gândiţi. Nepotul dumneavoastră nu are bani ca să mă poată plăti şi când îi va avea nu-i vor ajunge! spuse totuşi tremurând de ciudă şi Noemi se aşează iar, punând mâinile pe genunchi să nu se vadă cum îi tremurau.

— Ceva bani, are! Nu ai lui, dar îi are!

— Şi cine-i dă?

Şase ochi îl priviră uimţi. Noemi încercă să zâmbească dispreţuitor, dar doamna Ester puse o mână pe mâna lui şi-i vorbi cu blândeţe.

— Ia bani de la Kallina. Noi credeam că tu ştiai, Efix! Ia banii de la cămătăreasă, cu camătă, şi Predu i-a semnat câteva poliţe, pentru că speră să ia moşia, înţelegi?

Înţelegea. Cu capul plecat, cu ochii închişi, livid, deschidea şi închidea pumnii înspăimântat şi nu reuşea să le răspundă.

— Şi dumneavoastră credeaţi că eu ştiu? Şi cum... şi pentru ce?... se întreba.

— Da, spuse Noemi cu cruzime. Noi credeam că tu ştiai toate astea, nu numai atât, dar tu garantai pe lângă prietena ta Kallina.

— Prietena mea? ţipă el atunci deschizând ochii înspăimântaţi. Şi văzu roşu. Mai strigă câteva cuvinte, dar fără să ştie ce spune şi alergă agitând bereta ca şi cum ar fi vrut să stingă un incendiu.

Se trezi în curtea cămătăresei. Totul era liniştit în acea arcă a lui Noe. Porumbeii albi uguiau pe arhitrava uşii, sub o coardă de viţă care trimitea o ghirlandă aurie peste bolta sub care cămătăreasă torcea, stând cu picioarele mici, goale, în nişte pantofi croşetaţi şi cu basmaua împăturită pe cap. Furia lui Efix tulbură liniştea locului.

— Spune-mi repede cum merg treburile domnişorului Giacinto.

Cămătăreasa ridică sprâncenele spâne şi îl privi placid.

— El te trimite?

— Mă trimite dracu’ să te ia! Vorbeşte, şi repede, hai!

Cu un gest ameninţător îi opri fusul şi ei i se făcu frică, dar n-o arăta.

— Te trimit stăpânele tale, atunci? Ei bine, spune-le să nu se îngrijoreze. Au timp să plătească, nu mă grăbesc. În total am dat patru sute de scuzi băiatului. El a început să-mi ceară bani de când erau la sărbătoare. Voia să facă impresie bună. Spunea că aşteaptă bani de pe continent. Mi-a lăsat apoi o poliţă semnată de don Predu. Cum puteam să-l refuz? Apoi s-a întors aici. Mi-a spus că banii de pe continent îi jucase cu Milese şi-i pierduse. Eu i-am spus că am să mă duc cu poliţa la don Predu. Atunci s-a înspăimântat şi mi-a adus o alta, semnată de doamna Ester. Atunci i-am dat alţi bani. Cum puteam să spun nu? Tu nu ştiai nimic? trase ea concluzia începând iar să toarcă.

Efix era distrus. Îşi amintea că doamna Ester îi scrisese pe ascuns lui Giacinto să vină; pe ascuns putea chiar să-i fi semnat poliţa. Cum ar putea să plătească? Îi părea că nu se mai poate mişca deloc, că avea picioarele umflate, îngreunate de tot sângele care i se scurgea în jos, lăsându-i goală inima şi capul, iar mâinile – inerte. Cum or să plătească?

Şi cămătăreasa torcea, şi porumbeii uguiau, şi găinile ciuguleau muştele de pe burta rozalie a purceilor întinşi la soare. Toată lumea era liniştită. El singur se chinuia.

— Ah, deci nu ştiai asta? Eu credeam că o parte din bani au păstrat ele, doamnele, ca să te plătească. De altfel voiam să-i propun lui don Giacinto să scadă cei zece scuzi pe care tu mi-i datorai, dar în sinea mea m-am gândit că nu era bine; dacă totuşi, reînnoieşte poliţa, vreau să fie o singură socoteală.

Efix făcu un efort să se mişte. Îşi trase din nou bereta de pe cap şi începu să şi-o fluture, pe faţă, nebun de disperare.

— Ah, blestemată ce eşti... să te ia dracu'! Ah, ce-ai făcut!

În curticică se făcu o învălmăşeală cumplită; porumbeii zburară pe acoperiş, pisicile se căţărară pe pereţi, numai femeia tăcea ca să nu se adune lumea, dar se aplecă ca să se ferească de lovituri şi se apăra cu fusul, sărind dându-se înapoi şi când fu în bucătărie, de după uşă apucă cu amândouă mâinile un vătrai şi se îndreptă, hotărâtă, spre perete, înfricoşătoare ca Nemesis cu buzduganul. Astfel îl făcu pe bărbat să se dea înapoi, spunându-i şoptit, ameninţător:

— Cară-te asasinule! Cară-te... El se dădea înapoi.

— Pleacă! Ce vrei tu de la mine? Vin eu să vă caut, poate? Voi veniţi, cu toţii, la mine, când foamea sau viciile vă împing. A venit don Zame, au venit fiicele lui, a venit

nepotul lui. Ai venit şi tu, fioros ca lupul înfometat. Cară-te!

Efix era la uşă: cămătăreasa îl urmărea.

— Ba chiar trebuie să-ţi spun că nu vreau să mai aştept, odată ce m-ai tratat aşa. Sau îmi plătiţi la scadenţă, în septembrie, sau protestez poliţa. Şi dacă semnătura e falsă, îl bag pe băiat în închisoare. Du-te!

El a plecat. Dar nu s-a întors acasă; mergea prin ţinutul pustiu sub soare; se împiedica în pietrele vulcanice împrăştiate ici şi colo, şi i se părea că un cutremur, cel de care amintea tradiţia, se dezlănţuia chiar în dimineaţa aceea.

Se învârti printre ruine şi i se părea că e de datoria lui să scormonească, să scoată cadavrele dintre dărâmături, comorile de sub pământ, dar nu putea, aşa singur, slab, neştiind de unde să înceapă. Trecând prin faţa bisericii o văzu goală şi intră. Nu era slujbă, dar slujnica făcea curat în biserică şi se auzea fâşâitul măturii în liniştea întunericului, de parcă vechile castelane ar fi trecut pe acolo cu veşmintele lor de brocart târşâit strident.

Efix îngenunche în locul obişnuit, sub amvon. Îşi sprijini capul de coloană şi începu să se roage. Sângele îi curgea prin vene, cald şi greu ca lava. Frigurile nu-i dădeau pace. Razele oblice de pulbere argintie care cădeau din tavan pe ruine îi păreau găuri albe pe pardoseala neagră şi figurile palide ale tablourilor priveau toate în jos, se aplecau, stăteau să se desfacă şi să cadă. Sfânta Magdalena înainta arătându-se în faţa lui, din rama neagră a tabloului, abia desluşindu-se. Dragostea, tristeţea, remuşcarea şi speranţa îi râdeau şi-i plângeau în ochii adânci şi pe gura amară. Efix o privea, o privea şi-şi închipuia că-şi aminteşte o viaţă de demult, foarte îndepărtată, iar ea îi făcea semn să se apropie, să o ajute să coboare, să o urmeze. Închise ochii. Capul îi tremura. I

se părea că merge cu sfânta pe nisip, de-a lungul râului, sub lună. Mergeau, mergeau, tăcuţi, atenţi. Ajungeau pe un drumeag lângă pod. Acolo închipuirea lui se tulbura. Era un car în care şedea Lia, ascunsă în mijlocul desagilor din piele. Carul a dispărut în noapte, dar pe pod, sub lună, a rămas don Zame mort, întins în praf, cu o pată umflată, violacee ca un bob de strugure, pe ceafă. Efix îngenunchea lângă cadavru şi îl mişca. „Don Zame, stăpânul meu, sus, sus! Fiicele dumneavoastră vă aşteaptă!” Don Zame rămânea nemişcat. Şi suspină atât de puternic încât femeia de serviciu se apropie de el cu mătura.

— Efix, ce ai? Te simţi rău?

El holbă ochii înspăimântaţi şi parcă o vedea din nou pe Kallina cu bâta, care-i striga: „Asasinule!”

— Am friguri, simt că mor. Aş vrea să mă spovedesc...

— Şi ai venit chiar aici? Dacă nu te spovedeşti lui Hristos! murmură femeia zâmbind ironic; dar Efix îşi sprijini iar fruntea de stâlpul amvonului şi cu ochii ridicaţi către altar începu să bolborosească cuvinte confuze; lacrimi mari îi curgeau pe obraji, coborau spre bărbia tremurândă, cădeau picătură cu picătură până la pământ.

Giacinto îl aştepta întins în faţa colibei. Văzându-l cum abia venea cu coşul gol în mână, părând că-l târăşte pe jos, înţelese că ştia totul. Mai bine! Aşa putea să se elibereze de cea mai ruşinoasă parte din greutatea care-l strivea: tăcerea.

— Povesteşte-mi, spuse în timp ce Efix şedea fără să lase coşul. Povesteşte! repetă el mai puternic, în timp ce celălalt tăcea. Şi acum?

Efix suspină.

— Şi acum?! Stăpânele mele s-au calmat puţin pentru că le-am făgăduit să te gonesc, înţelegi? Ele cred că poliţele sunt într-adevăr semnate de don Predu, iar eu nu

am avut curajul să le spun adevărul că semnăturile sunt false; spune-mi, sunt false, aşa-i? Ah, da, e adevărat? Ah, Giacinto, sufletul meu. Ce-ai făcut! Şi acum? Te vei duce la Nuoro? Vei munci? Vei pleca?

— Este atât de mult... e o sumă atât de mare, Efix. Cum să fac?

Dar Efix îi vorbea încet, aplecat asupra lui delirând:

— Du-te, fiul lui Dumnezeu, du-te! Eu aş fi vrut ca tu să nu pleci, dar dacă eu însumi îţi spun să te duci este pentru că nu există altă salvare. Aminteşte-ţi lucrurile frumoase pe care le spuneai, alaltăseară. Spuneai: vreau ca mătuşile să stea bine, vreau casa să renască... Aceste lucruri le gândeam şi eu când te aşteptam să vii aici. Şi în schimb... în schimb, dacă nu plăteşti, cămătăreasa va scoate moşia la licitaţie sau te va trimite în închisoare pentru semnături false; iar ele or să ceară de pomană... Asta ai făcut tu, asta! Ştiu că n-ai făcut-o din răutate. Tu care promiteai, alaltăseară, atâtea lucruri frumoase, tu, fiul lui Dumnezeu.

Spinarea lui Giacinto începu să tremure iar. Săltă capul, sub faţa aplecată a lui Efix, şi se priviră disperaţi.

— N-am făcut-o din răutate. Doream să câştig. Dar cum se face în ţinutul ăsta? Tu o ştii, tu care ai rămas aşa... aşa... de sărac.

— Mătuşile nu vor pune un ban, reluă după un moment de tăcere neliniştit. Da, este chiar şi semnătura mătuşii Ester; a trebuit s-o fac pentru că... da, cămătăreasa nu-mi dădea credit. Dar eu voi plăti, vei vedea, şi dacă nu, mă voi duce la închisoare. Nu contează!

— La închisoare? Nu, asta n-o voi permite eu, nu.

— Tu, deci, ai bani Efix?

— Dacă aş fi avut, nu aş fi fost aci aşa distrus. Aş fi retras deja poliţele.

— Ce să fac Efix, atunci? Ce să fac?

— Ei bine, ascultă: te vei duce iar la cămătăreasă şi o vei face să-ţi dea o sută de lire ca să pleci la Nuoro. Acolo vei căuta de lucru. Important este să apuci pe altă cale, acum; să te ridici o dată pentru totdeauna. Înţelegi?

Dar Giacinto, care până în ultimul moment sperase în ajutorul argatului, nu răspunse, nu mai vorbi. Închis în sine ca un animal bolnav, auzea lăcustele zburând şi fâşâind printre frunzele uscate şi urmărea cu o privire prostită zbaterea aripilor lor irizate. Două îi căzură în mână, verzi şi dure ca de metal. El tresări. Se gândea la Grixenda, se gândea că trebuie să plece şi să n-o mai vadă niciodată, că e atât de sărac încât trebuia să renunţe chiar şi la ea, aşa săracă cum este. Îşi ascunse faţa în iarbă, suspinând fără să plângă, cu umerii tremurând din pricina frigurilor.

VIII

Era o joi seară şi cămătăreasa nu torcea de teama *Giobianei*, *Sfânta Joi*, care se arată numai torcătoarelor nocturne făcându-le rău. Se ruga, în schimb, aşezată pe scăriţa de dinaintea uşii, sub ghirlanda de viţă argintie şi întunecată în bătaia lunii, şi, de fiecare dată când privea în jur, avea impresia că vede, ici şi colo, sub gardul de smochini de India, ochii verzi, strălucitori de mânie ai lui Efix. Erau licuricii. Până şi ea credea în lucruri fantastice, în viaţa supranaturală a fiinţelor nocturne. Îşi aminti ceva, de pe vremea când era fată săracă şi mergea să ceară de pomană sau să culeagă mărăcini printre ruinele Castelului, iar foamea şi frigurile nu-i dădeau pace ca nişte câini turbaţi. Într-o zi, coborând pe pietrişul ascuţit ca acele, în faţă cu soarele de un roşu aprins, peste munţii vineţii din Dorgali, un domn o ajunse din urmă tăcut şi o atinse pe spate. Era îmbrăcat în culorile soarelui şi ale munţilor, iar la chip semăna cu feciorul lui don Zame Pintor, mort de tânăr. Ea îl recunoscu imediat: era Baronul, unul dintre foştii baroni ale căror spirite trăiau încă printre ruinele Castelului, în subteranele săpate în coline şi care ajungeau în mare.

— Copilo, îi spuse cu voce străină, aleargă la moaşă şi roag-o să vină în noaptea asta sus, la Castel, pentru că Baroana, soţia mea, are dureri. Aleargă, salvează un suflet. Păstrează secretul. Ţine asta.

Dar Kallina tremura sprijinindu-se de legătura ei de lemne, care aşezată contra luminii soarelui cărămiziu îi părea un nor negru; nu a putut deci să întindă mânuţa şi monedele de aur pe care Baronul i le-a dat au căzut pe pământ.

El dispăru. Kallina aruncă lemnele; culese banii înspăimântată ca o pasăre care culege firimiturile, apoi

fugi sprintenă – dar moaşa, văzând monedele calde, umede în pumnii ei fierbinţi, îi scuipă în faţă ca să-i alunge teama, spunându-i râzând.

— Du-te că ai febră şi delirezi; monedele le-ai găsit. Se găsesc şi acum din astea sub Castel. Dă-mi-le, o să fac să se înmulţească.

Kallina i le dădu; păstră numai una găurită pe care şi-o puse la gât cu un şnur roşu.

— Du-te, îi spuse femeii. Salvează un suflet: dumneata te prefaci că nu crezi ce-ţi spun eu pentru că ţin secretul. Şi-l voi păstra oricum.

Căzu apoi la pământ ca moartă. Moaşa nu se lăsă până n-o făcu să spună că-i o halucinaţie a febrei, dar o făcu pentru ca ea, Kallina, să ţină secretul. Între timp monedele se înmulţeau cu fiecare, ca rodiile ce le vedea acolo jos, verzi şi roşii, în jurul curţii lui don Predu Pintor.

Într-o seară a avut acelaşi sentiment de bucurie şi de teamă ca atunci, aşa bătrână cum era. Apăru un domn tânăr, întocmai ca Baronul. Era Giacinto. Şi de fiecare dată când îl vedea, se trezea în ea acea stare de ameţeală, amintirea confuză a unei vieţi de demult şi subterană, ca aceea a Baronilor de la Castel.

Iată-l că vine. Înalt, negru, cu chipul alb în razele lunii, intră, se aşază lângă ea pe prag.

— Tuşă Kallina, spuse cu voce străină, de ce ai povestit argatului despre afacerile mele?

— El a vrut asta. M-a ameninţat şi voia să mă omoare.

— Să te omoare? Pentru atât de puţin? O, omul ăsta şi mătuşile mele fac atâta caz pentru nimic, în timp ce lumea, *acolo*, face datorii de milioane şi nimeni nu ştie!

Dar bătrânei nu-i păsa de lumea de *acolo.*

— A trebuit să iau vătraiul să mă apăr! Înţelegeţi dumneavoastră? Argatul e fioros, nu vă încredeţi!

Giacinto stătu un timp nemişcat, privindu-şi mâinile pe care cădea umbra unduitoare a unui cârcel de viţă-de-vie. Apoi tresări.

— Nu mă voi încrede. De altfel vreau să plec. Nu mai pot să trăiesc aici. Aşa voi câştiga bani; în patruzeci de zile îţi restitui totul, până la ultima centimă. Acum însă trebuie să-mi dai ceva pentru drum. Îţi voi lăsa o altă poliţă.

— Semnată de cine?

— De mine! spuse el hotărât. De mine! Ai încredere. Salvezi un suflet. Hai, repede! Şi păstrează secretul.

Îi atinse umărul ca Baronul şi ea se ridică şi se duse să ia banii din casă, două bilete de cincizeci de lire pe care le pipăi îndelung privindu-le spre lună şi gândind că pentru drumul lui Giacinto era suficient unul. Aşa că pe celălalt îl puse la loc. Luna se arătă la fereastra de deasupra lăzii, aruncând o panglică de argint până pe pieptul ei secătuit şi din decolteul cămăşii se vedea moneda de aur înşirată pe şnurul devenit negru.

Giacinto nu se arătă mulţumit. Ce era acea foiţă subţire în comparaţie cu averile marilor domni de pe continent? Dar cum cămătăreasa zicea că nu voia poliţă, el înţelese că-i făcea o pomană şi încercă un chin insuportabil. I se părea că este iar în anticamera căpitanului portului, nemişcat în aşteptare.

— Atunci, nu mai târziu de mâine ţi-i voi restitui, promise ridicându-se.

Şi se duse la Milese să-i spună că poimâine pleca. Şi acolo, dincolo de poartă, se vedea curtea, albă şi neagră din cauza luminii lunii şi a umbrei bolţii de vie. Soacra, aşezată pe tronul ei de regină primitivă, nu torcea din respect pentru *Giobiana*, pălăvrăgind cu fata ei bolnavă de friguri şi cu servitoarele palide, aşezate pe pământ, sprijinite de zid.

— Ginerele meu a ieşit puţin mai înainte; trebuie să se fi dus la don Predu, îi spuse lui Giacinto. Şi mătuşile dumneavoastră sunt bine? Să le salutaţi şi să le mulţumiţi pentru darul pe care l-au trimis fratelui meu, preotul.

— Prune negre! spuse o servitoare mâncăcioasă. Natòlia lovi-o-ar boala, le-a mâncat pe toate pe ascuns.

— Dacă-mi mai daţi, don Giacinto, vin la moşie cu dumneavoastră, spuse Natòlia!

— Vino, dacă vrei, răspunse el, dar vocea lui era tristă, gravă.

Bătrâna stăpână adăugă:

— Trebuie să te duci numai cu cei de seama ta, Natòlia!

Când ajunse în drum, el auzi că femeile râdeau vorbind de el şi de Grixenda. Da, trebuia să plece, să se ducă să-şi caute norocul. Ca să nu treacă prin faţa casei iubitei, coborî pe o potecă, apoi pe alta, până într-un loc în care îl priveau ruinele unei biserici pizane. Euforbia înmiresma împrejurimile, luna albăstruie strălucea pe ruinele turnului ca o flacără pe un candelabru negru şi părea că în acel colţ de lume mort nu ar trebui să mai apară ziua. Dar imediat în spatele luminişului se arătă casa lui don Predu, albă între rodii şi curmali, asemănătoare cu o locuinţă maură, cu uşi arcate, logii în zidărie, ferestre în formă de semilună. Traversând curtea mare, unde străluceau în lumina lunii largi spaliere de trestii pe care în timpul zilei se coceau legumele, acoperite acum de rogojini de papură, Giacinto văzu figura mare a unchiului său şi aceea uscată a lui Milese, nemişcaţi pe fundalul auriu al unei uşi având dinainte un portic. Beau, aşezaţi în camera liniştită de la parter, cu picioarele încrucişate şi cu coatele pe colţul mesei; amândoi, bărbatul gras şi bărbatul slab, păreau mulţumiţi de viaţă.

— Bea, bea! spuseră amândoi întinzându-i lui Giacinto vin; dar el refuză cele două pahare.

— Te simţi rău, de ce nu bei?

— Mi-e rău, da.

Totuşi nu spuse ce rău şi pentru faptul că cei doi tot nu l-ar fi înţeles.

— Mătuşa ta Noemi, te-a bătut?

— Grixenda nu te-a sărutat destul? Lovi-le-ar boala, spuse Milese repetând înjurătura servitoarei lacome.

— Of! oftă Giacinto, sprijinindu-şi coatele pe masă cu capul în mâini; şi cum umărul îi tremura, don Predu îl privi pălind uşor; şi umărul acela care tremura părea să-i facă atâta rău încât se înălţă şi îl atinse cu mâna spunând:

— Hai să ieşim, să mergem, să luăm puţin aer curat.

Ieşiră să ia aer. Paşii lor răsunau în linişte ca aceia ai rondului de noapte. Se învârtiră de câteva ori pe afară şi pe Giacinto îl cuprinse bucuria puţin amară a însoţitorilor lui.

— Mergem la teatru, unchiule Pietro? La ora asta în oraşele de pe continent începe viaţa şi distracţia. În faţa teatrelor trec atâtea trăsuri, ca un râu negru. Se văd până şi doamne care se plimbă cu căţeluşi...

Milese râse atât de mult că îi venea să sughiţe. Don Predu era mai rezervat, dar surâsul său, privindu-l bine, tăia ca un cuţit.

— Păi întoarce-te acolo, atunci! Şi ia-o şi pe Grixenda ca pe un căţeluş.

— Of! Cât sunteţi de proşti în acest ţinut.

— Nu ca în alt tău, totuşi.

El tăcu, dar după aceea reluă:

— De ce îmi spuneţi prost? Pentru că am inimă bună? Pentru că vreau să-mi petrec bine tinereţea? Şi voi ce faceţi? Viaţă e asta a voastră? Ce viaţă ai tu? Nu o iubeşti nici măcar pe nevastă-ta, bolnavă. Şi dumneavoastră

unchiule Pietro? Ce viaţă este cea pe care-o duceţi? Strângeţi banii, ca boabele pe rogojină, pentru a-i da apoi la porci. Nu iubiţi pe nimeni, nici măcar pe dumneavoastră înşivă.

Cei doi prieteni îl priviră surâzând:

— Eşti bolnav cu adevărat în noaptea asta; bolnav de pungă.

— Punga mea e mai plină decât a voastră! Să mergem la cârciumă şi-o să vedeţi, spuse el roşind în întuneric.

— Tu n-ai vrut să bei cu noi! Nici dacă te-aş vedea mort n-aş primi vinul tău!

Totuşi ajunseră în cârciuma aproape goală. Numai doi bărbaţi jucau liniştiţi şi un al treilea privea când cărţile unuia, când cărţile celuilalt, dar la un semn al lui don Predu se apropiară de nou-veniţi şi toţi patru se aşezară în jurul altei mese.

Cârciumarul, un ţăran scund care părea un evreu din Biblie, cu o haină până la genunchi peste nişte pantaloni orientali, aduse vinul într-un pocal şi puse un opaiţ de fier negru în mijlocul mesei; şi Milese, cu capul înclinat pe dreapta, gânditor, amestecă cărţile privindu-şi pe rând tovarăşii.

— Cât deschiderea?

— Cincizeci de lire, răspunse Giacinto. Scoase bancnota de la cămătărească. Pierdu. Pe opaiţul negru flama albăstruie, nemişcată, părea luna pe ruinele turnului.

IX

Într-o seară de iulie, Noemi stătea aşezată în locul ei preferat din curte şi cosea. Ziua fusese foarte caldă şi cerul, de un albastru pâclos, părea acoperit de cenuşa unui incendiu în care amurgul îşi omora ultimele flăcări. Smochinii de India, înfloriţi, puneau o pată de auriu pe cenuşiul grădinilor, iar în vale, în spatele turnului bisericii în ruină, rodiile lui don Predu păreau pătate cu sânge. Noemi simţea înăuntrul ei acest cenuşiu şi roşu. Nelinişte ei din primăvară înceta în toţi anii odată cu sosirea verii; cu fiecare zi care trecea o dorinţă violentă de singurătate o împingea să se ascundă, să se lase pradă suferinţei, ca un bolnav care nu mai speră să se mai vindece.

În ziua aceea era singură. Doamna Ester şi doamna Ruth acceptaseră invitaţia preotului, să facă parte din comitetul unei serbări. Giacinto era la Oliena să cumpere vin pentru Milese. Da, asta ajunsese, să facă pe servitorul unuia care fusese negustor ambulant. Noemi îl dispreţuia, nu-i vorbea, dar când era singură îl revedea aplecat deasupra ei, stropindu-i faţa cu oţet şi cu lacrimi, îi auzea vocea tremurătoare şi cuvintele: „Mătuşă Noemi a mea, de ce, de ce asta?” şi ochii lui trişti şi aprinşi ca acest cer de vară nu-i ieşeau din minte. I se părea că simte pe buze gustul lacrimilor lui, gustul întregii tristeţi, a întregii slăbiciuni omeneşti. Atunci îi venea în minte chipul lui aşa cum arăta în diferite momente ale zilei; uneori era plictisit, nemişcat, umilit; alteori încăpăţânat de nu se putea lupta cu el, dând impresia unei stânci repezi de munte, care ameninţa să ruineze casa. Apoi totul dispărea lăsând loc faptelor lui bune, când regreta cele făcute cu nesăbuinţă.

Această ultimă imagine, da, îi era dragă lui Noemi. Şi uneori o simţea atât de vie şi de aproape, că roşea şi plângea ca asaltată de un iubit pătimaş care intrase pe

ascuns în curte. Atunci tot sufletul ei vibra de pasiune. O vijelie de dorinţe o năpădea, purtând cu ea toate gândurile ei triste, ca vântul care trece şi dezbracă un copac de toate frunzele moarte. Îi părea că este ofilită ca ziua aceea, iar lacrimile ei ar fi ale lui Giacinto. Le sorbea ca pe sucul unui fruct acru, cu buzele ei dornice, tremurătoare de toate sărutările pe care nu le dăduse şi nu le primise. Astfel, tinereţea, ardoarea, durerea lui Giacinto, îi inundau sufletul, cuprinzându-i toată fiinţa. Uita de anii ei, de aspectul ei, de felul ei de a fi; îi părea că este întinsă sub o apă limpede, în desişul unei păduri şi că vede o figură aplecându-se deasupra gurii ei să bea, să bea. Era Giacinto, dar era şi ea, Noemi, vie, însetată de dragoste. Era un spirit misterios care sorbea toată apa izvorului, toată viaţa de pe gura ei, atâta sete nestinsă avea; şi se întindea în hăul fântânii, în desimea pădurii şi forma o singură fiinţă cu ea.

O lovitură în poartă o trezi. Se duse să deschidă, crezând că sunt surorile sau însuşi Giacinto, de a cărui prezenţă nu-i era teamă, pentru că era capabilă să rupă această vrajă, dar, văzând-o pe tuşa Pottoi, închise instinctiv poarta respingând-o. Bătrâna începu şi ea să împingă.

— Vrei să mă striveşti ca pe un păianjen, doamna Noemi! Nu am venit să vă fac vreun rău.

Noemi se retrăgea rece şi dispreţuitoare privind pânza pe care o avea în mână.

— Ce doreşti?

— Vreau să vorbesc cu Domnia Ta, dar cu calm, ca de la creştin la creştin, spuse bătrâna, care-şi aranja colierul pe gâtul ars şi tremura, descărnată şi tristă ca un schelet. Doamna Noemi, priveşte-mă. Nu lăsa ochii în jos. Am venit să-ţi cer ajutor.

— Mie?

— Da, Domniei Tale. Sunt trei luni de când Domniile Voastre nu mă lasă să pun piciorul aici. Aveţi dreptate. Dar în noaptea asta am visat-o pe doamna Maria Cristina; am văzut-o lângă patul meu, cum venea atunci când am luat maslu. Era frumoasă doamna Maria Cristina, avea eşarfa albă ca floarea de crin. „Du-te la Noemi, mi-a spus, Noemi are inima mea, pentru că inima morţilor rămâne celor vii. Du-te Pottoi, îmi spuse, vei vedea că Noemi te va ajuta.” Chiar cuvintele astea mi le-a spus.

Nemişcată lângă poartă, Noemi încerca să coasă cu capul aplecat pe pânza care reflecta culoarea roşie a cerului de deasupra muntelui.

— Ei bine, ce vrei?

— Îţi voi spune. Dumneata ştii totul. Copiii se iubesc. Eu spuneam: „Dacă se iubesc de ce să-i împiedice dumnealor? Şi noi, tineri, n-am iubit?” Dar timpul trece, *vossignoria*; şi băiatul devine de neînţeles. Grixenda mea a rămas cât un fir. El nu vrea ca ea să iasă din casă, să meargă să spele, iar dacă o găseşte pe prag o alungă. Dacă Grixenda se plânge, el spune: „Pentru tine eu le fac să moară de durere pe mătuşi, pe mătuşa Noemi mai ales”. Nu spune altceva, pentru că e binecrescut şi bun, dar aceste cuvinte sunt ca otrava care arde fără să te facă să strigi.

Suspină adânc şi apucând poalele de la şorţul lui Noemi îi rotunji colţurile între degetele negre.

— Doamna Noemi, stăpâna mea, ai inima mamei dumitale. De aceea pot să-ţi spun. Când tata mi-a zis: dacă-l mai priveşti pe don Zame îţi crap ochii cu pumnul, eu am închis ochii şi don Zame a fost mort pentru mine din clipa aia. Dar Grixenda nu e aşa: Grixenda nu poate închide ochii.

Fără voie, Noemi se simţi revoltată. Bătrâna care-i rotunjea ca un copil colţurile şorţului o tulbura.

— Vina e a dumitale, spuse grav. Ştiai, la vârsta dumitale, cum o să se sfârşească lucrurile.

— Ştim, ştim... şi nu ştim niciodată nimic, draga mea doamnă! Inima nu-i niciodată bătrână.

— Asta aşa e, admise Noemi, dar cu un glas care părea că-i ieşise fără voie din gură. Imediat încruntă sprâncenele şi ridică ochii reci, zeflemitori, fixându-i pe cei ai bătrânei.

— Ei bine, ce vrei de la mine?

— Ca Domnia Ta să vorbeşti cu Giacinto; să-i spui aşa: „las-o în pace pe Grixenda sau ia-o de nevastă”.

— Eu trebuie să-i spun asta? Şi de ce tocmai eu? întrebă Noemi; dar după ce cealaltă o fixă la rândul ei cu privirea, fără să răspundă, avu impresia chinuitoare că bătrâna *ştia.* Coborî privirea şi reluă cu voce aspră şi rece. Eu nu-i voi spune nimic! Să-ţi intre bine în cap. Ştiaţi cine era el şi ai fost o bunică rea lăsând-o pe Grixenda să spere la unul care nu-i pentru ea.

— De ce nu-i pentru ea? Un bărbat liber este mereu potrivit unei femei libere; este de ajuns să se iubească. Iar dumneata, doamna mea, da, să faci aşa, fie-ţi milă şi vorbeşte-i. Nu-i poruncă ce-ţi cer, e mai mult decât atât, e salvarea unei femei. Şi băiatul vă va da ascultare, pentru că este bun şi spune: „De nimic nu-mi pare rău numai de mătuşa Noemi că suferă din cauza mea”. Vă mărturisesc, el vorbeşte mereu de Domnia Ta, şi te iubeşte. Grixenda e chiar geloasă pe Domnia Ta.

Atunci Noemi începu să râdă, dar simţi cum îi tremură genunchii şi inima îi este cuprinsă de lumina strălucitoare a apusului. Era o mare de lumină, răspândind, în depărtare, insule aurii, ca un miraj. Ea nu mai încercase un moment de voluptate asemănător. O clipă şi lumea şi-a schimbat înfăţişarea. Bătrâna o privea, şi în ochii ei sticloşi maliţia strălucea ca şiragul tineresc pe gâtul ei scheletic.

— Ce-mi spui, deci, doamna Noemi? Să mă duc puţin mai liniştită? Da, mă vei ajuta?

— Du-te totuşi, spuse Noemi cu voce schimbată; dar bătrâna nu se ducea de acolo, făcând risipă de mulţumiri umile.

— Casa noastră sărmană a fost mereu lângă a dumneavoastră, ca servitoarea lângă stăpână. Nu putea să dureze duşmănia noastră! Zuannantoni al meu plânge de fiecare dată când se întoarce de la grădină; plânge şi spune: „De ce doamnele m-au gonit?” şi ia acordeonul şi vine să cânte aici în spatele zidului. Spune că face serenade doamnei Noemi. L-a auzit, Domnia Ta? Şi acum totul va merge bine.

— Să sperăm; totul va merge bine, spuse Noemi. Dar nu ştia nici ea ce anume ar trebui să meargă. Simţea o neaşteptată iubire pentru toţi.

— Spune-i lui Zuannantoni să vină în seara asta. O să-i dau pere roşii.

Bătrâna îi luă mâna, i-o sărută, se duse să plângă; ea se întoarse la locul ei. Cerul decolorat la răsărit, deasupra Muntelui, mai ardea încă, de parcă toată splendoarea zilei ar fi fost adunată acolo sus. Ea se ostenea să coasă, dar nu vedea nici pânza, nici acul, numai acea lumină puternică, acel miraj fără margini, adânc, nesfârşit. Îi părea că aude serenada băiatului, şi versuri de dragoste treceau prin aerul fierbinte al asfinţitului. Din nou se vedea pe terasa preotului, acolo, în vale, la biserica tămăduitoare: în curte ardea focul şi serbarea era în toi. Dar la un moment dat cobora şi ea să se alăture femeilor care dansau. Chiar şi ea lua parte la sărbătoare. Era cea mai zvăpăiată dintre toate, ca Grixenda şi ca Natòlia, iar în inima ei dorinţa, blândeţea, pasiunea tuturor femeilor se strânseseră laolaltă. Giacinto îi strângea mâna şi serbarea din jur, din curte, din lume era pentru ei.

Încet, încet s-a trezit. Parcă şi focul se stinsese şi sângele încetase să curgă violent în vinele ei. Îi era ruşine de visurile ei. Îşi aminti de promisiunea făcută bătrânei: „Totul va merge bine”. Atunci căută cuvintele pe care să i le spună nepotului pentru a-l convinge să apuce calea cea dreaptă şi să se însoare cu Grixenda. Ca să fie fericiţi! Ea îi iubea pe amândoi acum, femeia, care cu dragostea ei forma cealaltă parte a bărbatului. Să fie fericiţi în sărăcia lor şi în dragostea lor, în călătoria lor spre un tărâm al făgăduinţei. Ea îi iubea pentru că se simţea în mijlocul lor, parte din ei, unită cu bărbatul prin dragostea ei, unită cu femeia prin durerea ei. Şi binecuvânta ca o mamă bătrână, dar se simţea transportată în mijlocul lor, în viaţa misterioasă, ca Iisus între părinţii lui în fuga în Egipt. Şi cum fac copiii şi bătrânii începu să plângă fără să ştie de ce, de durerea care era bucurie, de bucuria care era durere.

Dar cineva bătu din nou, şi ea îşi şterse ochii cu pânza şi se duse să deschidă; un bărbat intră, închizând apoi uşa.

Era uşierul, un orăşan cu faţa neagră de barba nerasă de opt zile; avea în mână o hârtie lungă îndoită. Îşi scoase de pe capul chel pălăria tare, de culoare verzuie, şi o privi pe Noemi ezitând să vorbească.

— Doamna Ester nu e?

— Nu.

— Aş avea, aş avea să-i încredinţez asta. Dar pot să v-o dau şi dumneavoastră, adăugă rapid, scriind câteva rânduri cu creionul pe spatele hârtiei şi silabisind cuvintele pe care le scria. Încredinţată, în-cre-din-ţa-tă, în, în, mâ-na, mâna surorii, femeie nobilă, doamna Noemi, Noemi Pintor.

Ea privea rigidă, tremurând în sinea ei. O sută de întrebări îi veneau pe buze, dar nu voia să se arate curioasă şi slabă în faţa acestui om de care toţi din ţinut se temeau şi-l dispreţuiau.

La rândul lui, uşierul nu se hotăra să-i încredinţeze scrisoarea; în sfârşit, o făcu şi plecă repede.

Ea începu să citească, cu pânza sub braţ, cu ochii încă umezi de lacrimile de dragoste.

„În numele Maiestăţii Sale Regale...” Scrisoarea avea ceva misterios şi teribil; părea trimisă de o putere malefică.

Încet, încet, pe măsură ce citea şi înţelegea, Noemi credea că visează. Se întoarse să se aşeze cât mai bine: Caterina Carta, de profesie casnică, cerea nobilei Ester Pintor, în cinci zile de la notificarea actului de protest, restituirea a 2 600 lire inclusiv cheltuielile poliţei semnată de numita Ester Pintor.

La început şi Noemi s-a gândit, ca şi Efix, la un gest nesocotit al lui Ester. O uşoară roşeaţă îi coloră fruntea. Ca o flacără, care străluceşte o clipă şi se stinge în depărtarea nopţii întunecoase, îi apăru din adâncul sufletului certitudinea că şi ea, câteva clipe mai înainte, ar fi săvârşit o nebunie pentru Giacinto. Apoi tăcere, întuneric. Ea, da, puţine clipe mai înainte; dar Ester? Ester nu *putea* să dea dovadă de nebunia ei. Ester nu ar fi putut ruina familia din dragoste pentru acel aventurier. Adevărul o trăsni atunci fulgerător, o făcu să se ridice, să alerge de ici, colo, împiedicându-se, clătinându-se ca lovită de un rău fizic.

Surorile o găsiră în starea asta. Doamna Ester luă hârtia, scoţând mâna din şal, doamna Ruth aprinse lumina pentru că era deja întuneric. Se aşezară toate trei pe bancă şi Noemi, redevenită calmă şi crudă, reciti cu voce tare scrisoarea. Feţele surorilor, aţintite spre hârtie, luceau de sudoare, de teamă; dar Noemi ridică privirea şi spuse.

— Dacă tu, Ester, n-ai semnat nimic, nu trebuie să plătim nimic. E clar, de ce vă supăraţi?

— El va fi trimis la închisoare.

— Cu atât mai rău pentru el.

— Şi tu, Noemi, tu vorbeşti aşa? Se poate trimite un creştin la închisoare?

— Ce vrei să fac atunci?

— Să plătim.

— Şi apoi s-o pornim să cerem de pomană?

— Şi Iisus a cerut de pomană.

— Dar Iisus chiar şi pedepsea, îi pedepsea pe păcătoşi, pe hoţi, pe falsificatori.

— În altă lume, Noemi!

Doamna Ruth tăcea, în timp ce surorile discutau, dar transpira, sprijinită de speteaza scaunului, cu mâinile atârnând ca moarte de-a lungul coapselor. Pentru prima oară în viaţa ei încerca un sentiment ciudat, dorinţa de a se mişca, de a face ceva să-şi ajute familia.

— Ah, spuse doamna Ester, ridicându-se şi înnodându-şi şalul pe piept, de altfel trebuie să fim răbdătoare şi prudente. Mă voi duce la Kallina şi o voi ruga să aibă răbdare.

— Tu, sora mea? Tu în casa cămătăresei? Tu, doamna Ester Pintor?

Noemi o trăgea de colţul şalului, dar doamna Ester, cu toate că ceruse răbdare şi prudenţă, izbucni:

— Doamna Ester pe dracu'! Nevoia, ştii bine, sora mea, îi face egali pe toţi.

Şi plecă.

Atunci Noemi avu un puternic sentiment de umilinţă şi de lipsă de demnitate. Figura lui Efix îi apăru în faţa ochilor ca aceea a victimei încredinţate sacrificiului. Alergă în curte, apoi ieşi pe poartă aşteptând să treacă cineva pe care să-l plătească să se ducă să-l cheme pe argat.

— El, el este cauza tuturor necazurilor. El a promis să-l supravegheze pe Giacinto şi să ne protejeze împotriva lui.

Nimeni nu trecea. Noemi nu a uitat niciodată acel moment de aşteptare, în ultimele clipe ale apusului care-i

părea asfinţitul propriei ei vieţi. Nemişcată pe pietrele sparte ale pragului se aplecă înainte şi îi părea că aşteaptă o fiinţă misterioasă, salvatoare şi răzbunătoare în acelaşi timp.

Un pas răsună, puţin lent, puţin apăsat; o formă apăru jos pe drum. Urca, devenea mare, apărea gigantă pe fondul incolor al orizontului; era neagră, dar ca un fir de foc strălucea ceva pe pieptul lui, în partea inimii.

Apăru în faţa lui Noemi şi dându-şi seama de agitaţia ei se opri, în timp ce ea se sprijinea puternic cu mâna deschisă de perete pentru ca să nu cadă, atât o tulbura dorinţa şi oroarea de a se întoarce spre trecător.

Dar el întrebă:

— Noemi, ce este?

Şi ea îşi simţi inima fremătând, cerând ajutor.

— Predu, fă-mi un serviciu. Caută pe cineva care poate să meargă să-l cheme pe Efix de la moşie.

— Mă voi duce eu, Noemi.

— Tu? Tu? Tu... nu...

— De ce nu? strigă el. Ţi-e teamă că-ţi fur pepenii?

Ea continua să bâlbâie, inconştientă:

— Tu nu... tu nu... tu nu...

Don Predu ghicea drama care se petrecea înlăuntrul ei. Nu ştia de ce, de câtva timp, din seara în care dusese coşul, din seara în care Giacinto îi spusese „tu strângi banii ca pe boabe, ca să le arunci după aia la porci”, simţise un gol înăuntru, un rău ciudat pe care străinul i-l pricinuise, şi gândul la verişoară îi părea acum ca o milă nemaiîncercată. Văzând că Noemi tremura, simţi şi el nevoia să se sprijine de zid, cu mâna alături de a ei. Chipurile lor erau apropiate, al lui avea un parfum bărbătesc, de sudoare, de piele arsă de soare, de viu şi de tutun, al ei de parfum închis, de spic şi lacrimi.

— Noemi, spuse aspru şi timid, scoţându-şi pălăria apoi punându-şi-o iar, dacă aveţi nevoie de mine spuneţi-mi-o. Ce s-a întâmplat?

Noemi nu răspunse. Nu putea vorbi.

— Ce s-a întâmplat? repetă el tare.

— Suntem ruinate, Predu... spuse ea în sfârşit, şi părea că vorbeşte împotriva voinţei ei. Suntem moarte. Giacinto a falsificat semnătura lui Ester... şi cămătăreasă a protestat poliţa.

— Ah, păcătoasa! strigă don Predu, dând cu pumnul în zid.

Noemi se sperie de acel strigăt şi demnitatea o făcu să se închidă în ea. I se părea că apăruseră vecinii şi ascultau nenorocirea lor.

— Vino înăuntru, Predu; îţi voi povesti totul. Şi el intră în casa căreia de douăzeci de ani nu-i călcase pragul.

Opaiţul ardea pe scaunul vechi şi părea că flacăra îi ţinea o pioasă tovărăşie doamnei Ruth, rămasă nemişcată, cu capul rezemat pe speteaza scaunului şi cu mâinile atârnând pe lângă corp, cu încheieturile sprijinite pe lemn. Jumătate din chipul ei, de culoarea cerii, era luminat, cealaltă jumătate rămânând întunecată. Ochii întredeschişi priveau totuşi în sus, saşii, făcând parcă efortul să fixeze un singur punct, departe.

Cum o văzu, don Predu tresări, oprindu-se deodată. Şi din mişcarea lui, Noemi înţelese adevărul. Îl privi înspăimântată, apoi se uită la sora ei şi alergă să o zgâlţâie.

— Ruth, Ruth! o strigă încet, aplecată deasupra ei, strângându-i umerii.

Capul doamnei Ruth se înclină, întâi într-o parte, apoi în cealaltă, după aceea întreg corpul părea că se întinde înainte şi se apleacă să asculte vocea pământului care o chema spre el.

Glasul tânguitor al armonicii lui Zuannantoni, Noemi îl simţi până în adâncul sufletului îndurerat, ca o lumină îndepărtată. Băiatul cânta acompaniindu-se, iar vocea lui, sfâşietoare, de o melancolie deosebită, umplu noaptea de blândeţe şi de lumină. Noemi, şi acum îngenuncheată lângă laviţa unde era întins cadavrul doamnei Ruth, ridică faţa privind în jur. Era singură. Don Predu plecase să o cheme pe doamna Ester. Ea îşi aminti cuvintele bătrânei: „Zuannantoni vine să-ţi facă o serenadă” şi un geamăt de durere ieşi de pe buzele ei vinete; erau strigăte, gemete, plânsete, care se uneau cu sunetul instrumentului şi cu cântecul băiatului, ca gâfâiturile unui rănit părăsit într-o pădure plină de trilurile privighetorii.

Dar pe neaşteptate totul tăcu; apoi se auziră paşi, răsunară voci; curtea fu plină de lume; Noemi îl văzu alături de ea pe băiatul cu chipul palid şi ochii mari deschişi larg, care strângea armonica la piept ca şi cum s-ar apăra de vreun atac. Ea îi spuse:

— Fugi, du-te şi cheamă-l pe Efix.

X

Doamna Ruth a murit şi umbra şi liniştea înconjurau din nou casa. Efix stând pe scară, în mână cu o floare de iasomie, sprijinindu-şi capul de zid, aştepta întoarcerea lui Giacinto, cu o uşoară teamă în suflet. Însă Giacinto nu sosea. Fără îndoială aflase de nenorocire şi se temea să se întoarcă. Unde era oare: la Oliena, la Nuoro sau mai departe?

Efix încerca să-şi adune gândurile celor trei zile de nenorocire. Parcă se afla încă aşezat în faţa cabanei, acolo în vale, între arinii negri. Susurul râului aducea o undă de armonie, inundând şi împrospătând noaptea; era atât de sfâşietor şi melodios totodată, încât spiritele nopţii se refugiau în vârful dealului rămânând nemişcate să-l asculte. Efix se simţea ca purtat de o rafală de vânt; amintiri şi speranţe îl năpădeau. Îl aştepta pe Giacinto şi credea că acesta o să vină cu veşti extraordinare; îşi găsise un loc de muncă, îşi ţinuse făgăduiala că o să fie mângâierea mătuşilor bătrâne. Iar don Predu o cerea pe Noemi de nevastă.

Dar în loc să vină Giacinto, apăru Zuannantoni cu ceva negru pe piept, ca un vultur negru.

Din clipa aceea Efix avu impresia că delirează. Ce coşmar, drumul albicios în noapte şi vocea armonicii coborând dinspre deal de făcea parcă să tacă pe aceea a privighetorii! Toţi spiriduşii şi monştrii ieşeau şi dansau în întuneric, urmându-l şi înconjurându-l.

Şi iată acum el aştepta din nou, dar Giacinto luase şi el un chip monstruos, ca şi cum spiritele nocturne îl duseseră cu ele în împărăţia lor misterioasă şi de acolo se întorsese deformat, groaznic. Mai bine să nu se fi întors niciodată. Din bucătărie se zărea o mică licărire care ilumina o parte din curte; se auzea înăuntru un zgomot

uşor; Noemi şi Ester se mişcau acolo, dar se părea că le era teamă până şi lor; frica de a se arăta şi de a exista. Dar cineva împinse uşa şi toţi trei, femeile şi argatul, tresăriră ca treziţi dintr-un somn de moarte.

Era tot bătrâna Pottoi, care venea să ceară veşti despre Giacinto. Înaintă ca o umbră, dar trebuie să fi lăsat pe cineva afară pentru că mereu se întorcea să privească spre uşă, în timp ce doamnele se retrăgeau dispreţuitoare.

— De cinci zile băiatul lipseşte şi nu se ştie unde este! Spune-mi tu, sufletul meu, Efix, unde e?

— Cum pot să-ţi spun dacă nici eu nu ştiu?

— Spune-mi, spune-mi, insista ea aplecându-se spre Efix şi atingându-şi şiragul ca şi cum ar fi vrut să-l scoată şi să i-l ofere. L-aţi gonit? L-a gonit doamna Noemi? Spune-mi-o, tu ştii. Grixenda mea moare.

Se apleca, se apleca şi pe profilul ei negru ca al unui munte Efix văzu strălucind o stea.

— Ce pot să-ţi dau, sufletul meu?

— Nimic, bătrâno! îi spuse el cu voce ridicată. Vă jur că nu ştiu! Dar imediat ce soseşte aici vă voi anunţa.

— Tu eşti bun, Efix! Dumnezeu te va răsplăti. Vino, acolo, afară. Încurajeaz-o!

Îl apucă de mână şi îl trase afară. Grixenda stătea sprijinită de zid şi plângea ca lângă o închisoare care îi luase toată fericirea şi unde ea nu putea intra.

— Ei bine, ce ai? Se va întoarce precis.

— Auzi, sufletul meu? spuse bătrâna trăgând-o pe fată de lângă zid. Se va întoarce! Nu a plecat pentru totdeauna, nu!

— Se va întoarce, da, fată dragă!

Grixenda îi luă mâna şi i-o sărută sughiţând. El îi simţi buzele ude de lacrimile care se prelingeau pe degetele lui şi această atingere îi păru ca întâlnirea unei flori cu roua;

tresări şi văzu cum se risipeşte coşmarul în care zăcea de trei zile.

— Se va întoarce, repetă cu voce puternică. Şi totul va fi bine. Se va face dreptate, se va căi, veţi fi mulţumiţi şi totul va merge bine.

Cele două femei plecară liniştite; el intră în casă şi o văzu pe Noemi apărându-i în faţă ca o umbră neagră.

— Efix, am auzit. Efix nu-ţi pune în cap să ne omori şi pe noi. Giacinto nu trebuie să se mai întoarcă în această casă.

Efix ţinea încă iasomia în mână şi floarea tremură în întuneric, ca de propria-i durere.

— Să vă omor eu, pentru ce?

— Efix, am auzit! repetă cu voce monotonă; dar deodată chipul ei se mişcă, umbra părând să devină înaltă, enormă. Efix o simţea deasupra lui ca pe o tigroaică.

— Efix, ai înţeles? El nu trebuie să se mai întoarcă aici, dar nici măcar în ţinut! Tu, tu eşti cauza tuturor necazurilor! Tu l-ai lăsat să vină, tu ai spus că ne vei apăra de el... Tu...

El îşi scoase bereta ca un nenorocit.

— Doamnă Noemi, mă iartă! Eu am crezut că fac bine. Gândeam: când nu voi mai fi eu, cel puţin vor avea pe cineva să le apere...

— Tu? Tu? Tu eşti un servitor şi atât! Tu nu ne ierţi că suntem nobili şi vrei să ne vezi mergând să cerem de pomană cu traista ta. Dar corbii îţi vor scoate mai întâi ochii. Pe două dintre noi le-ai văzut duse de aici... dar pe celelalte două, nu. Şi tu vei fi mereu servitorul, iar noi stăpânele.

El îşi făcu semnul crucii ca în faţa unei nebune şi se duse să-şi ia traista ca să fugă unde o vedea cu ochii; dar doamna Ester îl apucă de mână şi Noemi, care-l urmărise,

căzu pe bancă exact ca doamna Ruth, cu ochii închişi şi chipul vineţiu.

El ieşi afară pe scară şi rămase nemişcat toată noaptea, cu faţa în mâini.

În zori plecă să-l caute pe Giacinto. Şi mergea, pe drumul mai întâi cenuşiu, apoi alb, apoi roşiatic. Zorile păreau să răsară din vale, ca un fum roşu, cuprinzând culmile fantastice ale orizontului. Monte Corrasi, Monte Uddé, Bella Vista, La Bardia, Santu Juanne, Monte Nou apăreau din hău luminoşi ca petalele unei flori imense, deschise în dimineaţă, şi însuşi cerul palid şi impresionat părea să se închine peste atâta frumuseţe.

Odată cu răsăritul soarelui vraja dispăru. Şoimii făceau zgomot cu aripile lor strălucitoare ca nişte cuţite. Orthobene îşi arăta profilul de oraş sard în faţa bastioanelor albe din Oliena.

Efix mergea cu vălul febrei pe ochi. Se făcea că este mort şi că mergea, cum merge un suflet chinuit să-şi ajungă destinul etern; din când în când un fel de revoltă îl obliga să se oprească, aşezându-se pe o piatră de pe marginea şoselei şi privind depărtările. Drumul urca între vale şi munte, între stânci, măslini şi smochini de India, părând că este, da, chiar acela al propriului calvar, dar şi un drum ce-l purta spre eliberare. Iată, gândea Efix, privind oraşul Orthobene, acolo sus e un oraş de piatră, cu castele puternice, tăcute. De ce să nu mă ascund acolo sus şi de ce să nu mă hrănesc cu ierburi, cu carne furată, liber, ca bandiţii?

Dar acolo unde valea se deschidea părea că i se arată Mântuitorul, deasupra stâncilor, cu crucea mare unind parcă cerul azuriu cu pământul cenuşiu şi înghenunche, cu capul plecat, ruşinat de rătăcirile lui.

Giacinto era la Oliena. Ştia de nenorocire şi de moartea mătuşii Ruth şi-i era teamă să se întoarcă acasă.

Trăia cu bani puţini câştigaţi şi ăştia din comisionul de la vinul vândut pentru Milese şi nu ştia însă ce avea de făcut de-acum încolo. Stătea la fereastra cămăruţei lui, aşezată deasupra unei curţi, cu privirea pierdută în depărtare, pe întinsa vale din Isporosile, cu catedrala din Nuoro aşezată între două povârnişuri, profilată pe cerul trandafiriu.

Dar nici la Nuoro nu se hotăra să se ducă: parcă aştepta ceva care trebuia să se întâmple şi hoinărea prin ţinut, bucurându-se de lumina soarelui din faţa bisericii.

Satul alb, străjuit de munţii ca sineala, limpezi, ca făcuţi din marmură şi aer, ardea ca o groapă de var. Uneori o boare de vânt îl răcorea, iar nucii şi piersicii murmurau în grădini, printre şoaptele apei şi ale păsărilor.

Giacinto privea femeile care mergeau la slujbă, serioase, rigide, cu chipurile palide, încadrate de părul strălucitor ca atlasul negru, cu glezne de căprioară în frumoşii pantofi înfloraţi. Aşezate pe pardoseala bisericii, cu corsajul roşu al rochiilor şi având aproape toate baticuri brodate pe umeri, dădeau impresia unui câmp cu flori.

Toată biserica era plină de panglici şi de idoli, de sfinţi graşi şi diformi, mai mult monştri decât idoli.

După slujbă lumea mergea acasă, iar Giacinto se întoarse în ascunzătoarea lui, trecând prin faţa unei biserici ruinate care-i aminti de casa mătuşilor lui. Se gândea la mătuşa Noemi mai mult decât la Grixenda, şi-i venea să plângă, să se întoarcă acolo, să stea cu capul pe genunchii ei, acoperit de pânza pe care o lucra. Fiindu-i ruşine de visul lui, se întoarse la fereastra cămăruţei singuratice ca să privească catedrala din Nuoro. Acolo era poate salvarea lui. Cuiburile de rândunele, devenite cu timpul de culoarea pietrei, se înşirau ca o decoraţie între acoperiş şi fereastra casei. Fiecare cuib ascundea în el o grămadă de puişori; din când în când apărea câte un căpşor lucios şi rotund ca o castanietă, se strecura afară o

rândunică, apoi alte zece, douăzeci şi era un fâlfâit de cruci mici, negre, un fâşâit melancolic, în jurul ferestrelor lui Giacinto. El încerca chiar să prindă câte una, aşa de aproape îi treceau pe lângă faţă. Stătea nemişcat, la pândă, şi timpul se scurgea astfel.

Dar într-o zi văzu apărând în curte chipul obosit al lui Efix şi înţelese că el era cel pe care-l aştepta.

Ajuns sub fereastră, argatul privi în sus fără să vorbească; nu putea aproape să deschidă gura; întoarse capul spre stradă făcându-i astfel semn lui Giacinto să-l urmeze şi Giacinto îl urmă. Se duseră în spatele bisericii, se sprijiniră de zidul dărâmat, cu faţa spre întinderea plină de lumină.

— Ei bine? întrebă Efix cu vocea emoţionată.

Pe Giacinto aceste cuvinte îl făcură să râdă. Nu ştia de ce, dar în faţa nenorocirii argatului se simţea dintr-odată puternic şi vinovat.

— Mă întrebi pe mine „ei bine?”? Te întreb eu pe tine ce anume te împinge iar pe urmele mele? Ai venit să cumperi vin pentru nunta mătuşii Noemi?

— Respectă-ţi mătuşa! Tu n-ai s-o mai vezi niciodată. Doamna Ruth a murit.

Giacinto lăsă capul în jos şi îşi privi mâinile.

— Vezi? Vezi? Nici măcar un cuvânt de durere nu zici! Nici o lacrimă! Şi a murit pentru tine, mizerabile! A murit de durere, din cauza ta.

Umărul lui Giacinto începu să tremure; îi tremura şi buza de jos, dar el şi-o muşcă furios, strânse apoi pumnii ca şi cum ar fi vrut să ia şi să arunce ceva.

— Ce am făcut? întrebă cu insolenţă.

Atunci Efix îl privi de jos în sus cu durere şi dispreţ.

— Mă întrebi pe mine? De ce eşti atunci aici, dacă nu ştii ce-ai făcut? Eu nu-ţi spun nimic, nu te întreb nimic,

pentru că nu ai nimic. Nici inimă nu ai! Am venit numai să-ţi spun că nu trebuie să mai pui niciodată piciorul în casa lor!

— Puteai să nu te osteneşti! Nici prin gând nu-mi trece să mă mai întorc.

— Aşa răspunzi? Spune cel puţin ce vrei să faci? Le-ai adus în sapă de lemn pe mătuşile tale, nenorocitule. Ce vrei să faci?

— Voi plăti totul, eu!

— Tu? Cu promisiuni? Ah, dar acum gata, pentru Dumnezeu! Acum nu mai înşeli pe nimeni, să ştii! E timpul să termini. Şi încetează cu prefăcătoria, pentru că nu mai avem nimic să-ţi dăm. Ai înţeles, mizerabile?

Atunci Giacinto îl privi la rândul lui de sus în jos, răutăcios şi surprins, ridică din nou braţele de parcă se înălţa de la pământ, clătinându-se, ca un vultur deasupra prăzii lui. Ochii şi dinţii îi străluciră în lumina amurgului, iar chipul lui deveni fioros.

— Spune, nu ţi-e ruşine? întrebă încet luându-l de umeri şi privindu-l drept în ochi.

Şi Efix avu impresia că acea privire îi arde pleoapele: un tunet îi răsuna în urechi.

— Nu ţi-e ruşine? Mizerabile, nu? Eu poate am greşit, dar sunt tânăr şi pot să mă îndrept. De ce vii să mă tulburi? Ştiam că ai să vii şi te-am aşteptat. Tu, tu cel puţin trebuie să înţelegi, nu să mă condamni. Ai înţeles? Nu răspunzi acum? Ah, tremuri acum, asasinule? Du-te, că mi-e ruşine că te-am atins.

Şi-i dădu brânci, pregătindu-se să plece. Efix alergă după el şi-l apucă de mână.

— Giacinto! Trebuie să-mi spui un singur lucru, Giacinto! Îţi vorbesc ca şi cum aş fi muribund! Giaci! Spune-mi, pe sufletul mamei tale! Cum ai ştiut?

— Ce te interesează?

— Spune-mi, spune-mi, Giaci! În memoria mamei tale.

Giacinto nu uită privirea lui Efix din clipa aceea; ochii lui păreau că-l roagă din adâncul unui abis, în timp ce mâna, strângând-o pe a lui, îl trăgea în jos spre pământ şi corpul argatului se apleca, se apleca şi cădea încet.

Dar tăcu.

Efix îi dădu drumul la mână; căzu încovoiat, îmbrăţişând pământul şi începu să tuşească şi să scuipe sânge. Chipul lui era negru, descompus. Giacinto crezu că moare. Îl trase în sus, îl sprijini cu spatele de perete; se ridică să-l privească de sus.

— Spune-mi, spune-mi! horcăia Efix, ridicând palmele însângerate. Mama ta ţi-a spus? Spune-mi cel puţin că nu a fost ea. Giacinto făcu semn că nu. Atunci Efix păru că se linişteşte.

— E adevărat, spuse încet. Eu l-am ucis pe bunicul tău, da. De mii de ori m-am spovedit pe drum, în biserică, dar nu am făcut-o pentru ele. Dacă nu eram eu, cine le-ar fi ajutat? Dar a fost din nenorocire, Giaci! Asta ţi-o jur. Eu ştiam că mama ta voia să fugă şi o compătimeam pentru că o iubeam. Asta a fost prima mea crimă. Am ridicat ochii la ea, eu, un vierme, eu, servitorul. Atunci ea a profitat de sentimentul meu, şi s-a slujit de mine ca să fugă. Şi *el* a ghicit totul. Şi într-o seară a vrut să mă ucidă. M-am apărat. Cu o piatră l-am nimerit în cap. El s-a învârtit puţin în jurul lui ca un titirez, cu mâna pe ceafă, şi a căzut, departe de locul unde mă atacase. Eu credeam că o făcea înadins. Am aşteptat... am aşteptat... să se scoale... Apoi am început să transpir, dar nu puteam să mă mişc. Credeam mereu că este o închipuire. Şi priveam... priveam... Aşa a trecut mult timp. În sfârşit m-am apropiat. Giací? Giací? repetă de două ori Efix cu voce joasă şi gâfâit, ca şi cum şi-ar fi chinuit încă propria-i victimă... l-am strigat... Nu răspundea. Şi n-am putut să-l ating. Şi am

fugit; apoi m-am întors. De trei ori am încercat aşa; niciodată n-am putut să-l ating. Îmi era teamă...

Giacinto asculta, înalt, negru pe cerul roşiatic; umărul îi tremura şi Efix, de jos, credea că vede tremurând întreg orizontul.

Deodată, Giacinto plecă fără să spună nimic şi Efix văzu în faţa lui un spaţiu liber, valea trandafirie brăzdată de umbre, sus, sus, până la dealurile din Nuoro, negre în asfinţit. O linişte nesfârşită cuprinsese totul. Numai câteva strigăte de rândunele păreau să iasă din zidurile în ruină şi un tropot de cal răsună departe, tot mai departe.

„Este Giacinto, gândi Efix, a luat un cal şi se întoarce acolo să le spună totul mătuşilor lui şi să le chinuie. Ascultă. Părea că pasul de cal răsuna sub perete, deasupra lui, apoi mai jos, sub capul lui, deasupra, pe pieptul lui.

— S-a dus fără să-mi spună nimic. Dar eu, când mi-a povestit istoria lui cu căpitanul, nu am făcut aşa!

Deodată sări în sus, ca şi cum îl împungea ceva. Îşi scutură praful de pe haină şi alergă în spatele bisericii, în jos spre drum, mânat de gândul că Giacinto se întorsese acolo şi le chinuia pe femei. Dar când ajunse, casa era cuprinsă de o pace de moarte.

Doamna Ester spăla grâul, înainte de a-l trimite la moară, scufundându-l cu un ciur în apa dintr-un ceaun; pietricelele rămâneau toate într-un colţ si ea împingea ciurul îndepărtându-le pe toate odată. Grâul era foarte prăfuit şi plin de pietricele, ultimul din sacul care le mai rămăsese.

Când o văzu pe Noemi purtând pe cap basmaua albă a doamnei Ruth, în semn de doliu, Efix fu impresionat. Era îmbătrânită, cu chipul alb ca cearşaful cârpit, pe care-l mai cârpea şi acum.

Se aşeză pe bancă în faţa lor. Păreau toţi trei liniştiţi ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

— Pleacă sau nu? întrebă Noemi.

— Va pleca!

Ea îl privi fix; îl văzu atât de pământiu şi de descărnat încât din milă nici nu-i mai vorbi.

Şi timp de opt zile toţi trei trăiră cu speranţa chinuitoare că Giacinto se va întoarce şi va îndrepta tot răul făcut, ori că Giacinto va pleca şi nu se va mai arăta niciodată!

XI

Într-o zi, în toamnă, Efix se duse în casa lui don Predu. Erau numai servitoarele, una grasă şi bătrână care-şi dădea aere, ca sora preotului, alta tânără şi isteaţă, deşi suferindă de frigurile de malarie; el trebuia să aştepte în camera de la parter, încercând să-şi treacă timpul privind în curtea mare, cu gardul de trestii acoperit de smochine verzi şi negre, de struguri vineţii şi de roşii sfârtecate, presărate cu sare. Întreaga casă lăsa impresia de linişte şi bunăstare. Pe pereţii albi se mişca umbra curmalilor, iar prin frunzele aurii de rodii, fructele roşii, desfăcute, îşi arătau sâmburii argintii ca dinţii copiilor. Efix se gândea la casa părăginită a stăpânelor lui, la Noemi care se ofilea şi ea, ca o floare la întuneric...

— Cât ai slăbit... îi spuse servitoarea bătrână, aşezată lângă uşă şi torcând; ai friguri?

— Mă dor oasele, mă împuţinez, aşa e voia lui Dumnezeu, spuse el, privindu-şi mâinile negre, tremurânde.

— Stăpânele tale se simt bine? Nu se mai văd nici la biserică.

— Nu se mai duc nici la biserică, după nenorocire...

— Şi domnişorul Giacinto nu se întoarce?

— Nu se întoarce. Şi-a găsit de lucru la Nuoro!

— Da, stăpânul meu l-a văzut de curând. Dar se pare că nu-i o muncă prea grozavă.

— Destul ca să trăieşti, Stefana! adăugă Efix fără să ridice capul. Destul ca să trăieşti fără păcat.

— Asta e greu, sufletul meu. Cum să treci râul fără să te uzi?

— Trecând pe pod, spuse atunci argatul, din curte, aplecat să ia nişte migdale.

Apoi ea întrebă:

— Şi Grixenda? Poartă şi ea doliu de nu mai iese? întrebă ea după aceea.

Efix nu răspunse.

— Şi don Predu, acum vine pe la voi?

— Eu nu ştiu. Sunt mereu plecat la moşie.

Femeile ardeau de curiozitate, pentru că stăpânul lor trimisese, nu demult, daruri verişoarelor, ba mai mult, interesându-se de ele nu permitea celorlalţi nici măcar să le vorbească de rău în prezenţa lui; Efix nu avea chef să pălăvrăgească. Don Predu a trimis să-l cheme şi el era aici ca să-l aştepte, nu ca să bârfească. Frigurile şi slăbiciunea îi dădeau impresia că ceva îi uruia în urechi; auzea ceva ca murmurul râului în noapte, voci îndepărtate şi avea în cap doar o lume a lui, unde trăia rupt de lumea reală. Nu-i mai păsa de Giacinto, nici de Grixenda şi aproape nici chiar de stăpânele lui; totul îi părea departe, tot mai departe, ca şi cum s-ar fi îmbarcat pe un vapor, iar de pe marea cenuşie şi tulbure vedea dispărând pământul la orizont.

Dar iată-l pe don Predu care se întorcea acasă; e mai puţin gras ca înainte, ca golit de ceva. Lanţul de aur atârna puţin pe stomacul gâfâitor.

Efix se ridică şi nu dori să se mai aşeze.

— Trebuie să plec, spuse arătând cu capul spre afară, ca unul ce are de mers departe.

— Ai atâtea treburi? Sau te duci la vreo sărbătoare?

Ironia lui don Predu nu-l mai atingea, totuşi referirea la sărbătoare îl zgudui.

— Da, vreau să merg la sărbătoarea Sfinţilor Cosma şi Damian.

— Bine, bine, o să te duci! Cred că nu pleci imediat? Stai, vreau să te întreb ceva. Stefana, adu vin!

Efix respinse totuşi paharul cu un gest de scârbă. Fără băutură, fără vicii. De două luni postea şi uneori, când îi era sete, nu bea deloc, pentru iertarea păcatelor. Stătea

resemnat, privindu-şi mâinile, iar don Predu, uitându-se spre curte ca nu cumva vreo servitoare să tragă cu urechea, îl întrebă încet:

— Spune-mi, cum merg treburile verişoarelor mele?

Efix ridică, apoi coborî ochii arşi; o roşeaţă aprinsă îi coloră faţa, care părea şi ea arsă, descărnată, cu pielea lipită de oase.

— Stăpânele mele nu mai au încredere în mine şi nu-mi mai spun nimic despre afacerile lor. E drept. De ce să-mi spună? Eu sunt un servitor!

— Arză-le-ar focu', de plătit nu te plătesc însă! Despre asta cel puţin ar trebui să vorbeşti. Cât îţi datorează?

— Să nu mai vorbim, dragă don Predu! Nu mă chinui.

— Te chinuieşti, totuşi, prostănacule! Ascultă! Şi eu mă duc uneori la femeile astea, dar nu e posibil să scoţi ceva de la ele. Ester poate că ar vorbi, dar Noemi este dură ca o stâncă. Prima seară când s-a întâmplat nenorocirea cu Ruth treceam şi eu pe acolo din întâmplare şi numai în seara aia s-a mărturisit. Dar după aceea a devenit ostilă. Când merg acolo mă primeşte bine, dar din când în când mă priveşte cu ură, ca şi cum aş fi eu cauza nenorocirilor lor. Dacă Ester deschide gura să vorbească, ea o fixează atât de înfricoşător, încât îi taie orice răsuflare.

— Aşa face şi cu mine, spuse Efix. Exact aşa. Şi încercă un fel de uşurare, aproape, căci amintirea ochilor lui Noemi îl persecuta mai rău decât vechile lui remuşcări.

— Acum, ascultă-mă. Văd că de la ele nu se poate scoate nimic; am descusut-o pe Kallina. Dar şi ea, nenorocita dracului, tace. Ştie să-şi facă afacerile, nemernica asta. Continuă să creadă că Ester a semnat într-adevăr poliţa lui Giacinto şi spune că nu cere decât dobânda care i se cuvine. Ştiu că tu şi Ester aţi fost mereu la ea încercând să lămuriţi lucrurile, dar Kallina a reînnoit

poliţa numai pentru trei luni, umflată cu cheltuielile de protest şi cu dobânzi mai mari; a pus şi ipotecă pe moşie şi pe casă, vedea-o-aş cu funia de gât: da, bine, dar acum, în octombrie, ce-o să vă faceţi?

— Nu ştiu, mie nu-mi spun nimic.

— Ştiu că Ester este în căutare de bani, o să se cam învârtească mult şi bine; o să-i cadă ultimii dinţi şi tot nu va găsi. Ştiu că ar fi gata să vândă moşia, dar nu mie.

Efix îşi privea degetele şi tăcea; don Predu enervat de această indiferenţă îşi plesni genunchii cu palmele.

— La ce te gândeşti, sfânt de lemn? Oh, spune!

— Ei da, îţi voi spune adevărul. Eu sper că Giacinto va reuşi să plătească.

Atunci don Predu se lăsă râzând pe speteaza scaunului, cu pieptul bombat, cu dinţii scânteindu-i între buzele cărnoase. Până şi degetele încrucişate pe lanţul de aur de pe piept păreau că râd.

Efix îl privea speriat, cu ochii plini de o teamă de animal rănit.

— Dar bine, ăla moare de foame! L-am văzut eu alaltăieri. Părea un cerşetor, cu pantofii rupţi. Şi-a vândut până şi bicicleta, să nu-ţi spun şi altele.

— Nu mai spune! A furat?

— Furat? Eşti nebun? Acum îl şi calomniezi pe floricica aia, pe îngerul ăla pictat. Şi ce să fure? Nu e bun nici de asta.

— Şi... ce crezi? Se va întoarce?

— Dacă-i trece o asemenea idee prin cap îi rup oasele, spuse don Predu, întunecându-se la chip.

Şi la un moment dat Efix avu impresia că, în sfârşit, sărmanele lui stăpâne şi-au găsit un sprijin, un apărător mai bun decât el. Ah, Dumnezeu să fie lăudat! El nu lasă nici o fiinţă. Atunci vechile lui speranţe înfloriră dintr-odată. Dacă don Predu s-ar căsători cu Noemi, atunci casa

stăpânelor lui va renaşte din ruină. Dar bucuria lui se stinse imediat aşa cum se aprinsese şi din nou se găsi în pustiul lui, în marea lui călătorie misterioasă şi cumplită spre lumea divină. Toată măreţia pământului, chiar dacă ar fi fost a lui, chiar dacă el ar fi fost rege, chiar dacă ar fi avut puterea să facă fericiţi pe toţi oamenii lumii, n-ar fi fost suficiente să-l scape de chinuri, să-l elibereze din infern. Cum să se bucure deci? Şi începu să-şi privească mâinile ca să ascundă gândul mistuitor care i se citea în priviri. Dar don Predu reluă:

— Giacinto nu se va întoarce şi cu atât mai puţin va plăti, ţi-o garantez eu. Dar aminteşte-ţi ceea ce ţi-am spus de mii de ori: moşia o vreau eu. Plătesc eu tot; aşa vă rămâne casa. Încearcă tu să le convingi pe capetele alea de lemn. Eu te ţin în serviciul meu.

— De ce nu vorbeşti Domnia Ta cu ele? Pe mine nu mă ascultă.

— Şi ce, pe mine mă ascultă, poate? Am încercat să le vorbesc, dar era ca la pereţi. Tu trebuie să le convingi, tu! spuse bărbatul cu putere, bătându-l din nou cu mâna pe genunchi. Dacă-i adevărat că le vrei binele, singura soluţie asta este. Tu *trebuie* s-o faci, şi este datoria ta să le deschizi ochii, dacă ele sunt oarbe. *Trebuie*, înţelegi sau nu? Ai urechile astupate?

Într-adevăr, Efix luase o figură închisă, de surd. Trebuie? Don Predu ameninţa? Ştia ceva, don Predu. Pe el nu-l interesa nimic, nu-i era teamă decât de iad; totuşi se gândea că poate don Predu avea dreptate.

— Ce trebuie să fac?

— Trebuie să te arăţi bărbat, o dată pentru totdeauna. Trebuie să le spui lor, că dacă nu vor să te plătească în bani, să te plătească cel puţin prin recunoştinţă. Dacă moşia ajunge în mâinile altui stăpân, tu vei fi gonit ca un

câine. Atunci da, Dumnezeu mi-e martor, te vei duce la sărbători cu cerşetorii!

Efix tresări; era visul lui de izbăvirea păcatelor. Se ridică şi spuse:

— Voi face tot ce-mi stă în putinţă. Dar singurul lucru...

— Singurul lucru? întrebă bărbatul trăgându-l de mânecă. Şi stai drace şi bea. Singurul lucru?

Efix se lăsă să cadă pe scaun; tremura şi transpira şi-i venea să leşine.

— Ar trebui ca Domnia Ta să se căsătorească cu Noemi.

Atunci don Predu bufni din nou în râs. Râdea, dar îl ţinea locului pe Efix, împiedicându-l parcă să plece.

— Cât eşti de hazliu, drace! O să te ţin pe lângă mine toată viaţa, să mă distrezi când sunt supărat. Te-oi însura cu Stefana! Poate e puţin cam grasă pentru tine, dar nu e periculoasă, pentru că a trecut cam de multişor de treizeci de ani. Stefana, Stefana, strigă el, ţinându-l mai departe de mână pe Efix, şi-şi întoarse capul spre uşă râzând: ascultă, este aici un peţitor.

Femeia apăru, neagră, cu burta umflată, cu sânii mari şi faţa severă, ca aceea a unei doamne. Efix o privi o clipă rugător.

— Don Predu vrea să râdă.

— Semn rău, când vrea el să râdă, alţii trebuie să plângă, spuse femeia sfidând privirea stăpânului.

În spatele ei râdea Pacciana, cealaltă servitoare, palidă, enigmatică, cu gura strânsă, cu gropiţe însă de-o parte şi de alta.

— Eu îţi spun că te vei mărita cu Efix, Stefana. Acum zici nu, dar o să spui da, după aia. Ce e de râs?

— Râs batjocoritor, blestemă în spate Pacciana, cu voce înceată. O îmboldi pe Stefana ca s-o facă să-i răspundă urât stăpânuîui.

Dar femeia era prea demnă ca să-i ardă de glumă; şi nu deschise gura până când stăpânul şi Efix nu ieşiră împreună. Atunci cele două servitoare începură să le vorbească de rău pe verişoarele stăpânului.

— Când mă duc acolo cu ploconu' în coş, mă privesc ca şi cum aş veni să le cer de pomană. De fapt eu le duc lor! Nu vezi ce faţă de nemâncat are Efix? De douăzeci de ani nu-l plătesc şi acum nici măcar să mănânce nu-i dau. Şi totuşi ai văzut cum se albeşte la faţă stăpânul nostru când se arată verişoarelor lui?

— Timpurile se schimbă; până şi mânjii îmbătrânesc, insinuă Stefana; dar amândouă simţeau ceva nou, grav, planând pe destinul lor de servitoare fără stăpână.

În timpul ăsta, don Predu îl însoţea pe Efix pe poteca spălată de ultimele ploi. Iarba răsărea de-a lungul zidului caselor părăsite. O linişte blândă, adâncă, cuprindea toată natura; nori galbeni apărură încremeniţi deasupra Muntelui umed, iar de acolo de sus, din faţa porţilor doamnelor, se vedeau câmpia acoperită de stuf şi râul verde între insulele de nisip alb. Liniştea era atât de mare încât se auzeau femeile spălându-şi rufele, acolo jos, sub pinul singuratic, pe malul râului. Bătrâna Pottoi, nemişcată pe scaunul ei, cu o mână sprijinită de zid şi cu cealaltă streaşină la ochi privea. Părea sfârşită – cu bijuteriile şi mai bătătoare la ochi şi tot mai triste pe corpul ei scheletic.

— Ce faceţi? salută don Predu.

— Aştept pe Grixenda mea, care e la râu. Eu n-am vrut s-o las, să vă spun adevărat, pentru că băiatul, nepotul dumneavoastră, i-a interzis să mai spele la râu şi

dacă vine şi află se supără; dar Grixenda mea face mereu după capul ei.

— Ce, v-a scris Giacinto?

— Cui? Scris? Niciodată nu a scris; nu se ştie nimic despre el, dar trebuie să se întoarcă sigur, doar a promis.

— Mda, se întorc până şi morţii, aşa spuneţi voi!

Dar bătrâna se întoarse către Efix, care stătea acolo cu capul plecat şi fixa cu privirea pavajul drumului.

— Nu ţi-a spus ţie că se însoară cu ea? Spune, hai, a zis-o sau nu?

Efix o privi o clipă cum se uitase şi la Stefana şi nu răspunse.

— Ceea ce nu-mi place este ranchiuna doamnelor, spuse bătrâna privind din nou spre râu. Pe noi ne goneşte, numai pe Zuannantoni îl lasă câteodată să intre în casa lor mai ferecată decât castelul în timpul Baronilor. Au iertat-o pe Kallina, care le-a adus nenorocirea cu găleata, iar pe noi nu. Sfânta Fecioară Tămăduitoare să le ajute. Dar când băiatul o să se întoarcă, totul se va aranja; a spus-o şi doamna Noemi.

Cei doi bărbaţi se îndepărtară, dar bătrâna îl chemă înapoi pe don Predu spunându-i încet:

— Vreţi să-mi faceţi o favoare? Spuneţi-i dumneavoastră Grixendei să nu mai meargă la râu. Nu e demn de ea care trebuie să se mărite cu un *domn.*

Don Predu deschise buzele gata să izbucnească în râs şi să spună una dintre obişnuitele lui răutăţi; dar îşi coborî privirea peste bătrâna care tremura, se uită la şiragul şi cerceii care se legănau şi îşi atinse lanţul de aur, întunecându-se la faţă ca în seara când văzuse tremurând umărul nepotului.

Îl ajunse pe Efix şi se opriră în faţa uşii închise a casei doamnelor. Urzicile creşteau pe scări. Don Predu şi-o

amintea de fiecare dată pe Noemi, stând acolo să aştepte, în întuneric.

— Bine, atunci să rămânem înţeleşi! Tu trebuie să faci cum îţi spun eu, înţelegi?

— Înţeleg. Voi face tot ce pot, spuse Efix. Bătu, dar nimeni nu deschidea. Iar don Predu stătea acolo, ţinându-şi lanţul, privind spre râul care părea că şi el ar aştepta ceva.

— Oh, ce, au murit şi ele?

— Doamna Ester o fi la biserică, iar doamna Noemi o fi poate bolnavă!

— De ce, se simte rău?

— Da, de câtva timp, de câte ori vin aici o găsesc bolnavă. O doare capul.

— Oh, oh, trebuie s-o facem să iasă afară, să ia puţin aer.

— Aşa gândesc şi eu, dar unde?

Don Predu privea în jos, spre râu. Chipul lui părea schimbat, aproape frumos, trist şi absent ca acela al nepotului.

— Eh, eu zic că se poate merge undeva; la *Badde Saliche*, sau chiar la moşia mea; sunt ceva struguri albi pe acolo.

Faţa lui Elix se lumină; dorea şi el să spună ceva, dar înăuntru se auzea deschizându-se uşa; don Predu se îndepărtă fără să se întoarcă încercând să se ascundă pe după zid.

XII

Spre marea bucurie a lui Efix, doamna Ester a fost de acord cu propunerile vărului lor. Astfel moşia a fost vândută, iar poliţa plătită. Dar se întâmplă ceva care stârni bârfeli în tot ţinutul. Efix, continuând să stea în serviciul doamnei Ester şi al doamnei Noemi, primi învoirea să cultive moşia în arendă; astfel aducea în casa stăpânelor cota de fructe de care aveau nevoie. În sfârşit, spuneau femeile clevetitoare, de la servitor ajunsese la gradul de rudă, ba chiar de protector al doamnelor Pintor. Ceea ce surprindea mai tare era bunăvoinţa lui don Predu; dar de câtva timp părea altul; mai slăbise şi un zvon umbla cum că ar fi *toccato a libro*, adică bolnav de farmece făcute cu cărţi sfinte.

Cineva avea interes să facă aşa ceva? Nu se ştia; lucrurile astea nu se ştiu niciodată în mod clar şi dacă s-ar şti, nu ar mai fi niciodată misterioase şi mari; sigur era că don Predu slăbea, nu mai vorbea ou răutate ca până acum, ba, colac peste pupăză, mai făcea prostia să cumpere o moşie fără valoare, cu argat cu tot, iar acestuia îi dădea toată libertatea.

Stefana şi Pacciana spuneau:

— Este o pomană pe care el vrea s-o facă sărmanelor lui verişoare.

Dar între ele două, în secret, pentru că don Predu continua să trimită daruri doamnelor Pintor, erau de acord că el, da, părea vrăjit şi vorbeau despre Efix în şoaptă. Totul este posibil în lume, iar argatul îşi iubea atât de mult stăpânele încât era capabil să facă pentru ele orice sacrificiu. Plimbatul lui în sus şi-n jos cu don Predu părea mai ales suspect. Stefana se uita sub prag dacă e vreun obiect magic ascuns, iar Pacciana găsi într-o zi o şopârlă

neagră în patul stăpânului. Aveau să se întâmple lucruri extraordinare.

În timpul iernii, doamnele Pintor au stat numai în casă şi nu mai doreau să meargă niciodată la sărbătoarea Sfintei Fecioare, Tămăduitoarea, dar pe măsură ce zilele se măreau şi iarba creştea în vechiul cimitir, chiar şi doamna Ester fu cuprinsă, parcă, de un fel de oboseală, de o boală ca de linguare, ca cea care o făcea palidă pe Noemi în toţi anii, primăvara. Nu se mai ducea aproape deloc la biserică, se mişca de colo, colo prin casă, stătea uneori cu mâinile atârnându-i pe coapse, spunând că o dor picioarele. În casă mizeria nu era mai mare ca în ceilalţi ani, pentru că Efix aducea lucrurile trebuincioase, dar aerul stătut părea îmbibat de tristeţe.

În postul mare cele două surori se duseră să se spovedească.

Era o dimineaţă limpede, sonoră; se auzeau strigătele copiilor şi ţârâitul greierilor prin stufărişul din vale, iar vocea râului, groasă, tot mai groasă, ameninţa parcă în glumă. Pe cerul ca sineala nu era nici un nor, iar aerul era atât de transparent încât pe stâncile Castelului se vedeau scânteind pietrele, iar o fereastră goală de pe ruine apărea, plină de albastru, prin iedera care o îmbrăţişa.

Preotul Paskale era în confesional şi nu se hotăra să iasă, deşi Natòlia îl aştepta în sacristie cu cafea şi biscuiţi într-un coşuleţ. Văzând că sosesc cele două femei evlavioase, servitoarea făcu un gest disperat şi se gândi că era bine să se ducă la prietena ei, Grixenda, să încălzească cafeaua. Iat-o deci cu coşuleţul pe cap, ieşind din spatele absidei şi coborând pe potecă printre tufele de mure scânteind de rouă. Intrând pe poarta deschisă a casei bătrânei Pottoi o văzu pe Grixenda aplecată deasupra focului din vatră, făcând cafeaua pentru bunica bolnavă la pat.

— Te usuci pe zi ce trece tot mai mult, spuse Natòlia, în timp ce intra.

Grixenda era într-adevăr slabă şi palidă; tânără încă, dar secătuită; unele mişcări ale gâtului descărnat şi chipul gălbejit aminteau pe acela al bunicii. Numai ochii îi străluceau, mari şi limpezi, plini de o lumină melancolică, şi în acelaşi timp şireată, ca apa mlaştinilor de pe valea dintre stufărişurile câmpiei.

— Mi s-a răcit cafeaua; acum au venit mătuşile tale şi o să se facă gheaţă, spuse Natòlia scoţând cafetiera din coş. Aşa o să beau şi eu puţin.

— Mătuşile mele! Blestemate fie ele! Şi tu cu ele! Dacă-şi vor vărsa tot sacul păcatelor, precis o să-l găseşti pe stăpânul tău mort de inimă, în confesional.

— Ce limbă ai! Se vede că te-a muşcat vipera. Ia un biscuit, uite, ţi-l dau ca pe o floare, să-ţi îndulcească inima...

Dar Grixenda avea într-adevăr inima otrăvită şi nu-i ardea de glumă.

— Dacă ai venit să mă necăjeşti, ai greşit Natòlia: nu ai ghimpi, pentru că eşti euforbie, nu trandafir. Pe mine nu mă doare, nu am supărări. Sunt tare ca bradul pe malul apei. Şi o să vină o zi în care tu o să-mi trimiţi soli ca să-mi ceri să fii servitoarea mea.

— Cu cine trebuie să te măriţi? Cu Baronul de la Castel?

— Mă voi mărita cu un om viu, nu cu un mort, morţii te atacă dintr-o parte.

— Mi se pare că tu l-ai vrăjit pe don Predu.

— Dacă vreau, mă mărit şi cu don Predu, spuse Grixenda ridicând mândru chipul tragic, copilăresc, dar eu am alte gânduri în minte!

Natòlia o privea şi-i era milă de ea. Părea puţin absentă, nefericită şi de aceea nu insistă să o tulbure. Luă

un alt biscuit şi plecă să i-l ofere mătuşii Pottoi în tainiţa ei. O fâşie de lumină cădea din tavanul cămăruţei joase, luminând patul unde zăcea bătrâna, împodobită cu colanul şi cu cerceii ei, anchilozată şi nemişcată ca un cadavru îmbrăcat de înmormântare.

— Ascultă Natòlia, fă-mi o plăcere. Du-te la Efix Maronzo şi spune-i că vreau să-i vorbesc; dar să nu afle Grixenda. Du-te, micuţă turturea, du-te!

— Unde-l găsesc eu pe Efix? O fi în sat?

— Vine aici, de la moşie; îl văd venind aici, spuse bătrâna, punându-şi un deget pe buze pentru că Grixenda intra cu cafeaua.

— Vezi, Natòlia, a vrut să se scoale azi-dimineaţă, dar are febră mare. Bunico, bunico, acoperă-te cu cuvertura.

— O să m-acopăr, o să m-acopăr; toţi ne întoarcem sub acoperământ, spuse bătrâna şi Natòlia plecă cu sufletul greu.

Lucru ciudat, trecând prin faţa casei doamnelor îl văzu chiar pe Efix mergând pe drumul pustiu. Umbla atât de încovoiat apăsat de desagă, încât părea să caute ceva pe jos.

— Bătrâna e pe moarte şi *mai vede*, gândi Natòlia.

O privi cu ochii lui indiferenţi ca ai unui animal şi nu o întrebă dacă a fost sau nu la bătrână; ştia că stăpânele lui erau la spovedanie; îşi dădu traista jos, o aşeză pe scară şi se puse pe aşteptat. Urzicile îi înţepau mâinile.

Servitoarea se întoarse la biserică şi încerca să vadă dacă ar putea să spună doamnelor că argatul lor sosise, că poate aşa o să-l lase liber pe preot, dar de-o parte a confesionalului stătea doamna Ester, văzându-i-se numai colţul şalului ieşind în afară ca o aripă neagră, iar de cealaltă stătea doamna Noemi, cu spatele care se mişca uşor, din când în când, sub stofa de un negru opac, iar un picior lung şi nervos îi ieşea afară de sub fusta ridicată.

Celelalte credincioase se rugau, ici-colo, prin biserică, îngenuncheate pe pardoseala verzuie; o linişte adâncă, o lumină albăstruie, un miros de iarbă, inundau biserica umedă şi tristă ca o peşteră; Sfânta Magdalena, de sus din tablou, părea atentă la vocile primăverii care înmiresmau parcă aerul, iar Noemi le simţea şi ea, până acolo, înăuntru, până la gratiile mirosind a rugină şi a respiraţie umană; o teamă de viaţă, o dorinţă de moarte, o frică de patimi, o stare de umilinţă, toate nenorocirile, lacrimile, ranchiuna şi răsuflarea păcătoasei din dragoste.

Întorcându-se acasă îl văzură pe Efix ridicându-se cu greu, cu mâna sprijinită de scară. Atunci Noemi, înflăcărată încă de pietate şi dragoste de Dumnezeu, îşi dădu seama pentru prima dată că argatul arăta rău, bătrân, gălbejit, cu hainele rămase prea largi şi întinse mâna ca să-l ajute să se ridice. Dar el era deja în picioare şi nu răspunse gestului ei.

După ce au intrat în casă şi doamna Ester a cerut veşti de la moşie, ca şi cum ar fi fost încă a ei, el a răspuns ridicând din umeri cu o neaşteptată grosolănie şi se duse să se spele la fântână. Aprilie înveselea până şi curtea asta tristă; rândunelele îşi aplecau capul negru din cuiburile din logie, privindu-şi tovarăşele care zburau jos, urmărindu-le parcă umbra pe iarba deasă din vechiul cimitir.

— Efix, mi se pare că nu te simţi prea bine. Ar trebui să iei ceva sau să te odihneşti câteva zile, spuse Noemi.

— Ah, da, doamna Noemi? Şi eu mă gândeam să umblu!

— Îţi spun că arăţi rău, nu glumi. Ce ai?

O privea cu ochii vii, strălucitori şi atât de neaşteptată îi era bucuria încât ridurile din jurul ochilor păreau raze.

— Îmbătrânesc, spuse, frecându-şi palma una de alta; şi dintr-odată bucuria se duse aşa cum venise.

Se întoarse în sat, pentru că don Predu trimisese să-l cheme. Altfel nu s-ar mai fi mişcat de la moşie. Ce putere avea mila doamnei Noemi împotriva răului lui? Nu putea decât să facă să crească mai mult. Se duse deci la stăpânul cel nou şi îl găsi cocoţat pe o scară cu cârlige, aşezând viţa sub plasa de ramuri cu frunzuliţele aurii ale rodiilor; în casă se auzeau femeile dereticând prin camere şi punând totul în ordine pentru Paşte; o mare linişte domnea împrejur. Efix nu uită acele momente.

Plecase de la moşie cu credinţa că ceva extraordinar trebuia să se întâmple. Privind în sus de la picioarele scării, i se păru că don Predu era trist şi el, aproape bolnav, şi parcă ezita să coboare, cu costorul strălucind într-o mână, iar în cealaltă cu o coardă de viţă-de-vie din al cărui capăt violaceu se prelingeau picături ca sângele dintr-un deget tăiat.

— Aşteaptă să sfârşesc sau te grăbeşti să pleci? spuse don Predu, dar se răzgândi imediat, de parcă-şi amintise de ceva şi coborî cu greu, lăsându-l pe Efix să tragă scara de acolo.

— Iată, începu când ajunseră în camera de la parter plină de soare şi de umbra rândunelelor, trebuie să-ţi spun ceva, şi se codi privindu-şi unghiile, uite eu vreau să mă însor cu Noemi!

Efix începu să tremure atât de tare încât mâna de pe masă părea că saltă. Atunci don Predu izbucni într-un râs caraghios şi răutăcios ca altădată.

— N-ai vrea să te însori tu cu ea, sper! Ţi-o păstrez pe Stefana ţie, să ştii!

Efix tăcea, tăcea şi îl privea, iar ochii lui erau atât de plini de patimă, de teamă, de bucurie, că don Predu deveni serios. Dar încercă totuşi să glumească.

— De ce te chinui atât? Speri ca eu să-ţi plătesc ceea ce îţi datorează alţii? Nu, să ştii; tu te aranjezi cu Ester, eu n-am nici o legătură ca asta. Şi apoi mai este un lucru...

Curăţă cu unghia o pată de pe vestă, privind-o cu atenţie.

— O să mă vrea, ce crezi?

— Ah! Ce spui! bâlbâi Efix.

— Nu fi atât de sigur! Oh, acum vorbim serios. M-am gândit înainte să mă hotărăsc. O fac, crede-mă, mai mult că trebuie, nu din capriciu. Ce să mai aştept? Unde-o să ajung? La vârsta mea o femeie foarte tânără nu-mi convine. Dar asta nu contează; de altfel am hotărât. Ei bine, nu spun nu, Noemi e frumoasă şi-mi place, mi-a plăcut întotdeauna, să-ţi spun adevărul. Ah! Ce vrei! Viaţa trece şi noi o lăsăm să treacă ca apa pe râu şi numai când se duce ne dăm seama că nu mai e. Ah, s-o lăsăm baltă, adăugă, bătându-şi mâinile pe genunchi, ridicându-se, apoi aşezându-se iar.

— Ceea ce contează acum ar fi să ştim dacă Noemi acceptă. Eu o s-o cer cum îi convine; o să-l trimit pe preotul Paskale sau pe doctor, sau pe cine vrea ea; dar nu vreau să fiu refuzat, ah, aşa mi-e martor Dumnezeu, asta nu, pe dracu'! Tu înţelegi Efix?

Efix înţelegea foarte bine şi încuviinţă că da, că da, cu capul, cu ochii strălucitori.

— Trebuie să vorbesc eu cu doamna Noemi?

Don Predu îl bătu cu mâna pe genunchi.

— Bravo! Asta e. Cu cât mai repede, cu atât mai bine, Efix! Să batem fierul cât e cald. Să le spui: pe cine să trimită în peţit? Pe preotul Paskale sau pe sora lui, sau pe cine? Dacă ea va spune să nu trimit pe nimeni, mai bine, pentru Dumnezeu, cu atât mai bine. Şi apoi o să facem totul repede şi fără gălăgie; nu mai suntem tineri. Ce spui de asta? Eu am patruzeci şi opt de ani în septembrie şi ea

are treizeci şi cinci, tu ce zici? Tu ştii cam câţi ani are ea? Oh, apoi să le spui să nu se gândească la nimic; casa e gata, servitoare sunt; bârfitoare, da, dar sunt şi bine plătite. Lenjerie este, totul este. Proviziile nu lipsesc, eh, aşa să ne aibă Dumnezeu în paza lui! Gata, despre asta vom vorbi cu Ester. Numai că nu-mi place... Ei bine, pot să-ţi spun, că Ruth a murit aşa... Poate chiar şi ea ar fi fost mulţumită.

Efix se ridică. Simţea o nelinişte care-l îmboldea şi voia să plece, să grăbească destinul.

— Ei bine, aştepta pe altul poate, la dracu'! O să-ţi dau să bei. Puţin rachiu? Sau anason? Stefana, te pedepseşte Dumnezeu, este pretendentul tău, Stefana!

Se auzeau femeile mutând mobilele de furie. În sfârşit, servitoarea bătrână apăru, cu un ştergar pe cap şi cu altul în mână, serioasă şi impunătoare, totuşi cu ochii plini de resemnare la dorinţele stăpânului. Deschise dulapul, turnă anason şi-l privi pe Efix cu un fel de teamă, dar şi pentru ca să vadă dacă lua în serios glumele stăpânului; Efix era în schimb atât de umil şi de speriat încât ea, întorcându-se în casă, spuse celor tinere.

— Dacă el a făcut vrăjitoria a făcut-o bine. Norocul cade ca un trăsnet pentru doamne. Curăţă bine, că o să fie multă oboseală pentru nuntă.

— A ta cu Efix? spuse Pacciana. Cât despre don Predu trebuie mai întâi să aştepte ca doamna Noemi să-l vrea!

Dar Stefana îi dădu cu tifla, atât îi păreau de necrezut aceste cuvinte.

După ce don Predu îl conduse până la poartă ca pe un prieten, ajuns în drum, Efix privi în jur şi suspină. Totul era schimbat, lumea se lărgea ca valea după furtună când ceaţa se ridică deasupra şi se risipeşte: Castelul, pe cerul albastru, ruinele cu iarba unduitoare plină de perle, câmpia pătată de ruginiul stufărişului, totul avea parcă

blândeţea amintirilor din copilărie, a lucrurilor de mult pierdute, plânse şi dorite, apoi uitate şi în sfârşit regăsite atunci când nu-ţi mai aduci aminte de ele şi nu mai regreţi.

Totul e bun, e dulce, e drag: murele de lângă biserică înconjurate de fire de păianjeni verzi şi violet, de rouă, zidăria cenuşie, poarta măcinată, vechiul cimitir cu oasele – flori albe în mijlocul lanului de ovăz şi urzici, cărăruia şi gardul viu cu fluturii liliachii şi buburuze roşii ce par flori şi perle. E proaspăt, curat şi frumos ca atunci când eram copii şi am fugit de acasă ca să ne ducem într-o lume minunată.

Biserica era deschisă în aceste zile ale postului mare şi Efix s-a dus să îngenuncheze la locul lui, sub amvon.

Sfânta Magdalena privea şi ea, veselă ca o doamnă spaniolă, oaspete a Baronilor, stând în balconul Castelului. Până şi ea simţea primăvara şi era fericită, deşi erau patimile lui Iisus. Vreun moşier bogat trebuie s-o fi cerut de nevastă, pentru că ea surâdea din balcon trecătorilor şi-i zâmbea chiar şi lui Efix îngenuncheat sub amvon.

— Doamne, îţi mulţumesc, Doamne ia-mi sufletul acum; sunt fericit că am suferit, că am păcătuit, că am simţit mila Ta divină, iertăciunea Ta, ajutorul Tău, nemărginita Ta mărinimie. Ia-mi sufletul meu, cum pasărea ia bobul de grâu, Doamne, împrăştie-mă în cele patru vânturi, şi Te voi lăuda că ai îndeplinit rugăciunea inimii mele...

Şi totuşi, ridicându-se, cu genunchii plini de durere, încercă un fel de greutate, ca şi cum umbra unui nor trecuse prin biserică învăluind chipul Sfintei Magdalena.

Şi chipul doamnei Noemi aplecată să coasă, acolo în curte, era acoperit de o umbră. Efix culese o pansea de pe marginea fântânii şi merse să i-o ofere. Ea ridică ochii miraţi şi nu luă floarea.

— Ghiciţi cine v-o trimite? Luaţi-o.

— Tu ai cules-o şi ţine-o.

— Nu, zău, luaţi-o, doamna Noemi.

Aşezat în faţa ei pe pământ, cu picioarele încrucişate ca un sclav, ţinându-şi picioarele cu mâinile, neştiind cum să înceapă, bănuind că stăpâna ghicise deja.

Într-adevăr Noemi lăsă să-i cadă panseluţa într-o cută a pânzei; inima îi bătea cu putere, da, ghicise.

— Doamna Ester unde este? spuse Efix aplecându-se. Cât va fi de mulţumită când va afla! Don Predu m-a chemat înapoi în sat pentru asta...

— Dar ce spui nefericitule?

— Nu, nu mă numiţi nefericit. Sunt fericit ca şi când aş muri în clipa asta prin mila lui Dumnezeu şi aş vedea cerul deschizându-se. Înainte să mă întorc aici, am trecut pe la biserică să-i mulţumesc lui Dumnezeu. În sufletul meu aşa simt...

— Dar de ce Efix? spuse ea cu voce stinsă, împingând cu acul panseaua. Eu nu înţeleg.

El ridică ochii. O văzu palidă, cu buzele tremurând, cu pleoapele livide ca ale unui mort. Desigur e bucuria care-o face să fie aşa albă, şi el încerca un fior, o dorinţă să îngenuncheze în faţa ei şi să-i spună: da, da, e o mare bucurie, doamnă Noemi, să plângem împreună.

— Acceptaţi, doamna Noemi, stăpână dragă? Sunteţi mulţumită, nu-i aşa? Să-i spun să vină?

Îi fu ciudă pe ea însăşi, îşi muşcă buzele, deschise ochii şi sângele îi coloră iar chipul, dar uşor, abia în jurul pleoapelor şi pe buze. Îl privi pe Efix şi el revăzu ochii ei ca în zilele groaznice, plini de ură şi orgoliu. Umbra căzu iar peste el.

— Să nu vă supăraţi că vă vorbesc eu primul, doamna Noemi! Sunt un sărman argat, da, dar sunt mut ca

mormântul. Dacă acceptaţi, don Predu îl va trimite pe preot să vă peţească sau pe cine doriţi dumneavoastră.

Noemi aruncă jos panseaua rănită şi începu iar să coasă. Părea liniştită.

— Dacă lui Predu îi arde de râs, atunci să râdă; pe mine nu mă interesează nimic.

— Doamna Noemi!

— Da, da! Nu zic că nu o face în serios, da. Atunci n-ai fi aici. Dar acum fă-mi plăcerea, ridică-te şi pleacă.

— Doamna Noemi?

— Ei bine, ce mai vrei acum? Ridică-te, nu sta aici îngenuncheat şi cu mâinile împreunate. Eşti caraghios!

— Dar doamna Noemi, ce se-ntâmplă? Refuzaţi?

— Refuz.

— Refuzaţi? Dar de ce, doamna Noemi?

— De ce? Dar tu ai uitat? Sunt bătrână, Efix, şi bătrânele nu glumesc cu plăcere. Să nu mai vorbim de asta.

— Numai atât îmi spuneţi?

— Numai atât îţi spun!

Tăcură. Ea cosea; el îşi îndoi genunchii şi-i strânse cu mâinile încrucişate. Îi părea că visează, nu înţelegea. În sfârşit ridică ochii şi privi în jur. Nu, nu visa, totul era adevărat; curtea era plină de soare şi de umbre. Câteva aşchii de lemn căzură de pe balcon aşa cum cad acele de brad toamna; dincolo de zid se vedea muntele alb ca de zăpadă şi totul era liniştit şi duios ca dimineaţa când ieşise din casa lui don Predu. I se părea că le aude încă pe femei mutând mobilele; dar erau lovituri în adâncul fiinţei lui; da, ceva îl izbea, pe spinare, pe umeri, pe omoplaţi, prin coate şi genunchi şi pe la încheieturile degetelor. Şi doamna Noemi era acolo, palidă, cosea, cosea şi-i străpungea sufletul cu acul ei; iar rândunelele treceau neîncetat în jur, deasupra capetelor lor, ca o ghirlandă mobilă de flori

negre, de cruci mici negre. Umbrele lor alergau pe pământ ca frunzele împinse de vânt. El îşi aminti de durerea pe care a simţit-o când s-a ridicat de sub amvon şi de umbra de pe chipul Magdalenei. Respiră adânc. Înţelegea. Era blestemul lui Dumnezeu, care apăsa asupra lui.

Atunci, încet, încet începu să vorbească apucând marginea fustei lui Noemi şi nu ştia prea bine ce spunea, dar trebuie să fi fost un discurs puţin convingător, pentru că femeia continua să coasă şi nu răspundea, devenită iarăşi calmă, cu un surâs nedefinit pe buze. Abia după ce el părea să fi spus totul, toate nenorocirile trecute, toate bucuriile ce aveau să vină, ea vorbi, încet însă, ridicând privirea, vorbind aproape numai cu ochii.

— Dar nu fi atât de îngrijorat Efix, nu te amesteca în treburile noastre. Şi ştii ceva, am trăit şi până acum, nu a fost bine până acum? Am dus lipsă de ceva? Să mergem înainte, cu ajutorul lui Dumnezeu, pâinea n-o să ne lipsească. În casa lui Predu sunt prea multe lucruri şi eu nici măcar nu ştiu să le orânduiesc.

Efix se gândea cu disperare. Ce să facă, să spună vreo minciună, dacă nu reuşeşte s-o convingă? Începu să-şi pipăie haina.

— Trebuie să vă spun ceva grav, draga mea doamnă Noemi. N-am vrut, dar dumneavoastră mă forţaţi. Don Predu e atât de prins încât va muri dacă nu-l luaţi de bărbat. Da, nu mai doarme, e ca vrăjit. Dumneavoastră nu ştiţi ce este dragostea, doamna Noemi, o să-l omorâţi; cu puţin se poate omorî un om.

Noemi râse şi dinţii ei intacţi luciră, ca aceia ai unei fetişcane nebune de bucurie. Râsul acesta îi făcu aşa de rău lui Efix, încât, enervându-l, deveni rău şi mincinos.

— Şi apoi e ceva şi mai grav, doamna Noemi! Da, mă obligaţi să vă spun. Domnişoru’ Giacinto ameninţă că se întoarce aici. Înţelegeţi?

Ea încetă să mai coasă, se îndreptă din talie, se lăsă pe spate ca să respire mai bine; mâinile ei apucară strâns pânza. Efix se ridică înspăimântat, crczând că ea era gata să leşine. Dar nu dură decât o clipă. Se întoarse, privindu-l cu ochii ei răi şi spuse calmă:

— Chiar dacă se întoarce, nu mai este nimic de risipit. Şi nici nu mai avem nevoie de nimeni să ne apere.

El a cules panseaua de pe jos şi s-a dus să se aşeze pe scară, ca în nopţile de după moartea doamnei Ruth. Nu se mai întreba de ce Noemi refuză să-şi trăiască viaţa. Acum credea că înţelege. Era blestemul lui Dumnezeu asupra lui, pedeapsa care apăsa întreaga casă, iar el era viermele din fruct, era cariul care rodea destinul familiei. Întocmai ca un cariu, el a făcut totul pe ascuns: a ros, a ros, a ros, şi acum se mira, se mira că totul s-a distrus în jurul lui? Trebuia să plece, nu se mai putea altfel. Totuşi îl ţinea încă un fir de speranţă, aşa cum codiţa, încă proaspătă, susţinea panseaua palidă pe care el o ţinea între degete. Doamne, să nu le părăsească pe nefericitele doamne. După plecarea lui, poate, doamna Noemi, supărată de comportarea lui de sol, s-o îndupleca. Trebuie să plece. Cum de nu înţelesese asta până acum? O voce părea că îl cheamă. Şi un glas îl chema cu adevărat, dincolo de zid, din liniştea drumului.

Se ridică şi plecă într-acolo. Se întoarse apoi să-şi ia traista agăţată în cuibul de sub balcon. Cârligul, fixat acolo de secole, se desprinse şi sări între pietrele din curte, ca un deget gros şi negru. Tresări. Da, trebuia să plece, până şi cârligul se desprinse ca să nu-i mai ţină traista. Spre mirarea lui Noemi, care-i urmărise cu coada ochiului toate mişcările, el nu înfipse cârligul la loc şi plecă.

— Efix? Pleci?

El se opri, cu capul plecat.

— Nu o aştepţi pe Ester? De Paşte te întorci?

El făcu semn că nu.

— Efix, te-ai supărat? Ti-am spus ceva rău?

— Nimic rău, stăpâna mea. Numai că trebuie să plec, este timpul.

— Ei, atunci mergi cu bine.

Se gândi puţin; i se părea că a uitat ceva, ca atunci când te pregăteşti să faci o călătorie şi te întrebi dacă ai pus totul.

— Doamna Noemi, nu doriţi nimic?

— Nimic, numai că am impresia că te simţi rău; eşti bolnav? Stai aici, o să chemăm medicul, îţi tremură picioarele.

— Trebuie să plec.

— Efix, ascultă; nu lua în nume de rău ceea ce ţi-am spus. Asta este, nu pot, crede-mă. Ştiu că nu-ţi face plăcere, dar nu pot. Să nu-i spui nimic Esterei; du-te dacă vrei să pleci. Dar dacă ţi-e rău, întoarce-te; adu-ţi aminte că asta este casa ta.

El îşi aşează traista pe spate şi ieşi. Pe scările de dinaintea porţii îşi scutură picioarele, unul după altul, ca să nu ia nici măcar praful din casa pe care o părăsea.

XIII

Afară îl aştepta Zuannantoni.

— Te-am chemat de trei ori. Să mergem, bunica se simte rău şi vrea să-ţi vorbească, de ce nu vii? Nu-ţi mănâncă nimeni din traistă!

Bătrâna stătea în pat, îmbrăcată, cu încheieturile dezgolite, roşii şi fierbinţi ca tăciunii aprinşi. Părea amorţită, dar când Efix se aplecă, ea îi spuse cu voce stinsă:

— O vezi? Iar a plecat la râu să spele, trebuie să muncească şi tu ai spus c-o ia de nevastă.

— Tuşă Pottoi! Trebuie să ai răbdare. Ne-am născut să suferim.

Bătrâna ridică braţul şi-l trase spre ea cu hotărâre. Un miros de putrefacţie şi de mormânt venea dinspre pat. Dar nu se trase înapoi, deşi simţea colanul tuşei Pottoi, cald ca şi cum ar fi fost de foc, înfiorându-i chipul, iar respiraţia ei îi trecea prin păr ca un păianjen.

— Aseultă-mă, Efix, suntem înaintea lui Dumnezeu. Eu sunt pe ducă. Va veni chiar el să mă ia, don Zame, aşa cum am hotărât pe când eram tineri. Acum e timpul să ne ducem împreună. Pe drum o să-i spun să nu se oprească la locul unde a căzut, unde tu l-ai ucis şi să te ierte pentru dragostea ce ai purtat-o fetelor lui. Te va ierta, Efix, ai purtat povara destul, dar tu, tu, Efix, la rândul tău salveaz-o pe Grixenda mea. E gata să se piardă. Aşteaptă numai moartea mea, ca să fugă, iar eu nu pot închide ochii liniştită. Du-te la băiat şi spune-i să n-o piardă, să-şi aducă aminte că a promis s-o ia de nevastă. Dacă se căsătoresc, da, nici doamna Noemi nu s-o mai gândi la el. Du-te.

Îl împinse, iar el holbă ochii, dar avea impresia că-i sunt arşi, acoperiţi de cenuşă, ca şi cum s-ar fi întors din infern. Bătrâna nu-i mai deschise pe ai ei şi cu mâinile

ţepene, cu degetele dure, deschise, mişca încă buzele vinete, mărginite cu negru, dar nu mai vorbea.

Nu a mai vorbit.

Prin gaura din tavan pătrundea, ca într-o pîlnie răsturnată, o rază aurie care lumina pe pat corpul negru şi colanul, lăsând în întuneric restul camerei sărăcăcioase. Efix privea ca dintr-un hău acel punct înalt, îndepărtat, şi dintr-odată îi păru că razele se mişcaseră, cădeau peste el, luminându-l. Totul era limpede acum. Ochii lui distingeau totul, rătăcirile negre, punctul luminos care era pedeapsa lui Dumnezeu asupra lui. Luă iar traista, fără să mai spună nimic şi plecă.

Trecând prin faţa casei lui don Predu o chemă pe Stefana şi îi spuse că era forţat să plece pentru treburile lui şi nu ştia când se va întoarce.

— Spune cel puţin unde pleci!

— La Nuoro.

Ca să ajungă la Nuoro îi trebuiră două zile. Mergea într-acolo, încet, încet, cu mici popasuri, aşezându-se, când era obosit, pe pietrele de la marginea drumului. Închidea ochii, dar nu dormea; deschizându-i vedea iar drumul gălbui, pierzându-se în verdele şi albastrul depărtărilor, sus, spre munţii din Nuoro, jos, spre marea de la Baronia şi avea impresia că a trăit mereu aşa, aşezat pe piatră, la marginea drumului, jumătate parcurs, jumătate încă de străbătut. Acolo jos, în vale, lăsase locul crimei lui, iar acolo, sus, spre munţi era locul mântuirii.

Timpul era frumos; văile erau acoperite de iarbă şi saschiul înflorea vesel ca ochii de copil. Undele apei străluceau prin verdele povârnişurilor, iar râul murmura printre arinii negri. Câteva care treceau pe drum, şi Efix ar fi dorit să roage pe cineva să-l ducă şi pe el; dar imediat se întrista. Nu, trebuia să meargă pentru izbăvire, *să ajungă* fără ajutorul nimănui.

Acest drum de început avea totuşi un ţel; era aşadar încă frământat de lucruri lumeşti; să ajungă repede şi să se sfârşească repede. Abia după asta i se părea că ar putea fi liber, numai cu povara lui purtată cu răbdare până la moarte.

Prima noapte se opri la un canton din vale, dar nu putuse dormi. Noaptea era limpede şi blândă; pe cerul alb, deasupra văii închise de coloane de stânci, luna pătrundea ca o lampă de aur pe bolta unui templu. Dar un om bolnav gemea în cantonul trist ca un grajd şi suferinţa umană tulbura singurătatea. În zori Efix plecă mai departe, obosit; iată munţii din Oliena apărând din întuneric, albi şi vaporoşi ca aburii de tămâie în faţa altarului de granit din Orthobene. Întreaga privelişte are ceva sfânt, iar Mântuitorul îşi opreşte zborul pe stânca cea mai înaltă, cu crucea, şi întinde braţele pe paloarea aurie a cerului.

Efix îngenunche şi nu se rugă, nu putea să se roage, uitase cuvintele; ochii lui, însă, mâinile ce-i tremurau, întregul lui corp agitat de febră era o rugăciune.

Pe măsură ce înainta spre Nuoro simţea cum o inimă mare, suspendată deasupra văii, zvâcnea puternic, mereu mai tare.

„Este Moara şi acolo este Giacinto”, gândi cu bucurie.

Era ultimul popas al călătoriei pământeşti, ultimul urcuş al calvarului lui, această cărare ce suia murdară, cleioasă, cu o pisică moartă aruncată în mijlocul gunoaielor şi cu cerul roşu deasupra zidurilor înalte, acoperite de iarba-câinelui.

Ajuns la jumătatea drumului se întoarse. Umbra urca dinspre vale, descriind un cerc maroniu deasupra povârnişurilor roşietice din Orthobene şi ajungea până la el, sus, pe cărare. În deal se auzea gâfâitul Morii, o vibraţie masculină, spre deosebire de strigătul feminin al unui clopot care anunţa slujba de după-amiază. Pe drum

treceau ţărani cu boi înjugaţi, orăşeni ţanţoşi, ca don Predu, femei cu amfore pe cap. Alte femei şedeau, palide, să se odihnească pe pietrele dintr-un zid, care înconjura o curte.

Efix începu să vorbească cu ei, oprindu-se obosit, cu traista care-i aluneca de pe spate.

— Unde stă domnişoru' Giacinto?

— Cine? Ăla de la Moară? Aci, mai sus. Ce-i duci în desaga aia? Eşti argatul lui?

— Da, ce face domnişoru' Giacinto?

— Eh, lucrează şi se distrează. Este vesel. E un băiat de aur. Toate femeile îl înconjoară şi-l râvnesc ca pe o prăjitură cu miere.

Atunci Efix îşi aminti de sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea, de Natòlia şi Grixenda care dansau, strângându-l în mijloc pe străin, şi o durere puternică îl încercă, dar odată cu durerea simţi o puternică dorinţă să facă ceva împotriva destinului.

— Unde pot să-l găsesc? E la Moară acum?

— Uite-l că vine!

Iată-l într-adevăr pe Giacinto venind cu capul gol, cu părul şi hainele albe de făină; careva fusese deja să-l anunţe de sosirea argatului.

— De ce-ai venit până aici, sus, şi ce vrei? îl întrebă apucându-l şi scuturându-l de umeri.

Efix îl privi fără să răspundă, lăsându-se târât în sus, pe potecă până la o curticică închisă între două case, deasupra văii. Un bărbat, un orăşean mic, aproape pitic, cu ochii mari, melancolici şi cu chipul alb, scotea apă din fântână; Giacinto îl prezentă ca pe stăpânul casei.

— Trebuie să-ţi vorbesc, spuse Efix.

— Sunt aici, vorbeşte.

Se aşezară în bucătărie; orăşeanul pregătea cina, dar Efix nu voia să vorbească în prezenţa lui; pe de altă parte, Giacinto glumea şi râdea nevoind să înceapă discuţia.

Pe fereastră, pe stâncile de pe Orthobene, se vedea parcă Mântuitorul, mic ca o rândunică; din grădină pătrundea un miros de micşunele ruginii amintindu-i de curtea stăpânelor lui. Efix simţea cum îl doare inima şi nu putea vorbi. Spuse totuşi:

— Giacinto, eşti vesel mi se pare?

— Ce să fac? Să mă spânzur?

Omuleţul aplecat să fiarbă macaroanele ridică ochii trişti, dar Giacinto râse şi privi grinzile tavanului.

— Ştii Efix, în primele zile când am venit aici, în gazdă la acest om cu frica lui Dumnezeu, am încercat cu adevărat să mă spânzur. Îţi aminteşti Micheli?

Omuleţul făcu semn că da, mişcând însă capul cu dojana.

— Şi el m-a salvat, m-a aşezat în pat ca pe un copil; mă lega când ieşea, aveam temperatură mare; apoi totul a trecut şi acum sunt vesel şi mulţumit. Nu-i aşa Micheli?

— Tuşa Pottoi a murit, spuse Efix în sfârşit, şi Giacinto îndreptă furculiţa spre faţa argatului parcă dorind să-l împungă.

— Du-te, pasăre a nenorocirii! Ştiu că aduci o veste de moarte! Şi altceva?

— Grixenda se pregăteşte să ne lase. O s-o vezi venind aici în câteva zile; asta am venit să-ţi spun.

Giacinto căpătă înfăţişarea lui copilăroasă de odinioară, trist şi înspăimântat.

— Ah, asta nu, asta nu! Nu vreau să vină!

— Nu vrei? Şi cum poţi s-o împiedici? De altfel e logodnica ta, ai promis s-o iei de nevastă.

— Eu nu pot s-o iau de nevastă, nu-i aşa, nu-i aşa Micheli? Nu pot şi nu vreau! Nu sunt în stare să mă însor.

Sunt un cerşetor, am alte datorii, tu o ştii. Pot vorbi de faţă cu omul ăsta care ştie totul despre mine, cum ştii şi tu, şi mă compătimeşte. Trebuie să plătesc datoriile mătuşilor. De-asta am vrut să mor. Eram disperat în sufletul meu. Dar omul asta mi-a spus: o să te ţin gratis în casa mea, o să te găzduiesc şi chiar o să-ţi dau să mănânci când am, dar tu trebuie să munceşti şi să-ţi plăteşti datoriile.

Efix îl privea pe omuleţ între uimire şi neîncredere şi părea că-l întreabă cu ochii: „De ce atâta mărinimie?”

Şi omul, care mânca cu capul aplecat peste mâncare, ridică ochii şi spuse:

— Pentru că suntem creştini!

Atunci Efix se închise în sine, în casa sufletului lui, şi-şi aminti de ce venise.

— Giacinto, şi totuşi trebuie să te însori cu Grixenda. Ea o să apară aici dintr-o clipă-n alta, să n-o goneşti, să n-o pierzi!

— Dar, măi omule! Nu ai urechi de auzit? Eu îţi spun că nu pot s-o ţin, că nu pot să mă însor cu ea; trebuie să plătesc datoria mătuşilor.

— O s-o plăteşti, însurându-te!

— A moştenit atât de mult? a spus atunci Giacinto râzând.

Dar Efix îl privi cu seriozitate şi repetă de două ori:

— Am venit să discutăm problema asta.

Stăpânul casei înţelese că prezenţa lui îi stingherea şi plecă tăcut, neluând în seamă protestele şi chemările lui Giacinto.

— Lasă-l, ceea ce-ţi voi spune nu trebuie să audă nimeni.

Rămaşi singuri, amândoi se simţeau totuşi cuprinşi de un soi de stânjeneală; lumea părea un obstacol între ei. Au ieşit în curte, s-au aşezat pe scară. Giacinto a închis uşa încercând parcă să împiedice lumina şi focul să-i asculte;

Efix îşi căuta cuvintele să scoată din inima lui taina apăsătoare. Ah, îi părea aşa mare şi grea, de parcă n-o putea scoate în întregime; bucăţi, da, însângerate. Se închise în sine. Scormonea, trăgea în sus ca de o piatră de moară. În sfârşit se ridică suspinând, istovit şi neputincios.

— Giacinto, uite ce-ţi spun. Lucrurile în viaţă stau aşa. Don Predu vrea să se însoare cu doamna Noemi, dar doamna Noemi nu-l vrea. Vina e a ta!

Giacinto nu răspunse, dar îl apucă cu putere de braţ de parcă voia să i-l rupă; apoi îi dădu drumul.

Efix îl auzi gâfâind încet, ca surprins de o nelinişte; la rândul lui argatul, în timp ce-şi freca braţul care-l ardea din cauza strânsorii, răspunse, cu teamă:

— Da, e vina ta, e vina ta, continuă aproape agresiv. Nu ştiai? Să fie-ntr-un ceas bun! Cel puţin, bătrâna, asta nu ţi-a spus. Dar acum trebuie să te gândeşti serios. Trebuie să scoţi nerozia asta din capul mătuşii tale, înţelegi? Înţelegi?

— Şi eu ce pot face? spuse în cele din urmă Giacinto. Părea căzut iar în vechea lui tristeţe.

Închis în sine, privea pământul, în umbră, la picioarele lui şi vedea o prăpastie întunecată.

— Ce să faci? O ştii, ţi-am spus-o: să începi tu să-ţi faci datoria, apoi ea şi-o va face pe a ei.

— Ce pot face, ce pot eu? Tu crezi că noi suntem cei care ne facem soarta? Adu-ţi aminte ce-ţi spuneam acolo, la moşie; îţi aminteşti? Şi tu, crezi că tu ai fost cel care şi-a făcut soarta?

Efix îşi aplecă trupul înainte, stând aşa, apropiaţi, încât unul simţea căldura celuilalt, tâmplă lângă tâmplă, ca şi când ar asculta o voce din adâncul pământului.

— Adevărat e! Noi nu putem face soarta, fu de acord Efix.

— Şi apoi crezi că ea ar fi fericită căsătorindu-se cu unchiul Pietro? Nu-i de-ajuns să ai ce mânca, să fii fericit; acum îmi dau seama şi eu. Ne trebuie altceva.

— Dar, tu, spune-mi tu...

— Eu?

— Da, tu, ştiai?

— Ce vrei să spui? Un bărbat îşi dă seama mereu de lucrurile astea. Dar îţi jur, pe sufletul mamei mele, eu am respectat-o tot timpul pe Noemi, ca pe ceva sfânt... Şi totuşi, da, ţi-o spun, pentru că ştiu că ţie pot să-ţi spun, numai o dată, când i-a venit rău, iar eu am plâns deasupra ochilor ei, da, pot să-ţi spun cum i-aş spune mamei mele, cu aceeaşi nevinovăţie ne-am privit printre lacrimi; şi poate atunci... poate atunci... Nu ştiu, uite, nu-ţi spun altceva. Mai mult de-asta am plecat, poate, decât de necazul ce l-am pricinuit.

— Lasă, că eu te întreb altceva. Când tu ai venit la moşie ultima oară, tu ştiai deja?

— Ştiam, da!

— Ei bine, spuse Efix ridicându-se, tu eşti un bărbat.

— Ce vrei? răspunse Giacinto imediat cu un glas nervos. Cunosc un pic viaţa, nimic altceva. Poate fi cunoscută repede, când te naşti unde m-am născut eu. Dar tu cunoşti viaţa în felul tău, totuşi, şi de aceea ne-am înţeles, deşi am vorbit altă limbă. Aminteşte-ţi când veneam spre moşie... Eu mă jucam şi puneam semnături false pentru că voiam să-l plătesc pe căpitan şi să-i fac o impresie bună la întoarcere. El ar fi spus: acel nefericit s-a ridicat. Şi eu în schimb m-am afundat mai mult, mai mult, mai mult. Dar era ca o nebunie care mă prinsese; acum am deschis ochii şi am văzut unde este adevărata înălţare. Tu, unde ai găsit adevărata salvare? Trăind pentru alţii; aşa vreau să fac şi eu, Efix, adăugă, vorbindu-i aproape de faţă; tu eşti cel care m-a salvat; eu vreau să fiu ca tine...

Răspunde, am dreptate? Eu te-am trântit la pământ, acolo la Oliena, dar şi sfinţii au fost chinuiţi şi de-asta nu încetează să mai fie sfinţi. Răspunde, am dreptate? repetă scuturându-l de umăr. Îţi aminteşti ce spuneam la moşie? Eu îmi amintesc mereu, şi-mi spun în sinea mea: eu şi Efix suntem doi nenorociţi, dar suntem cu adevărat bărbaţi, bărbaţi amândoi, mai mult decât unchiul Pietro, mai mult ca Milese, singur! Unchiul Pietro? Ce este unchiul Pietro? Le-a lăsat pe mătuşi să sufere singure atâţia ani, expuse tuturor mizeriilor şi batjocurii întregului ţinut. Acum până şi el crede că face bine însurându-se cu Noemi! O face pentru că femeia îi place ca femeie, cum îmi place mie Grixenda, pentru nimic altceva. E dragoste, aia, e milă? Iar ea face bine că nu-l vrea. Face bine! O aprob! Adevărata dragoste a fost a ta faţă de ele, şi dacă este cineva pe care ele trebuie să-l iubească, cu care să se mărite, şi chiar să se mărite, da, o spun, ai fi tu, nu unchiul Pietro... În schimb, te-au gonit ca pe un câine bătrân, acum nu mai eşti bun de nimic; şi cu toate astea tu le iubeşti mai mult pentru asta, pentru că inima ta este o inimă adevărată de bărbat. Şi acum ce faci? Oh, omule! Ruşinează-te! Nu ai plâns destul? Hai, curaj, omule! Ridică-te!

Îl scutură din nou, apucându-l pe după umeri; dar Efix plângea încovoiat, cu capul între genunchi, şi în timp ce geamătul lui umplea liniştea nopţii, îşi aminti de sângele pe care-l vomitase în faţa vechii biserici de la Oliena, după cealaltă întâlnire cu Giacinto; şi chiar şi acum i se părea că tot sângele îi ieşise prin ochi; tot sângele rău, sângele păcatului. Corpul lui rămânea istovit, iar inima se zbătea înăuntru, într-un spaţiu gol şi negru ca noaptea; dar cuvintele de dragoste ale lui Giacinto se clătinau lucind în întuneric şi înseşi lacrimile îl luminau, sclipind în jur ca nişte stele.

Rămase o săptămână la Nuoro.

Atât el cât şi Giacinto aşteptau ca dintr-o clipă într-alta s-o vadă sosind pe Grixenda.

Giacinto nu luase încă o hotărâre în acest sens, dar părea liniştit, lucra, se întorcea acasă numai la orele de masă şi glumea cu stăpânul casei, cerându-i sfaturi cum s-o primească pe fată.

— S-o pierd, sigur, nu vreau, sărmana orfană! Dacă aş mărita-o cu tine? o femeie în casă e necesară.

Omuleţul îl privea cu dojană, dar nu vorbea, cel puţin în prezenţa lui Efix. Iar acesta, la rândul lui, nu voia să forţeze soarta şi gândea că era păcat să se opună voinţei divine. Trebuie să se dăruiască cu totul fetei, ca sămânţa în vânt. Dumnezeu ştie ce face.

Între timp nu se îndura să plece, aşteptând-o pe Grixenda. Când Giacinto nu era acasă, stătea pe potecă, spre marginea văii, urmărind drumul alb de la picioarele Muntelui. Zgomotul Morii îi dădea un fel de emoţie, aproape ca o spaimă; semăna cu bătaia unei inimi, a unei inimi noi, care întinerea bătrânul pământ sălbatic. Acolo, înăuntru, în acel vuiet, bătea sângele lui Giacinto şi Efix simţea nevoia să plângă, gândindu-se la el. Uite-l, mereu avea impresia că-l vede, înalt, senin, alb de făină ca o plantă tânără acoperită de brumă, purificat de muncă şi de dorinţa de bine. Toţi îl iubesc, iar el e bun cu toţi. Femeile care duceau grâul la Moară se adunau în jurul lui, aplecat să cântărească făina, îl priveau cu ochi de mamă, de iubită. Efix a fost într-o seară să-l caute şi printre zgomotul maşinilor şi agitaţia figurilor palide, profilate pe un fundal strălucitor, printre încrucişările umbrelor şi scârţâitul greutăţilor avusese impresia că vede o parte a Purgatoriului, iar Giacinto ispăşea printre păcătoşi, aşteptând sfârşitul suferinţelor.

Duminica după Paşte s-a dus la o mică sărbătoare în bisericuţa din Valverde.

Era o după-amiază rece şi pe valea Isallè, în zare, bătută de vântul de nord, între nori, cu Muntele Alb ca o navă înţepenită pe o mare agitată, părea că domneşte încă iarna.

Efix urmărea un grup de ţărănci înfăşurate în tunicile lor grele de postav; şi odată cu vântul care-i bătea pe piept, simţea ceva nou, puternic, pătrunzându-i în inimă. Lumea mergea tristă, liniştită ca în procesiune, îndreptându-se nu spre un loc de sărbătoare, ci de rugăciune. O armonică îndepărtată repeta cântecul psalmilor şi el simţea că penitenţa lui începuse. Ajuns la bisericuţă, sus, pe povârnişul stâncos, se aşează lângă uşă şi începu să se roage. I se părea că mica Madonă, puţin înspăimântată, privea din firida umedă lumea care mergea să-i tulbure singurătatea, că vântul sufla tot mai puternic, iar soarele cădea rapid deasupra văii, forţându-i pe nepoftiţi să plece.

Într-adevăr, femeile s-au înfăşurat mai bine în tunicile lor şi după ce au spus rosariul s-au îndepărtat.

N-a mai rămas decât o vânzătoare de nuga, de păpuşi din făină neagră acoperite cu zahăr şi doi bărbaţi aşezaţi în pridvorul ruinat, fiecare de câte o parte, în faţa uşii bisericii.

Efix şedea la mică distanţă de ei şi-i privea grav; îi recunoştea; îi văzuse acolo, la sărbătoarea Sfintei Fecioare Tămăduitoarea: erau doi cerşetori îmbrăcaţi în orăşeni, cu pantaloni bleumarin şi haină albă; unul, încă tânăr, înalt şi încovoiat, cu faţa galbenă, descărnată de părea că-i rămăsese numai pielea pe oase, cu pleoapele vineţii, închise, cerea, cerea, abia mişcându-şi buzele cenuşii pe dinţii mari, care-i ieşeau în afară de parcă ar fi dormit şi ar fi vorbit în somn nepăsător la lumea de-afară. Celălalt, bătrân, dar puternic, cu faţa de un roşu-cărămiziu, congestionat, cu toată fiinţa agitată de un tremur care

părea fals, îşi pusese pălăria între picioarele desfăcute şi din când în când se apleca să privească micile monede din ea.

Seara se lăsa repede, apăsată de nori şi lumea pleca. Chiar şi femeia cu dulciuri îşi închise lădiţele încă pline şi începu să vorbească fără jenă cu cerşetorii.

— Nu merita să fac atâta drum! Sărbătoare de nimic, fraţilor!

— Nu se mai mănâncă, spuse bătrânul şi vărsă monedele într-o basma, punându-şi pe cap pălăria.

Dar când a fost să se ridice a căzut iar, ca şi cum picioarele îi alunecaseră pe pardoseala de la intrare, lovindu-se cu capul de perete şi cu mâinile de pământ. La clincănitul monedelor pe piatră, celălalt cerşetor îşi ridică faţa pământie, deschizând ochii sticloşi de parcă auzise un zgomot ce-l ameninţa.

Bătrânul gemea. Femeia şi Efix se grăbiră spre el, dar nu reuşiră să-i ridice capul.

— Trebuie să-l întinzi, spuse femeia, o să-i dau puţină băutură. Pune-l jos, ajută-mă!

Îl aşezară jos, însă stropii unui lichid verde pe care ea încerca să-l toarne în gură pe deasupra dinţilor strânşi i se scurgeau pe bărbie.

— Pare mort. Şi tu, nu te mişti? îl întrebă pe celălalt cerşetor. Era bolnav? Nu răspunzi?

Bărbatul încercă să vorbească însă din gură nu-i ieşi decât un muget tremurat; după aceea izbucni în plâns.

— Du-te, mişcă-te, cheamă ciobanii de sus, din pădure.

— Unde-l trimiţi, că e orb? spuse Efix, îngenuncheat, cu o mână pe inima bătrânului.

Inima bătea uşor, parcă încercând de fiecare dată să se ridice, ca apoi să cadă imediat.

Umbra se îndesea cu repeziciune; fiecare nor care trecea în zare lăsa un văl; vântul urla în spatele bisericii, tufişurile, de un verde metalic, tremurau îndoindu-se pe vale de parcă ar fi dorit să fugă, luminoase, agitate de tristeţe şi de teamă.

Femeii îi fu frică de singurătatea şi de moartea aceea neaşteptată. Îşi puse lădiţele pe cap spunând:

— Trebuie să plec. O să anunţ doctorul la Nuoro.

Astfel Efix rămase singur cu muribundul şi cu orbul.

— Tovarăşul meu suferea de inimă, povestea cerşetorul. Chiar zilele trecute i-a fost rău, dar nimeni nu-l credea. Lumea nu crede niciodată.

— Ţi-era rudă?

— Nu, ne-am întâlnit acu' zece ani, la sărbătoarea Miracolelor. Pe atunci aveam un tovarăş Juanne Maria, care mă chinuia. Mă chinuia ca pe un câine. Atunci acest biet om m-a luat cu el; mă trata ca pe un fiu, nu mă lăsa niciodată de mână dacă nu mă aşeza într-un loc sigur. Acum s-a sfârşit.

— Şi-acu' ce-o să faci?

— Ce vrei să fac? O să stau aici, aşteptând moartea. Am totul cu mine, sufletul să-mi fie salvat.

— Eu pot să te duc până la Nuoro, spuse Efix, şi dintr-odată începu să plângă.

Aplecat deasupra muribundului, încercând să-l aducă în simţiri, umezindu-i buzele cu licoarea lăsată de femeie şi fruntea cu o cârpă înmuiată în vin. Dar chipul tragic se colora în violaceu şi vineţiu, tot mai înţepenit şi nemişcat în lumina roşiatică a apusului. Şi inima încetă să mai bată. Efix retrăi cel mai cumplit moment al vieţii lui; îşi aminti podul, acolo jos, între mlădierile stufului sub lună, iar el aplecat să asculte inima stăpânului mort. Şi totuşi se simţea mântuit, ca unul care, după o lungă rătăcire în

locuri de nepătruns, găseşte drumul pierdut, punctul de unde a plecat.

— Dar tu, nu pleci? întrebă orbul stând nemişcat în locul lui.

— Voi pleca atunci când va hotărî Dumnezeu. Acum aprind focul pentru că trebuie să-mi petrec noaptea aici.

Se duse să caute lemne; vântul se înteţea tot mai mult, iar norii se urcau şi coborau din Orthobene, în sus şi jos ca torentele de lavă, împrăştiindu-se pe toată valea ca nişte coloane de fum. Deasupra oraşului Nuoro o fâşie de cer rămânea de un albastru trist ca de cobalt, iar luna nouă răsărea roşiatică între două stânci.

Întorcându-se la adăpost, Efix văzu că orbul se mişcase şi acum stătea aplecat deasupra însoţitorului lui chemându-l pe nume. Plângea şi căuta legătura cu monede. Când o găsi o vârî în sân şi continuă să plângă.

Îşi petrecură noaptea aşa. Orbul povestea întâmplările lui, presărate cu povestiri din Biblie, şi suferinţa i se calmă, ca o durere violentă care trece subit.

— Ce crezi tu, fratele meu? Eu m-am născut bogat, tatăl meu era ca Iacob, dar fără alţi fii şi spunea: „Nu contează că fiul meu este orb, ochii lui sunt de aur – se referea la bogăţia lui – şi-o să vadă oricum”. Mama mea, care avea o voce dulce ca mierea, mi-amintesc că zicea: „Destul că Istène al meu să se păstreze neprihănit, în rest nimic nu contează”. Şi aşa-ţi spun, fratele meu, mi-au mâncat averea, după ce-au murit tata şi mama. M-au ciugulit ca pe un ciorchine de strugure, toţi, rude şi necunoscuţi, Dumnezeu să-i ierte, m-au silit să merg să cerşesc, dar prihana n-am cunoscut-o, aşa să ştiţi; eu n-am făcut rău niciodată nimănui. Da, Dumnezeu m-a ajutat mereu: întâi Juanne Maria, Dumnezeu să-l aibă în pace, apoi omul acesta au fost tovarăşii mei, fraţii mei, ca îngerii care-l însoţeau pe Tobia. Acum...

— Şi nici acum tovărăşia nu-ţi va lipsi, spuse Efix cu voce gravă. Dar ce înţelegi când zici că eşti neprihănit?

— Că merg spre eternitate, spuse orbul şoptit. Merg spre o uşă care-mi va fi deschisă la a doua bătaie şi nici nu mă gândesc altfel. Dacă am o pâine, o mănânc, dacă nu, stau liniştit. Nu am luat niciodată lucrurile altuia, n-am cunoscut femeia. Juanne Maria mi-a adus una lângă mine, odată. Eu am simţit că mirosea urât şi m-am aruncat la pământ ca şi cum ar fi trecut vântul. Ce trebuie să fac, sufletul meu? Dacă nu-mi salvez sufletul ce altceva mai am, frate drag?

— Dar banii, de la mortul ăsta, i-ai luat, ticălosule, spuse Efix.

— Erau ai mei, ce folosesc banii unui mort? Aşa-ţi spun: nu, eu n-am furat, nici n-am vărsat sânge. Nici fraţii lui Iosif nu au vărsat sânge. Iuda le-a spus: să vindem mai bine ismaeliţilor decât să ucidem. Şi aşa au făcut. Ştii tu oare istoria lui Iosif, evreul? Îmi pare rău că pleci, altfel ţi-aş fi povestit-o.

— Nu, nu plec, spuse Efix, te voi însoţi eu. De-acum înainte o să ne ducem de mână unul pe celălalt.

Orbul aplecă o clipă capul, pipăind legătura cu bani; nu părea încântat de hotărârea necunoscutului. Numai că întrebă:

— Şi tu eşti cerşetor?

— Da, spuse Efix, nu ţi-ai dat seama?

— Atunci, bine, ia, ţine-i tu. Şi-i puse legătura în mână.

XIV

De acolo au mers la sărbătoarea Sfântului Duh. Orbul cunoştea bine când era fiecare sărbătoare, drumul pe care trebuia să-l facă şi el era cel care-l conducea pe însoţitor.

Trecând prin Nuoro, Efix îl duse la Moară, lăsându-l sprijinit de un zid, şi merse să-l salute pe Giacinto.

— Plec în locuri îndepărtate. Adio. Aminteşte-ţi de promisiunea făcută!

Giacinto cântărea un sac de orz măcinat; ridică ochii cu pleoapele albe de făină, surâzând:

— Ce promisiune?

— Să cântăreşti bine, spuse Efix şi plecă. Odată cântărit sacul, Giacinto alergă afară şi văzu doi cerşetori îndepărtându-se, ţinându-se de mână, amândoi palizi şi firavi, ca doi bolnavi. Strigă, dar Efix făcu numai un semn de adio, fără să se întoarcă.

Orbul, abia ieşit din sat, cu toate că avea traista plină, voia să ceară de pomană trecătorilor, în timp ce Efix îi spunea:

— De ce să cerem dacă avem?

— Şi mâine? Tu nu te gândeşti la mâine? Ce fel de cerşetor eşti tu? Se vede că eşti nou!

Atunci Efix îşi dădu seama că nu voia să cerşească pentru că-i era ruşine şi se înroşi de ruşinea lui. Timpul se făcuse urât. Spre seară începu să plouă şi cei doi se apropiară de o colibă de păstori; dar nu-i lăsară înăuntru şi de aceea a trebuit să se adăpostească sub o streaşină de crengi lângă staul. Câinii lătrau, un văl apăsător înconjura toată câmpia umedă, iar ploaia şi vântul stingeau focul, pe care Efix încerca să-l aprindă. Orbul rămânea nepăsător, nemişcat sub masca lui îndurerată. Aşezat – nu se culca niciodată – cu braţul în jurul genunchilor, cu dinţii mari,

galbeni, strălucitori la lumina focului, cu pleoapele violet plecate, continua să-şi spună poveştile.

— Tu trebuie să ştii că treisprezece ani frumoşi şi lungi trebuiau să treacă pentru ca să fie construită casa regelui Solomon. Era într-o pădure numită Liban, pentru copacii înalţi de cedru care creşteau acolo. Un loc curat. Şi toată casa asta era construită cu coloane de aur şi argint, cu grinzi de lemn frumos lucrat, cu pardoseala de marmură, ca în biserici; în mijlocul casei era o curte cu o fântână care dădea apă zi şi noapte; zidurile erau în întregime din pietre fine, tăiate în bucăţi egale de forma cărămizilor. Bogăţiile care erau înăuntru nu se puteau număra; farfuriile erau de aur, vazele erau de aur şi toată casa era împodobită cu rodii şi crini de aur, până şi zgărzile câinilor erau de aur, harnaşamentul cailor era din argint, iar cuverturile, din mătase stacojie. Şi veni regina din Saba, care auzise povestindu-se de aceste lucruri de la celălalt capăt de lume, şi era geloasă, pentru că şi ea, bogată, dorea să vadă cine era mai înavuţit. Femeile sunt curioase...

Unul dintre păstori, atras de poveştile orbului, se apropie de şopron, alergând aplecat de spate să nu se ude. Tovarăşii lui îl imitară.

Impresionat de succes, orbul se însufleţi, se ridică, şi povesti istoria lui Tamar şi a minciunilor.

Păstorii râdeau dându-şi ghionturi. Aduseră lapte, pâine şi îi dădură bani orbului.

Dar Efix era trist şi, abia rămas singur cu orbul, îl certă pentru răutatea şi pentru exemplul său rău.

— Tu vorbeşti cum vorbea mama mea, spuse orbul şi adormi în ploaie.

La sărbătoarea Sfântului Duh era puţină lume, dar de soi. Erau păstori bogaţi cu neveste grase şi fete frumoase, zvelte. Bărbaţii soseau călări, mândri şi oacheşi, cu cuţite

lungi înşirate la centură, în teci de piele incrustate, cu albul ochilor şi dinţii strălucitori, agili ca beduinii; fecioarele erau mlădioase ca figurile biblice evocate de orb.

Timpul era mereu ceţos, iar în jurul bisericii cenuşii, între pietrele şi tufişurile câmpului, era o linişte nesfârşită, un parfum aspru de pădure. Fuga norilor negri pe cer dădea locului o înfăţişare tot mai fantastică. Toată dimineaţa pe poteca înceţoşată fusese o revărsare de bărbaţi călări; coborau tăcuţi ca pentru o întâlnire tainică în punctul acela îndepărtat de lume. Aşezat cu orbul la intrarea în biserică, Efix credea că visează.

Nici aici nu erau alţi cerşetori, iar el încerca un sentiment vag de teamă, când îi treceau pe dinainte bărbaţii puternici şi mândri, cărora din gură şi din nări le ieşea un abur de vitalitate; simţea un fel de frică şi ruşine, ba chiar invidie. Aceia erau bărbaţi; mâinile lor semănau cu nişte gheare, gata să înşface norocul în trecere. Păreau toţi bandiţi, fiinţe superioare legii; nu se căiau de greşelile lor, dacă le aveau, nu se chinuiau dacă judecata venea de la sine, în viaţă.

Avea impresia că-l priveau cu dispreţ, aruncându-i banii, că se ruşinau de el că e bărbat şi că erau gata să-l lovească cu piciorul în trecerea lor, ca pe o otreapă. Apoi privea în zare, dincolo de ceaţă, părându-i-se că începe o altă lume, că se deschidea uşa de care vorbea orbul, marea poartă a eternităţii. Şi el se căia de ruşinea lui.

Lângă el orbul continua să cerşească declamând, sau, întorcându-se către el, spunea pentru trecătorii care ascultau:

— Ce facem noi în această viaţă, noi, care suntem povară milostivilor ce ne dau pomană?

— Ce facem, frate drag?

— Ei bine, frate, totul se întâmplă prin voia lui Dumnezeu, noi suntem uneltele lui, iar el se serveşte de noi ca să încerce inima oamenilor, ca ţăranul care, folosind sapa, vede dacă pământul e fertil. Creştini, să nu vedeţi în noi nişte nenorociţi, mai trişti ca frunzele căzute, mai respingători ca leproşii; ci să desluşiţi în noi uneltele lui Dumnezeu, menite să vă zguduie sufletele!

Monedele de aramă cădeau în faţa lor ca florile, dure şi sunătoare.

Doi tineri nuorezi, foarte frumoşi, ca să se facă remarcaţi de fete, începură să arunce bani orbului, ochindu-i de departe pieptul şi râzând de fiecare dată când loveau bine. Apoi s-au apropiat şi l-au luat drept ţintă pe Efix, distrându-se. Efix tresărea din tot trupul la fiecare lovitură, simţindu-se jignit. Aduna însă monedele cu un fel de aviditate, dar la urmă, odată sfârşit jocul, se căi din nou şi se ruşină.

Între timp, femeile pregăteau prânzul. Aprinseseră focul sub copacul singuratic, fumul confundându-se cu ceaţa. Culoarea roşie a corsajelor lor, mai vie ca flacăra, îţi frapa privirea în cenuşiul priveliştii. Nu erau nici cântece şi nici instrumente la această sărbătoare, care pentru Efix era ca o adunare de bandiţi şi de păstori strânşi acolo ca să-şi vadă femeile şi să asculte sfânta slujbă.

La prânz toţi se strânseseră sub copac, în jurul focului, cu preotul în mijlocul lor. Cerul se lumină; o rază aurie de soare, la zenit, se filtra printre nori, căzând drept peste copacul care-i adăpostea pe cei adunaţi acolo. Erau păstori aşezaţi jos, pe pământ, femei cu coşuri, preotul cu traista aruncată pe spate ca un şal, să se apere de umiditate, fete vesele, câini dând din coadă şi cu ochii aţintiţi în privirea stăpânilor lor, aşteptând osul de ros. Totul amintea de dulcea seninătate a unei scene biblice. Femeile miloase aduceau farfurii mari cu carne şi pâine celor doi cerşetori,

iar orbul, auzind zgomotul paşilor lor prin iarbă, ridica glasul şi povestea:

— Da, era odată un rege care iubea pomii şi animalele, chiar şi focul. Atunci Dumnezeu s-a mâniat şi a făcut în aşa fel ca servitorii acestui rege să devină atât de răi încât i-a pus să se vorbească între ei ca să-l ucidă pe stăpân. Şi aşa au şi făcut. Da, el iubea un Dumnezeu cu totul de aur. De aceea a rămas în lume atâta iubire pentru bani şi rudele, chiar şi ele, se ucid între ele pentru bani. Aşa s-a întâmplat şi cu mine. Rudele mele, văzându-mă lipsit de vedere, m-au despuiat aşa cum vântul despoaie copacul toamna.

Lumea a plecat repede şi cei doi oameni au rămas încă o dată singuri în locul pustiu şi trist.

Ceaţa se împrăştia, lăsând să se vadă profilul pădurilor negre pe albastrul palid al orizontului; apoi totul deveni senin ca şi cum nişte mâini invizibile ar fi tras de ici, de colo, vălurile timpului urât; peste toată întinderea se arcuiau un curcubeu mare din şapte culori vii şi un altul mai mic şi mai palid. Primăvara din Nuoro zâmbea bietului Efix, aşezat la uşa bisericii. Flori mari şi galbene de piciorul-cocoşului, ude de rouă, străluceau pe pajiştile argintii; primele stele, apărute odată cu căderea serii, surâdeau florilor. Cerul şi pământul semănau cu două oglinzi care se reflectau una într-alta. O privighetoare cânta sub copacul singuratic învăluit încă de fum. Toată prospeţimea serii, toată armonia depărtărilor senine, surâsul stelelor spre flori şi al florilor spre stele, bucuria mândră a frumoşilor păstori tineri, pasiunea ascunsă de femei în corsajele roşii, nostalgia celor săraci aşteptând rămăşiţele de la masa celor bogaţi, durerea îndepărtată şi speranţele, trecutul, patria pierdută, dragostea, crima, remuşcarea, rugăciunea, cântarea pelegrinului care merge şi nu ştie unde va petrece noaptea, dar se simte îndrumat

de Dumnezeu, şi singurătatea verde a moşiei de acolo, vocea râului şi a arinilor, parfumul euforbiei, râsul şi plânsul Grixendei, râsul şi plânsul lui Noemi, râsul şi plânsul lui Efix, râsul şi plânsul întregii lumi tremurau şi vibrau în notele privighetorii, deasupra pomului singuratic, care părea mai înalt decât munţii, atingând cerul cu vârful ultimei frunze.

Şi Efix începu să plângă. Nu ştia de ce, dar plângea. I se părea că este singur pe lume, numai cu privighetoarea alături.

Auzea încă monedele tinerilor nuorezi lovindu-i pieptul şi tresărea ca la o batjocură, dar era şi un fior de bucurie, era voluptatea martiriului.

Însoţitorul lui, cu spatele sprijinit de uşa închisă şi cu mâinile în jurul genunchilor, dormea şi sforăia.

De acolo s-au dus la Fonni, la sărbătoarea Sfinţilor Martiri. Mergeau tot în etape scurte, oprindu-se în locurile unde orbul reuşea să se facă ascultat de păstori; părea să le recunoască „după parfum”, spunea el, povestind episoade mai emoţionante din Vechiul Testament oamenilor mai simpli, cu frica lui Dumnezeu. Dar asemenea povestiri, înţelese greşit, aveau un iz de scandal pentru tineri şi pentru libertini. Comportarea celuilalt îl îndurera pe Efix. De multe ori se simţea atât de dezgustat încât îşi propunea să-l părăsească, dar, răzgândindu-se, îşi spunea că astfel ispăşirea lui era mai completă şi-şi spunea în sinea lui: „Este ca şi cum aş însoţi un bolnav, un lepros. Dumnezeu va ţine mai mult seama de fapta mea bună.”

Pe drum i-au ajuns din urmă pe alţi cerşetori care mergeau la sărbătoare. Toţi l-au salutat pe orb ca pe o veche cunoştinţă, dar l-au privit pe Efix cu neîncredere.

— Tu eşti zdravăn şi încă în puteri, îi spuse un tânăr şchiop, cum se face că ceri de pomană?

— Am un rău ascuns care mă mistuie şi mă împiedică să lucrez, răspunse Efix, dar se ruşină de minciuna lui.

— Dumnezeu zice să lucrezi până când poţi: să fi putut eu să lucrez; oh, cât sunt de fericiţi cei ce pot lucra!

Efix se gândea la Giacinto, care era atât de vesel după ce-şi găsise de lucru şi se întreba cu amărăciune dacă nu greşise încă o dată părăsindu-şi stăpânele. Aşa mergea, mergea, dar nu-şi găsea liniştea; şi gândul lui era mereu acolo, între trestiile şi arinii moşiei. Mai ales seara, dacă o privighetoare cânta, îl chinuia nostalgia.

— Ce-o gândi don Predu care mă aştepta cu răspunsul doamnei Noemi? Dar Dumnezeu va avea grijă; şi va avea multă grijă acum, când eu, cu păcatul meu de moarte şi cu afurisirea mea, sunt departe de *ele.*

Şi mergea, mergea în rând cu cerşetorii, înainte, înainte, traversând valea verde a Mamojadei, înainte, înainte spre Fonni, pe cărările deasupra cărora, în seara înnourată, munţii din Gennargentu ameninţau cu forme fantastice de fortăreţe, de castele, de morminte ciclopice, de oraşe argintii, de păduri azurii acoperite de ceaţă; dar îi părea că trupul lui era ca un sac gol, bătut de vânt, rupt, murdar, bun numai de aruncat la zdrenţe.

Nici tovarăşii lui nu erau mai buni ca el. Mergeau, mergeau, nu ştiau unde, nu ştiau de ce; locurile de distracţie unde mergeau erau pentru el indiferente, nici mai bucuroşi, nici mai întristaţi de singurătăţile unde făceau popas ca să se odihnească sau să mănînce.

Şi totuşi se certau între ei, strigau cuvinte obscene, vorbeau rău de Dumnezeu, se invidiau. Aveau toate patimile oamenilor lipsiţi de necazuri. Efix, obosit mort, cu febră mare, nu era ispitit să-i convertească, nici măcar nu avea milă de ei; dar îi părea că merge ca în vis, dus de o tovărăşie de fantasme, ca de atâtea ori acolo, în nopţile de

la moşie; era parcă mort şi rătăcea încă prin lume, gonit din împărăţia de dincolo.

La Fonni, unde cerşetorii se instalară în curtea din jurul bisericii pline de lumea venită din ţinuturi îndepărtate, se simţi cuprins de o nouă teamă. Îi era frică să nu fie recunoscut, şi căuta să se ascundă în spatele tovarăşului lui. Lângă ei stăteau alţi doi cerşetori, un bătrân orb şi un tânăr care, înainte de-a ajunge aici, îşi înţepase pieptul sub mamela dreaptă cu laptele unei ierbi veninoase, ca să se formeze o umflătură, pe care avea s-o arate lumii ca pe o tumoare malignă.

Efix era cuprins de mânie pentru această înşelătorie şi când monedele cădeau în pălăria tovarăşului lui se înroşea părându-i că şi el îi înşela pe cei milostivi.

Şi monedele cădeau, cădeau. Nu-şi imaginase că ar fi putut exista atâţia oameni miloşi pe lume. Femeile, mai ales, erau generoase şi o umbră blândă le învăluia ochii ori de câte ori falsa tumoare a cerşetorului tânăr apărea umflată şi neagră, ca o smochină între pliurile cămăşii desfăcute.

Aproape toate se opreau, cu faţa aplecată, şi-i puneau întrebări. Unele erau înalte, subţiri, îmbrăcate în haine din postav cu şorţuri brodate cu desene galbene şi verzi. Aveau glugi stacojii şi păreau venite de departe, din vechiul Egipt. Altele aveau şolduri puternice, chipul lat, cu două mere coapte în loc de obraji, gura cărnoasă, înfocată şi umedă ca gura unui vas cu miere.

Efix răspundea întrebărilor lor, cu ochii plecaţi, luând cu tristeţe pomana. Dar şi unii bărbaţi se opreau în jurul bătrânului orb şi al falsului infirm şi unul se aplecă să privească bine tumoarea.

— Da, Dumnezeu mi-e martor, spuse el, era exact aşa. Şi a mai dus-o doar un an.

— Numai un an? strigă celălalt. Ah, nu mi-ar ajunge să fac nici măcar trei din o mie de lucruri la care mă gândesc. Hai, ia!

Şi aruncă infirmului o monedă de argint. Atunci fu o întrecere grăbită cine poate oferi mai mult condamnatului la moarte. Monedele plouau pe traistă, aşa încât tovarăşul lui Efix deveni livid şi vocea lui tremură de invidie. La prânz refuză să mănânce; apoi a rămas tăcut şi părea că meditează la ceva sumbru. Într-adevăr, când mulţimea se adună din nou în curte, şi femeile, trecând, se căutau în buzunare să dea de pomană sărmanului bolnav, orbul începu să strige:

— Dar priviţi-l bine! E mai sănătos ca voi. S-a înţepat cu un ac otrăvit.

Atunci, cineva se aplecă să privească mai bine falsa tumoare, iar cerşetorul palid, nemişcat, nu reacţionă, nu vorbi; bătrânul orb însă, tovarăşul lui, se ridică deodată, înalt, clătinându-se ca un trunchi de copac smuls de vânt, făcu câţiva paşi şi se abătu asupra lui Istène repezindu-i pumnii în cap ca două ciocane. La început Istène îşi lăsă capul în jos până şi-l vârî între genunchi; apoi se ridică, apucă picioarele agresorului său, le împinse, dar nereuşind să-l îndepărteze îi muşcă un genunchi. Nu vorbeau şi tăcerea lor făcea scena şi mai tragică. După o clipă, însă, o mulţime de oameni se năpusti la ei, iar ţipetele ascuţite ale femeilor se amestecau cu râsetele bărbaţilor.

— Eu aş vrea să ştiu cum a făcut de l-a văzut.

— Păi dacă nu e orb! Dracu’ să-i ia pe toţi, se prefac fără excepţie.

— Şi eu le-am dat de trei ori câte trei reali; mi-aş face şi eu aşa ceva numai să nu mă duc în armată.

— Uite că vin soldaţii!

— Potoliţi-vă: nişte nimicuri!

Lumea se dădu la o parte lăsând să treacă carabinierii înalţi, cu penajul roşu şi albastru fluturând ca o pasăre fantastică. Se aplecară asupra celor doi cerşetori ghemuiţi la pământ.

Bătrânul tremura de mânie, dar nu-şi deschidea gura; celălalt îşi luase poziţia lui obişnuită şi spuse cu voce tristă că nu ştia nimic, că el nu se mişcase, că simţise doar un om căzându-i în spate ca un zid care se prăbuşeşte.

Soldaţii îi ajutară să se ridice şi îi luară cu ei. Mulţimea plecă în urma lor ca în procesiune. Efix mergea şi el în spatele lor, dar picioarele îi tremurau, un văl îi acoperi ochii.

— Acu’ mă arestează şi pe mine, şi-or să afle cine sunt, or să afle totul şi or să mă condamne.

Dar nimănui nu-i păsa de el, şi după ce orbii intraseră în cazarmă şi lumea plecă, el rămânând singur, la distanţă, se aşeză pe o piatră, aşteptând. Îi era teamă, dar pentru nimic în lume nu l-ar fi părăsit pe orb. Rămase acolo o oră, două, trei. Locul era liniştit; lumea era deja la sărbătoare şi totul părea nelocuit în colţul ăsta de lume. Soarele cădea pe acoperişurile părăginite ale caselor joase şi urâte ca nişte colibe; vântul după-amiezii aducea un miros de ierburi pline de aromă şi câte un strigăt ori câte un zgomot de departe. Pacea din jur accentua mai tare tulburarea lui Efix. Pentru prima oară îi apărea clar, ca stânca de sus, de pe munte, prin aerul pur, greşeala penitenţei lui. Nu, nu asta era ceea ce visase. Şi sărmanele lui stăpâne sufereau acolo, singure, părăsite. Pentru prima oară se gândi să se întoarcă să-şi sfârşească zilele la picioarele lor, ca un câine credincios. Să se întoarcă, da, să-şi pedepsească şi sufletul, dar să nu le facă să sufere. Asta era adevărata penitenţă. Dar nu putea să-l părăsească nici pe tovarăşul lui. Deodată, uşa cazărmii se deschise şi cei doi orbi ieşiră de acolo, ţinându-se de mână ca fraţii. Efix se duse în

întâmpinarea lor, luându-l de mână pe tovarăşul lui. Aşa, în rând, se întoarseră în curtea bisericii, făcând un ocol în căutarea falsului bolnav. Lumea dansa şi cânta, apusul înroşea clopotniţa, acoperişurile, copacii din jur; din biserică străbătea cântecul psalmilor, însoţind motivul dansului; un miros de tămâie se amesteca parcă cu parfumul grădinilor.

Dar oricât l-au căutat pe falsul bolnav nu l-au mai găsit în curte, nici în biserică, nici măcar pe drum. Cineva spunea că fugise de teama carabinierilor.

Aşa a rămas Efix cu cei doi orbi.

XV

Şi-i duse cu el multă vreme. Din sărbătoare în sărbătoare, fie singuri, fie împreună cu alţi cerşetori, ca pe condamnaţi un loc de pedeapsă

Sărbătorile erau asemănătoare. Cele importante erau primăvara şi toamna şi se făceau în jurul bisericilor de ţară, izolate pe munţi, pe podişuri, pe marginea văilor. În acele momente, în locurile pustii în restul anului, pe câmpiile necultivate şi sălbatice, era ca o neaşteptată înflorire, o izbucnire de viaţă şi de bucurie. Culorile vii ale costumelor ţărăneşti, roşul stacojiu, galbenul bentiţelor, cărămiziul aprins al şorţurilor ardeau ca florile între verdele fisticului şi albul sidefat al miriştilor.

Peste tot se bea, se cânta, se dansa, se râdea.

Efix, îmbrăcat şi el ca ceilalţi cerşetori, mergea în spatele celor doi orbi, având impresia că ei sunt însuşi destinul, crima şi blestemul lui. Nu-i iubea, dar îi suporta cu o infinită răbdare. Nici ei nu-l iubeau pe el, dar erau geloşi unul pe celălalt pentru grija ce le-o purta şi se certau tot timpul.

În august şi septembrie a fost un marş neîntrerupt, o alergătură obositoare. Mai întâi au urcat muntele de la Orthobene de ziua Mântuitorului. Era în august; o lună încinsă, roşie răsărea din mare şi lumina podurile. De sus, de acolo, da, Efix vedea Muntele lui de departe; îşi petrecu noaptea rugându-se sub crucea neagră care părea că uneşte cerul azuriu cu pământul cenuşiu. Spre ziuă se auzi un cântec îndepărtat; o procesiune urca dinspre vale şi într-o clipă stâncile se acoperiră cu alb şi roşu, tufişurile înfloriră cu chipuri de copii, zâmbitoare şi, sub stejari, bătrânii păstori îngenuncheau ca Druizii convertiţi.

Deasupra altarului tăiat în piatră, potirul scânteia în soare; Mântuitorul părea că zăboveşte înainte să se înalţe,

înfigând crucea în zare, între pământul cenuşiu şi cerul azuriu. Se auzea cineva plângând tare; era un cerşetor aşezat între doi orbi, în spatele unui tufiş. Era Efix.

În septembrie au urcat muntele Gonare. Timpul era din nou urât, cu furtuni violente; şiroaie repezi de apă brăzdau stâncile, pe sub pădurile chinuite de vânt, iar tot muntele răsuna de tunete. Credincioşii mergeau mai departe, urcând cu toţii cărările întortocheate, pe drumurile şerpuite, înaintând spre bisericuţă, ca sângele din vine spre inimă.

Dintr-o firidă de piatră, unde se refugiase cu tovarăşii lui, Efix vedea chipuri trecând prin ceaţă, ca plutind pe nori, şi istoria Potopului, pe care orbul cel tânăr o povestea, îi părea chiar povestea lor. Iată, câţiva bătrâni s-au salvat şi s-au refugiat pe munte. Veneau sus cu femeile şi copiii lor şi erau trişti şi veseli totodată pentru că pierduseră totul şi salvaseră totul.

Femeile mai ales, de sus, de pe cai, priveau, din umbra şalurilor lor, cu ochi mari, pioşi şi totuşi scânteind de bucurie. Ceva le înspăimânta şi le înveselea totodată, poate însăşi teama lor. Strigăte îndepărtate răsunau prin ceaţă, ca nechezatul cailor sălbatici, întrecându-se cu vântul.

Lui Efix îi era mereu teamă că ar fi putut să fie recunoscut de cineva, chiar aşa îmbrăcat în orăşean şi cu barba cenuşie, aspră, ca o jumătate de mască făcută din piele de măgar. Privea chipurile, care treceau pe cărare prin faţa lui, să vadă dacă-i era vreunul cunoscut; într-adevăr, deodată se aplecă, închizând ochii, cum fac copiii când vor să se ascundă.

Un bărbat cam voinic, călare pe un cal negru, urca încet, acoperit în întregime de o mantie de postav căptuşită cu mătase stacojie. Vântul ridica faldurile acestui soi de manta spaniolă, lăsând să se vadă traista lucrată şi

picioarele groase ale călăreţului, cu pintenii lucioşi ca argintul. Gluga umbrea un chip bonom şi sarcastic care se întoarse spre cerşetori zâmbind puţin dispreţuitor, în timp ce mâna arunca câteva monede.

Efix deschise ochii şi încet, încet se ridică.

— Ştii cine e acela? spuse orbului tânăr. Este stăpânul meu!

Când a încetat ploaia cei trei tovarăşi au început să urce iar, tăcuţi, încovoiaţi ca şi cum ar fi căutat ceva pierdut pe cărare; mărăcinii şi copacii se mişcau de vânt, nebuni parcă de dorinţă să se smulgă din pământ şi să-l urmeze; tunetele mai răsunau încă şi totul era o mare de nelinişte şi de temeri, iar Efix se simţi purtat de vârtej ca o frunză uscată.

Se aşezară lângă una din crucile care însemnau drumul. Vântul bătea puternic; mai târziu soarele apăru între nori, risipindu-i şi împingându-i până în zare, făcând ca totul să strălucească în jurul munţilor şi pe văi, unde ceaţa se aduna în lacuri argintii, luminoase.

Cerşetorii se încălzeau la soare şi Efix strângea pomenile, tremurând însă la orice zgomot de paşi, de frică să nu-l vadă don Predu; totuşi ridica din când în când capul, ascultând parcă o voce îndepărtată.

Se vedea parcă aşezat în faţa colibei de la moşie, ascultând foşnetul trestiilor; era numai vocea inimii lui care-i spunea: „Efix, dacă eşti aici pentru o penitenţă adevărată, de ce te temi că vei fi recunoscut? Ridică-te şi salută-l pe stăpânul tău când trece.”

Deodată, un fel de bucurie îl făcu să tresară, îl pătrunse tot, aşa cum soarele îi usca hainele şi-i încălzea picioarele amorţite. Se gândea iar la stăpânele lui, le iubea din nou, şi-l aştepta pe don Predu să afle veşti despre ele.

Dar don Predu nu cobora.

După ce au ascultat slujba, un şir de fete, ţărănci frumoase ca trandafirii, râzând, au început să coboare una lângă alta.

— L-ai văzut pe bărbatul ăla voinic care s-a împărtăşit? spuse una. E un nobil, un bogătan bolnav.

— Da, ştiu. L-a îmbolnăvit o fată săracă pe care voia s-o ia de nevastă şi ea n-a vrut.

— Fugi de-aici, Maria, ce spui prostii? Dacă-l îmbolnăvea o făcea ca s-o ia de nevastă!

— Şi nu mă mai împinge pentru asta! Rupe-ţe-ai gâtul, Franzisca Bè!

Cu dinţii strălucind şi gura frumoasă, plină de cuvinte grele, treceau pe dinaintea lui Efix. Câte una se îndura să arunce o monedă mică cerşetorilor, iar vântul îi ridica marginile basmalei brodate.

Efix îl aştepta pe don Predu. Coborau bătrâni, femei tăcute, tineri cu genunchii elastici, micii păstori, cu ochii trişti de singurătate; don Predu nu se vedea. Efix aştepta. După prânz lumea se întorsese deja pe la colibe, în poiană, şi don Predu tot nu trecuse. Atunci Efix îi ajută pe tovarăşii lui să urce până la bisericuţă, în faţa căreia, pe stâncă, se înghesuiau câţiva tineri să privească întrecerea cailor de rasă. Vântul părea să fi alungat în jos, pe cărare, caii lungi, încălecaţi de ţărani cu glugi pe cap.

Efix îi aşeză pe orbi lângă zid şi intră în bisericuţă, înaintând în vârful picioarelor până la treptele altarului, unde se ruga don Predu cu capul ridicat, părul argintiu în penumbra aurie a lumânărilor, cu marginea roşie a mantiei îndoită, pintenul la picior, asemănător în toate Baronilor în pelerinaj, aşa cum argatul îi văzuse pictaţi în câteva tablouri vechi din biserică.

Se ruga cufundat, dar, când Efix îi atinse uşor mantia, se întoarse, mai întâi surprins, apoi furios, fără să-l recunoască pe cerşetor.

— Pe dracu’! Nici aici nu mă lăsaţi în pace?

— Don Predu, stăpânul meu! Sunt eu, Efix, nu mă recunoaşteţi?

Don Predu se ridică săltând poalele mantalei, aproape că ar fi vrut să-l îmbrăţişeze pe servitor; s-au privit ca doi vechi prieteni.

— Ei bine, ei bine?

— Ei bine?

— Da, spuse don Predu. Giacinto mi-a povestit vitejiile tale, blegule. Şi deci te-ai pus să faci o meserie uşoară, escrocule! Frumoasă meserie, da! Ia!

Şi-i puse o monedă, dar Efix i se uită în ochi cu privirea de câine credincios şi suspină, fără să se supere.

— Don Predu, stăpânul meu, dă-mi veşti despre stăpânele mele!

— Stăpânele tale? Cine le vede? Stau închise în vizuina lor ca nişte scorpii.

— Şi Giacinto?

— L-am văzut la Nuoro pe nemâncatul ăla! De ce nu l-ai luat cu tine să ceară de pomană? Şi acum ştii ce face? Se însoară cu ailaltă nenorocită, cu Grixenda, da, nătărăul!

— E bine, îi promisese, spuse Efix, şi din nou se simţea plin de bucurie. „Iată îndeplinită şi bunăvoinţa pe care dumneavoastră o cereaţi, stăpâne drag”, gândea şi surâdea la ocara pe care don Predu i-o adresa, regretând primul impuls de prietenie, tratându-l ca pe cerşetorul care era.

După sărbătoarea Sfinţilor Cosma şi Damian din Mamojada, Efix împreună cu orbii s-au dus la Bitti, la Sfânta Fecioară a Miracolelor. Înainte să sosească aici au făcut un popas la Orune, dar, deşi obosit, Efix nu a adormit de teamă să nu-i fure traista cu pomana adunată cu trudă la ultimele sărbători. Se ruga liniştit, închizând din când în când ochii, privindu-şi tovarăşii adormiţi sub un stejar. Era

încă noapte, dar un licăr apăru la răsărit, între munţii ce se deschideau spre mare; zorile se trezeau într-acolo. Iată-l pe Efix învins de somn, crezând că nu mai poate deschide pleoapele şi că visează, văzându-l pe bătrânul orb trezindu-se, trăgând cu urechea, sprijinindu-şi mâna de trunchiul stejarului, ridicându-se şi, după un moment de ezitare, apropiindu-se de el şi cu mâna încovoiată, trăgând traista, ca şi cum ar pescui-o din umbră. Efix nu se mişcă, nu vorbi; bătrânul plecă, încet, încet, printre tufişuri şi pietre, fără să se uite înapoi, mare şi negru pe albastrul munţilor.

Numai când nu l-a mai văzut şi-a dat seama că nu a visat şi sări în picioare, dar avu senzaţia că o mână îl trage în jos, obligându-l să se aşeze iar şi să stea nemişcat. Şi încet, încet, în mod surprinzător, îl cuprinse o stare de bucurie, nevoia să râdă: şi râse; şi de jur împrejur, totul pe cer se coloră în albastru şi roşu, iar cintezoii cântau prin tufişuri.

„Iată”, gândi el. „Dumnezeu m-a eliberat de unul dintre tovarăşii mei. Oh, ce greutate mi-a luat!”

Îl trezi pe celălalt explicându-i ceea ce s-a întâmplat.

— Vezi? Acum te-ai convins, Efix? Eu ştiam că se prefăcea. Nu ţi-am spus imediat? Iar tu l-ai luat cu tine, m-ai chinuit zi şi noapte cu el. Acum să mergem să-l denunţăm; să-l căutăm, să-i rupem oasele!

Efix zâmbea. În timpul sărbătorii fu aproape fericit. Atâta lume ca acum nu văzuse încă să fi umplut biserica, pajiştea din jur, cărarea care ducea în sat. O procesiune se învârtea mereu în jurul sanctuarului, ca un şarpe roşu şi alb, galben şi negru. Stindardele fâlfâiau ca nişte fluturi mari, iar cântecele corurilor, clinchetul cailor înhămaţi pentru cursă, strigătul de bucurie se amestecau cu cântecele grave ale pelegrinilor. Treceau femei cu părul negru, lăsat pe spate ca vălurile de doliu; urmau bărbaţi

cu capul descoperit, cu câte o lumânare în mână, desculţi, prăfuiţi, parcă sosiţi de la celălalt capăt al lumii. Toţi aveau privirea plină de nelinişti şi speranţe. Şi caii, răbdători, urcau drumul plini de bucurie şi durere; îi călăreau tineri cu chipul aprins, fete palide, care ascundeau patima ca jarul sub cenuşă, şi infirmi, nebuni, posedaţi de diavol; toţi aveau ochii plini de viaţă şi de moarte.

Efix s-a aşezat puţin mai departe de biserică, într-un loc pe unde nu trecea multă lume. Orbul nu înceta să-l certe, între o tânguială şi alta, având chipul întunecat şi ameninţător.

Spre seară – ceea ce au adunat fusese răsturnat din traistă – îşi dădu drumul mâniei, acuzându-l pe Efix că l-ar fi omorât pe celălalt orb ca să se descotorosească de el şi să ia banii.

Efix zâmbea.

— Vino, spuse el luându-l de mână pe celălalt; şi după ce au mers puţin i-a zis: ascultă!

Orbul auzea vocea celuilalt tovarăş care cerea de pomană, acolo, în faţa lor.

— Acum să nu mai faci ca data trecută, spuse Efix. Dacă vă încăieraţi şi vă arestează, eu cu adevărat mă spăl pe mâini.

Atunci orbul adevărat se aplecă asupra orbului fals şi-l întrebă cu dinţii strânşi, şoptit:

— De ce ai făcut asta, fariseule?

— Pentru c-aşa-mi place!

Efix zâmbea. Orbul *vedea* zâmbetul acesta şi era exasperat. Întreaga mânie împotriva tovarăşului hoţ se revărsă asupra aceluia bun.

— Nu vreau să mai merg cu tine, mai bine mă întind pe pământ şi mor. Tu eşti un prost, nu eşti bun de nimic, tu vii cu mine ca să te distrezi şi să mă chinuieşti. Du-te la dracu’, du-te în fundul iadului.

— Vorbeşti aşa ştiind că nu te părăsesc, spuse Efix. Deşi orb, tu mă cunoşti, iar eu, deşi văd, nu te cunosc pe tine. Dar dacă crezi că-ţi poţi găsi un alt însoţitor, atunci fă-o. Te voi ajuta.

Falsul orb asculta, strângând la piept traista furată. Îl trase de mână pe Istène şi-i zise:

— Rămâi cu mine, drace!

Stăteau cu mâinile împreunate aşa cum îi văzuse Efix ieşind din cazarmă, la Fonni; părea că ei aşteptau ca el să vorbească, sfidându-l puţin. Scoase deci legătura cu monedele strânse în ziua aceea şi, după ce le mişcă în faţa lor, privindu-i şi zâmbindu-le, o lăsă să cadă în mâna orbului adevărat şi plecă.

Liber! Dar avea senzaţia materială că-i duce după el pe cei doi orbi şi-şi făcea gânduri din cauza lor.

Mersese toată noaptea şi toată ziua următoare, de-a lungul văii Isalle, până când ajunsese la mare.

Acolo se aruncă la pământ, între două tufe de filirea. Îi părea că s-a întors în ţinutul lui, după ce făcuse înconjurul lumii. Dar în vis îl mai vedea pe orb aplecat deasupra lui, cu buzele vinete, întredeschise peste dinţii de animal, şi-i părea că-l batjocorea şi-l compătimea.

— Tu crezi că te-ai întors şi că te odihneşti! Vei vedea Efix, acum începe cu adevărat drumul tău.

Pe măsură ce se apropia de moşie, urcând drumul, auzea un bocet de armonică, o iluzie parcă a urechilor lui obişnuite cu cântecul sărbătorilor.

Atâtea lucruri îndepărtate îi reveneau în minte şi toate frunzele se agitau în jur, salutându-l. Iată gardurile vii, iată râul, dealul, coliba. El nu era emoţionat, dar acel bocet dulce, învăluitor, ce părea să urce din liniştea apei verzui, îl chema ca un dor.

A intrat, a deschis ochii şi imediat şi-a dat seama că moşia este rău cultivată. Părea un loc fără stăpân. Pomii

erau aproape toţi fără fructe şi câteva ramuri rupte atârnau ici-colo.

Zuannantoni, aşezat sub bolta de viţă, în faţa colibei, cânta la armonică şi motivul monoton cuprindea totul în jur, plutind ca un văl de somn, peste locul dezolant.

Văzând un bărbat necunoscut că înaintează, aplecându-se apoi să privească în colibă, băiatul încetă să mai cânte şi ochii lui blânzi deveniră ameninţători.

— Ce vreţi?

Bărbatul îşi scoase bereta.

— Nene Efix! strigă şi începu să cânte din armonică vorbind şi râzând în acelaşi timp. Dar n-ai murit? Şi cine spunea că eşti în America, că te-ai îmbogăţit şi c-ai trimis mulţi bani stăpânelor dumitale. Acum sunt eu paznic aici; dacă vreau să te alung ca pe un hoţ, pot s-o fac. Dar nu o fac. Vrei struguri? Ia. Stăpânului meu, don Predu, nu-i pasă de bucata asta de pământ. Are atâtea alte moşii. Aia mare de la Badde Saliche, aia da, da recoltă. Stăpânul meu trimite fructele de aici în dar verişoarelor lui, stăpânele dumitale, dar ele stau mereu închise în casă ca ariciul în coaja lui. Oh, nene Efix, trebuie să-ţi spun ceva. Noaptea trecută – noaptea stau închis în colibă pentru că mi-e teamă de duhuri şi mereu o văd pe bunica apărând în uşă – noaptea trecută, ce spaimă! Am simţit ceva moale mişcându-se la picioarele mele! Am strigat, am asudat, dar spre dimineaţă mi-am dat seama că era un iepure rănit. Da, după ce s-a prins în laţ, reuşise să scape şi stătea acolo, cu lăbuţa ruptă şi mă privea cu doi ochi ca de om. I-am bandajat lăbuţa, însă a avut temperatură după aceea; ardea în mâinile mele ca un ghem de foc; s-a înnegrit şi pe urmă a murit.

Efix s-a aşezat în faţa colibei, privind departe.

— Ce spui tu, întrebă grav, don Predu mă va primi în serviciul lui?

Băiatul se întunecă.

— Şi atunci trebuie să mă goneşti? Şi eu ce-am să fac atunci? Grixenda se mărită şi pleacă; şi eu ce fac între timp? Merg să cer de pomană? Du-te dumneata, că eşti batrân!

— Ai dreptate, spuse Efix, şi-şi aplecă capul. Dar resemnarea lui îl făcu înţelegător pe servitorul cel mic.

— Don Predu este atât de bogat încât poate să te ţină şi pe dumneata, poate să te trimită la altă moşie, pentru că mie-mi place să stau aici. Aici e un loc frumos, spune asta chiar şi Grixenda.

— Ce face Grixenda?

— Îşi coase rochia de mireasă.

— Spune-mi Zuannantoni, domnişoru' Giacinto a venit în sat?

— Cumnatul meu, spuse băiatul cu mândrie, a venit, da, în iulie trecut. Grixenda se simţea mereu rău. Era gata, gata să moară. Da, a venit.

A tăcut cu faţa sprijinită de armonică, cu ochii încărcaţi de amintiri.

— Spune-mi tot, mie poţi să-mi spui, Zuannanto. Sunt ca din familie.

— Da, iată, îţi voi spune. Deci, Grixenda se simţea rău, se topea ca o lumânare. Noaptea avea febră, se scula ca o nebună şi spunea: vreau să merg la Nuoro. Dar când trebuia să deschidă poarta nu putea. Înţelegi, bunica era afară, împingea uşa şi n-o lăsa să plece. Atunci, m-am dus eu la Nuoro. L-am găsit pe cumnatul meu într-un loc care semăna chiar cu iadul. La Moară. Şi i-am spus totul. El a cerut atunci trei zile învoire şi a venit cu mine. A luat un cal închiriat – costa mai puţin decât o căruţă – m-a luat şi pe mine pe crupă; era frumos să mergi aşa, parcă eram giganţi. Aşa a cerut-o pe Grixenda de nevastă, şi aşa, pe toţi sfinţii, se însoară.

— Cui a cerut-o de nevastă?

— Nu ştiu, chiar ei.

— Spune-mi Zuannantoni, domnişorul Giacinto a fost la mătuşile lui, la stăpânele mele?

Băiatul se codi iar.

— Da, spuse apoi, a fost. Cred că s-au certat pentru că a ieşit cu ochii roşii ca şi cum ar fi plâns. Grixenda îl privea şi râdea, dar strângea din dinţi. El a spus: asta este ultima dată că mă mai văd.

Efix nu a mai pus alte întrebări. Şi-a petrecut noaptea în colibă şi – deşi venise pe un vânt puternic, iar trestiile de pe marginea văii gemeau ca sufletele chinuite, înfricoşându-l pe micul paznic – a început să povestească întâmplări din Biblie, imitând accentul orbului.

— Da, era odată un rege care adora arborii, animalele şi focul sub pretext că erau spirite. Atunci Dumnezeu cel adevărat s-a supărat, şi a făcut în aşa fel ca servitorii acestui rege să devină atât de răi şi să-l ucidă pe stăpân. Da, el iubea un Dumnezeu cu totul de aur; de aceea a rămas în lume atâta dragoste de bani, iar rudele se ucid între ele pentru bani. Până şi sufletele nevinovate iubesc banul.

Apoi a început să descrie templul şi palatele regelui Solomon. Zuannantoni adormi în timp ce el mai povestea încă. Afară trestiile foşneau atât de violent încât părea că se dă o adevărată bătălie.

Ieşind în zori din colibă Efix văzu într-adevăr sute de trestii atârnând despuiate, cu frunzele lungi împrăştiate pe pământ ca nişte spade rupte. Şi cele care supravieţuiseră, puţin desfrunzite şi ele, păreau că se apleacă să le vadă pe tovarăşele lor moarte, mângâindu-le cu frunzele lor rănite.

— Ia nişte struguri, nene Efix, îi spuse băiatul, salutându-l gânditor. Dacă don Predu te trimite aici, sunt

mulţumit. Aşa vom petrece timpul povestind istorii. Du-te şi la Grixenda s-o saluţi.

Şi iată-l pe Efix urcând din nou drumul ce ducea în sat. Dimineaţa e aproape rece şi dealurile albe par acoperite de zăpadă. Munţii deasupra satelor împrăştiate pe câmpie, după Castel, fumegau ca nişte grămezi de tăciuni acoperiţi. Şi totul e liniştit şi mort în dimineaţa roşiatică. Dar Efix îşi regăsea sufletul şi i se părea ca se întoarce la casa durerii lui, ca fiul risipitor după ce şi-a pierdut toate speranţele.

Se duse direct la cămătăreasă, râzând în sinea lui la gândul că ea, nerecunoscându-l imediat, îl va primi cu bunăvoinţă, crezându-l un străin, un servitor trimis de vreun proprietar să ceară bani.

— Kallina, mânca-te-ar ciorile, nu mă recunoşti? Şi tu te-ai împutinat.

Ea îşi ţinea pantofii în mână; îi lăsă să cadă unul după altul, apoi se aplecă să-i ridice.

— Efix, vezi, cum te-am blestemat eu aşa ai ajuns. Ţi-ai schimbat numai hainele. Adu-ţi aminte când ai vrut să mă omori.

— Sunt mereu gata s-o fac dacă nu încetezi! Spune-mi ce faci?

— Nu prea bine. De câtva timp mă doare mereu capul şi durerea şi insomnia m-au adus în halul ăsta, mică, gârbovită, ca suptă de vampir.

„E adevărat!” gândea Efix; dar nu o spuse.

— E o durere de moarte, durerea de cap, Efix dragă. Am jurat să merg în pelerinaj la San Francesco acum, în octombrie.

— Ascultă, spuse Efix, care se aşezase în faţa vetrei şi nu arăta că vrea să plece; în zadar mergi în pelerinaj, dacă vrei să faci penitenţă, fă-o în casa ta.

— Eu nu vreau să fac penitenţă! Dacă merg, merg din credinţă. Sufletul meu este în faţa lui Dumnezeu, nu în faţa unui păcătos ca tine.

El plecă capul.

— Ascultă, reluă, eu am nevoie de haine şi de bani. Tu trebuie să mă ajuţi, Kallina; dacă tu vrei, poţi s-o faci. Eu sunt ca soldatul care a fost la război.

— Spune-mi cel puţin unde ai fost?

— Aşa, am vrut să fac puţin ocolul lumii. Am fost până în Orient, unde era templul şi casa lui Solomon. Casa asta era în întregime de aur, cu uşile cu mânere rotunde de rodii din aur; iar farfuriile şi vasele erau tot de aur, până şi cheile şi drugii care închideau uşile erau de aur.

Femeia îl privea pe sub sprâncene în timp ce punea şireturi noi la pantofi, fără să le arunce pe cele vechi, pe care le mai putea folosi dacă le lega la altceva. De ce vorbea el aşa cu un accent cadenţat de cerşetor? Îşi bătea joc de ea sau avea febră?

— Efix, dragă, ocolul lumii ţi-a distrus pantofii şi mintea!

Cu toate acestea îi împrumută banii. El nu pleca însă.

— Nu pot ieşi aşa, nu pot să apar în faţa servitoarelor clevetitoare ale lui don Predu. Trebuie să-mi faci rost de haine, hai, du-te! La ce te gândeşti când nu dormi? Du-te, du-te, doar eşti creştină şi tu!

— Cum şi eu? Eu sunt mai creştină decât tine, suflete. Eu nu mi-am părăsit niciodată casa ca să alerg prin lume, la bătrâneţe.

— Dacă nu încetezi, iau parul, Kallina, ascultă!

Toată ziua s-au ciorovăit, mai în glumă, mai în serios, dar după-amiază ea a ieşit şi a cumpărat un costum aproape nou de la o femeie al cărei bărbat plecase în America.

Spre seară Efix se întoarse la stăpânele lui. Da, spre seară, după o zi de libertate, petrecută hoinărind, supărat şi nemulţumit. Acolo totul era liniştit şi trist. Muntele se arăta deasupra casei negre pe cerul verzui al asfinţitului; luna nouă lumina Muntele, luceafărul de seară pîlpâia deasupra lunii.

Poarta era închisă, iarba creştea de-a lungul zidului şi al scărilor ca la casele părăsite; lui Efix îi era teamă să bată. Văzu poarta Grixendei strălucind ca un romb de aur pe zidul negru şi îşi aminti de rugămintea lui Zuannantoni. Grixenda stătea în faţa focului şi îşi usca rufele ude. Era desculţă şi picioarele ei drepte luceau ca şi cum ar fi fost de bronz. Văzându-l pe bărbat, lăsă să cadă hainele şi râse strigând de bucurie că-l recunoaşte.

— Cum Grixenda! Tu mergi încă la râu? Soţul îţi dă voie?

— Dar el nu munceşte? Sau o fi poate un domn? Dacă ar fi fost un domn, eu aş fi fost în pământ. Ei bine, nu intri? Aşază-te. E grea traista aia? E plină de aur? Ai făcut avere? Taci, om rău ce eşti.

Efix se aşeză şi puse traista pe pământ; o privea pe Grixenda şi Grixenda îl privea ironic lăsându-l să înţeleagă că ştia adevărul.

— Dar şi noi nene Efix, şi noi, eu şi Giacinto am făcut câte ceva, putem să devenim bogaţi, nene Efix. Cine ştie? Totul este posibil în lume, eu cred că totul este posibil.

— Şi nu sunteţi încă bogaţi? Cine e mai bogat ca voi?

Ea se aplecă deasupra lui, graţioasă şi copilăroasă ca şi altădată.

— Este ceea ce spuneam mereu! Când stăpânele tale nu voiau ca eu şi Giacinto să ne căsătorim, pentru că sunt săracă, nu spuneam: Nu sunt tânără? Nu-l iubesc? Poate că doamna Noemi şi don Predu, cu toată averea lor, sunt

mai bogaţi ca noi? În ani, da, poate, dacă vor, nu în altceva.

Efix tresări.

— Se căsătoresc.

— Se căsătoresc, da. El se topea, ca mine în primăvara trecută. Spuneau că este bolnav. Era bolnav, da! Boală de dragoste. A fost până şi la Oliena să consulte o felceriţă. Ultima oară, săptămâna trecută a fost la Maddona Di Gonare în pelerinaj şi a făcut o danie de trei scuzi ca să se facă minunea. Aşa spun gurile rele.

Efix privea gânditor în pământ.

— Trebuie să mă întorc? se întreba. Nu vor crede că este vântul norocului care mă aduce?

Şi brusc, pentru o clipă, îl supără gândul că Noemi consimţise înainte ca el să se întoarcă.

Dar imediat se ridică, cu părere de rău, umilit. Ah, încă mai era un păcătos.

— Tu crezi că don Predu este acolo? întrebă, întorcându-se înainte să iasă.

— Eu sunt aici, nu sunt acolo, nene Efix! spuse Grixenda alergând în urma lui râzând, şi nu pot nici măcar să spun: merg să văd, pentru că stăpânele dumitale închid de două ori poarta când mă văd!

El plecă, dar încă o dată inima îi bătea cu putere şi avu impresia că bătăile din poartă răspundeau în adâncul făpturii lui, până în viscere.

XVI

Noemi a fost cea care a deschis. Efix o văzu apărând, pe fundalul întunecat al curţii, înaltă, subţire, cu chipul alb: Lia domnişoară, Lia reînviată. Îl privi bine înainte de a-l lăsa să intre, cum se priveşte un necunoscut, apoi spuse numai: „oh, oh, tu eşti?”, dar a fost suficientă această expresie de surpriză bănuitoare şi puţin răutăcioasă ca să mărească umilinţa şi tulburarea lui.

— Ei bine, m-am întors, doamna Noemi dragă, spuse intrând şi urmând-o de-a lungul curţii. Vagabondul s-a întors. Şi doamna Ester ce face? Îmi îngăduie să-i fac o vizită?

Iată, în penumbra albăstruie lucrurile erau nemişcate de la locul lor; balconul sus, negru, pe fondul cenuşiu al zidului, fântâna cu flori roşii, sfoara de la scară. În bucătărie era lumină, dar nu lumina puternică din casa Grixendei, ci o lumină funebră, deasupra laviţei vechi, în mijlocul unui întuneric dens. Nu, nimic nu se schimbase, totul era mort şi acum. Efix gândi cu durere:

„Nu trebuie să fie adevărat că doamna Noemi a acceptat.”

Instinctiv a încercat să agaţe traista în cui, dar cuiul nu era. Nimeni nu-l mai pusese şi fu nevoit să-şi ţină traista în braţe, ca un musafir care trebuie să plece repede.

Doamna Ester citea liniştită, aşezată pe un scaun de bucătărie, în faţa laviţei vechi; deodată pisoiul care stătea în umbra ei, urmărind cu ochii mişcările mâinilor ei, îi sări în poală ca şi cum ar fi vrut să se ascundă, ca de acolo să sară sub laviţă; femeia săltă capul; văzându-l pe necunoscut începu să-l fixeze cu privirea scânteietoare, iar cartea începu să-i tremure în mâini.

— Ei bine, da, eu sunt, stăpână dragă! M-am întors. Vagabondul s-a întors. Ce spui de asta, doamna Ester? Cum o duceţi cu sănătatea?

— Efix! Efix! Efix! bâlbâia ea.

— Chiar Efix. Doamna Ester de ce purtaţi ochelari, nu mai vedeţi bine?

— Tu, Efix? Aşază-te. Da, mi-am stricat ochii de prea mult plâns.

Noemi îi privea pe amândoi cu ochii ei răi şi scena părea s-o distreze.

— Da, Ester! Porţi ochelari în primul rând pentru că ai îmbătrânit.

— Stai, îl invită ea, lovind laviţa cu palma; şi Efix se aşează lângă stăpâna bătrână, foarte emoţionată de surpriză. La început nu ştiau ce să spună. El strângea la piept traista şi-şi lăsa capul în jos ruşinându-se; ea îşi ridică ochelarii, îi închise între paginile cărţii şi parcă voia să stea alături de argat.

În sfârşit, s-au întors unul către celălalt, privindu-se, iar ea scuturǎ capul cu un semn de dojană.

— Bravo! Hoinărind, hoinărind, te-ai întors! Dar de ce, nici un rând, nici o urare? Şi totuşi din America a sosit lume aici!

Efix deschise gura să răspundă, dar văzând-o pe Noemi că râde ca şi cum ar fi ştiut adevărul, tăcu şi mai umilit.

— Şi ai plecat, aşa, Efix! Ca şi cum te-am fi supărat, fără să spui un cuvânt, Efix! Şi gândeşte-te, gândeşte-te, eu îmi spuneam mereu, de ce a făcut Efix asta? Se poate afla în sfârşit de ce?

— Lucruri lumeşti! Se îmbătrâneşte şi se cade în mintea copiilor, răspunse el cu o voce ştearsă. Acum sunt aici... Să nu mai vorbim.

— Şi acum ce-ai de gând să faci? O să te întorci la Predu? Sau, cum spune lumea, e adevărat că te-ai îmbogăţit? Dar de ce nu pui aici traista aia? Cel puţin ceva de îmbucat vei primi aici!

— Trebuie să plec, doamna Ester. Am venit numai să vă salut.

— Tu vei sta aici până mâine, spuse Noemi şi cu un gest felin aproape, îi luă traista şi o puse mai încolo pe laviţă.

Se priviră. Şi el înţelese că aveau de vorbit, ei doi, să înnoade discuţia întreruptă.

— Efix, ascultă, cel puţin povesteşte-ne întâmplările tale, că tot n-ai scris. Câte lucruri oi avea să ne spui acum. Oh, Efix, Efix, cine ar fi putut să creadă că la bătrâneţe o să pleci în lume.

— Mai bine mai târziu decât niciodată, doamna Ester, stăpâna mea, dar de povestit este puţin.

— Spune acel puţin.

— Bine, da o să vă spun...

Noemi lucra tăcută. Iată acelaşi coş înnegrit de timp, rupt de atâta folosinţă, aceeaşi pâine şi aceleaşi bucate. Efix mânca şi povestea, cu cuvinte nesigure, învăluite de minciuni timide; când aruncă firimiturile şi restul de vin pe pardoseală – căci pământul cere mereu partea lui din hrana omului –- se îndreptă de spate, iar ochii se înconjurară de riduri ca nişte raze.

— În călătorie erau atâţia săraci cât dracii. Mergeau, mergeau, fără să se ştie încotro, fără oprire, dar mereu cu speranţa de câştig. Umblau în cortegiu, ca nişte condamnaţi.

— Dar nu eraţi pe mare?

— Pe mare, da, ce spun? Şi marea era în furtună. M-am udat de atâtea ori. Foamea n-o simţeam, nu; şi apoi cui îi era foame? Mie nu. Simţeam uneori ca o mână care-mi

strângea stomacul de parcă voia să-l distrugă. Atunci mâncam şi mă linişteam. Odată ajunşi acolo începea munca.

— Ce muncă făceaţi?

— Oh, o muncă uşoară, pentru asta... aşa... se lua pământ dintr-o parte şi se punea în alta...

— Da, aşa-i că se făcea un canal să treacă marea? Dar apa nu intra în canal?

— Da, venea înăuntrul canalului, dar erau nişte tufişuri ca s-o împiedice, s-o ţină afară. Ca pompele erau... nu ştiu să le descriu... de altfel...

Noemi asculta, tăcută, mângâind spinarea pisicii care-i torcea în poală cu voluptate. Asculta, dar gândul îi era departe.

— Eraţi chiar la câmpie? Se spune că acolo totul e scump. Mi-aduc aminte de ce povesteau emigranţii, acolo la Sărbătoarea Tămăduirii, şi se mai spune că-i o ţară unde nu te distrezi.

— Oh, te distrezi! Cine vrea să se distreze, se-nţelege! Unu' cântă, alţii dansează, unii se roagă, alţii se îmbată şi după aia toţi pleacă.

— Pleacă? Şi unde?

— Voiam să zic – la barăcile lor, să se odihnească.

— Şi ce limbă vorbeau?

— Limbă? Din toate părţile. Eu vorbeam sarda cu prietenii mei.

— Ah, tu aveai prieteni sarzi?

— Aveam tovarăşi sarzi. Unul bătrân şi unul tânăr. Am impresia că sunt şi acum alături de mine, nu-i vorba de Domniile Voastre.

Ochii lui Noemi scânteiară de răutate.

— Sper că noi suntem mai curate! spuse strângându-l de braţ.

— Da, un bătrân şi un tânăr. Se certau mereu. Erau răi, invidioşi, geloşi, dar în fond erau, totuşi, buni. Omul e făcut aşa, bun şi rău; apoi, e mereu nenorocit, până şi bogaţii sunt deseori nefericiţi. Ah, uite...

Strânsoarea mâinii lui Noemi îi aminti de strânsoarea lui Giacinto, acolo, în curtea de la Nuoro, şi de secretul care-o împiedica pe doamna Noemi să accepte propunerea lui don Predu.

— Don Predu, de pildă, spuse aproape fără voie; pe urmă adăugă privindu-şi stăpâna tânără. Nu e foarte bogat şi nefericit?

Dar stăpâna începu iar să râdă, şi el, fără voia lui, se înfurie.

— Ce-i de râs? Da, nu este un nefericit don Predu? Până când, doamna Noemi, n-o să aveţi milă de el? Şi el este bun, totuşi.

Doamna Ester se ridică atunci, sprijinindu-se cu mâna de spătarul laviţei şi se opri privind-o severă.

— Dar ce bunătate, spuse Noemi, fără să mai râdă. E bătrân acum şi nu mai poate batjocori pe ceilalţi. Ăsta-i adevărul! Să nu mai vorbim de el.

— Ba să vorbim, spuse doamna Ester cu putere. Efix, explică-mi cu cuvintele tale.

— Ce să vă explic, doamna Ester, stăpâna mea? Că don Predu vrea să se căsătorească cu doamna Noemi?

— Ah, deci tu ştiai? De unde ştiai?

— Eu am fost primul sol.

— Primul şi ultimul, strigă Noemi, împingând pisica ca pe un ghem. Gata, vreau să nu se mai vorbească despre asta.

Efix se revoltă.

— Dar de ce? Eu nu i-am dat răspunsul, doamna Noemi, dragă! Cum puteam să i-l dau? Nu am îndrăznit şi de asta am fugit.

Doamna Ester se aşează din nou lângă el, iar el o simţi tremurând toată.

— Ah, Efix, murmură. El avea gândul ăsta şi tu nu spuneai nimic? Iar tu ai fugit? Dar de ce? Totul îmi pare un vis. Eu n-am ştiut niciodată nimic; lumea a venit să-mi spună, străinii. Iar tu, sora mea, tu, tu...

— Ce voiai să-ţi spun, Ester? A venit el vreodată să mă ceară? Când să-ţi fi explicat? Trimite cadouri, vine uneori, se aşază, sporovăieşte cu tine şi mie aproape că nu-mi spune nici o vorbă. L-am gonit eu vreodată?

— Nu, tu nu-l goneşti, faci şi mai rău. Tu râzi când vine şi-ţi baţi joc de el.

— Aşa-i! Ceea ce semeni, aia culegi!

— Noemi, de ce vorbeşti aşa? Parc-ai înnebunit, de câtva timp încoace! Tu nu mai judeci. De ce spui că el îşi bate joc de tine dacă a trimis să spună că te iubeşte?

— El a trimis să mi-o spună un servitor! Doamna Ester îl privi pe Efix, dar el tăcea, cu capul aplecat, cum făcea odinioară când stăpânele lui discutau. Aştepta, de-o parte, convins că Noemi, cu tot dispreţul ei, trebuia să vină la el să reia discuţia numai între ei doi, singuri.

— Efix, o auzi cum vorbeşte? Ei bine, să-ţi spun eu că nu eşti singurul care i-a spus-o. Şi Giacinto...

Dar acest nume făcu un gol înspăimântător în jur; şi Efix o văzu pe Noemi ridicându-se zguduită, palidă de mânie şi de ură.

— Ester! spuse cu voce aspră. Tu ai jurat că n-ai să mai pronunţi numele lui. Şi ieşi ca sufocată de ură.

— Da, şopti Ester, aplecându-se la urechea lui Efix. Ea îl urăşte într-atât încât m-a făcut să jur că nu-i mai spun numele. Când a venit ultima oară să-i spună că se însoară cu Grixenda şi că o sfătuieşte pe Noemi să-l accepte de bărbat pe Predu, ea l-a gonit furioasă ca şi acum. Iar el a plecat plângând. Dar spune-mi, spune-mi Efix, urmă

mâhnită, nu e o mare nenorocire soarta noastră? Giacinto ne ruinează şi se însoară cu acea sărantoacă, Noemi în schimb, refuză norocul. De ce asta, Efix? Spune-mi, tu, care ai umblat prin lume, este peste tot aşa? De ce soarta ne pedepseşte aşa, ca pe nişte trestii?

— Da, spuse el atunci, suntem exact ca trestiile în vânt, doamna Ester dragă! Suntem trestii şi soarta este vântul.

— Da, foarte bine, dar de ce această soartă?

— Şi de ce vântul? Numai Dumnezeu ştie.

— Să se facă voia lui, spuse ea, aplecând capul în piept. Şi văzând-o aşa prăbuşită, aşa bătrână şi tristă, Efix se simţi aproape puternic. Ca s-o îmbărbăteze, s-a gândit să-i repete una dintre atâtea povestiri ale orbului.

— În viaţă nu eşti niciodată mulţumit. Dumneavoastră ştiţi istoria reginei din Saba? Era frumoasă şi avea un regat îndepărtat, cu multe grădini de smochini şi de rodii şi un palat mare numai de aur. Ei bine, auzind că regele Solomon era mai bogat ca ea şi-a pierdut somnul. Invidia o rodea, şi-atât i-a trebuit ca să plece la drum să vadă, chiar dacă pentru asta trebuia să traverseze jumătate din pământ...

Doamna Ester se aplecă pe-o parte să-şi ia cartea, cu ochelarii închişi la mijloc.

— Poveştile astea sunt aici; este sfânta Biblie.

Efix privi cartea umilit şi nu mai continuă.

Rămas singur în bucătărie se întinse pe rogojină, dar nu putu să adoarmă cu toată oboseala. Avea impresia că orbii stăteau culcaţi acolo, alături de el, iar în jur şi afară, în întuneric, se întindea un ţinut necunoscut. Stăpânele lui stăteau şi ele acolo, pe laviţă, şi-l priveau; doamna Ester bătrână şi aproape implorând, doamna Noemi zâmbind, dar părând mult mai de temut decât atunci când era severă.

Şi, lucru ciudat, nu mai simţea supunere faţă de doamna Ester, nu-i mai era teamă de doamna Noemi; era într-adevăr ca servitorul eliberat şi îmbogăţit, stând în faţa stăpânelor lui sărace.

— Eu pot să vă ajut, pot să vă ajut, chiar dacă dumneavoastră nu vreţi. Mâine...

Aştepta cu teamă ziua de mâine; iată de ce nu putea dormi. Mâine va vorbi cu Noemi; vor începe discuţia întreruptă cu atâtea luni în urmă; şi poate că el va putea să ducă un răspuns bun lui don Predu. A început să se roage încet, încet, apoi mereu, tot mai puternic, până când parcă începuse să cânte, aşa cum făceau pelegrinii, sus, la Madona Miracolelor.

Mâine... Totul va merge bine, mâine totul se va lămuri, totul va fi clar. Acum parcă înţelegea, în sfârşit, de ce Dumnezeu îl îmboldise să lase casa stăpânelor lui şi să hoinărească vagabond: să-i dea timp lui Giacinto să-şi limpezească gândurile, iar lui Noemi, să-şi vindece rănile.

„Dacă eu îi dădeam răspunsul imediat lui don Predu, totul era pierdut.” O licărire palidă luminează câmpia de jur împrejur; este un inel alb peste un cerc mare, negru. Sunt zorile. Orbii se trezesc, îşi împletesc degetele, se apleacă deasupra lui obligându-l să se aşeze pe mâinile lor şi să-i cuprindă cu braţele pe după gât; aşa îl ridică, îl duc departe, cântând, cum fac copiii în jocurile lor. El râde, nu a fost niciodată aşa fericit. În bucătăria întunecată, doamna Ester şi doamna Noemi nu se mişcau de pe laviţă, iar el simte supunere faţă de una şi teamă faţă de cealaltă.

Închise ochii şi-şi imagină că este şi el orb. Şi mergeau aşa toţi trei; de ici, colo, pe un teren moale, cântând psalmi Sfântului Duh.

Dar o mână îl apucă pe la spate de haină şi opreşte grupul. El se aruncă la pământ; tresărind, deschise ochii şi o văzu pe Noemi în faţa lui cu lumânarea în mână.

— Ai adormit, Efix? Ai răbdare; Ester mi-a spus că ai pleca mâine-dimineaţă devreme şi m-am întors aici.

El se ridică în capul oaselor pe rogojină, la picioarele ei, dreaptă, nemişcată, mare, cu lumânarea în mână. Un cerc de umbră cu un inel de lumină în jur îl înconjurară, aşa cum visase el.

— Şi apoi vreau să vorbesc numai cu tine, Efix. Ester nu înţelege anumite lucruri. Şi tu ai greşit pălăvrăgind cu ea. Nici tu nu înţelegi.

El tăcea. Înţelegea, da, dar trebuia să tacă şi să se prefacă întocmai ca un sclav.

— Tu nu înţelegi şi de aceea vorbeşti prea mult, Efix! Dacă tu în ziua aceea ai fi făcut numai pe solul şi nu mi-ai fi dat sfaturi, ar fi fost mai bine. În schimb, am vorbit multe lucruri fără rost; acum vreau să ştiu numai dacă e adevărat că tu chiar nu i-ai spus nimic lui Predu de discuţia noastră.

— Nimic, doamna Noemi dragă, nimic!

— Altceva vreau să te întreb, Efix; dar tu trebuie să-mi răspunzi adevărat. Tu, şovăi un moment, apoi ridică glasul, tu ai discutat cu Giacinto despre asta? Spune-mi adevărul!

— Nu, minţi cu voce sigură; vă jur, eu nu i-am vorbit despre asta.

— Tu atunci crezi că i-ar fi spus Predu?

— Eu cred că da, doamna Noemi dragă.

— Altceva. Spune-mi de ce ai plecat?

— Nu ştiu; mă gândeam totuşi la asta, amăgindu-mă. Poate, gândeam, să fi fost Dumnezeu care m-a făcut să plec. Îmi era teamă şi ruşine să mă înfăţişez la don Predu cu răspunsul acela. Da, doamna Noemi, pentru că don Predu m-a luat în serviciul lui pentru asta. Eu l-am înţeles,

el vă iubeşte, şi dorea să fiu intermediarul. Atunci, când aţi spus nu, am fugit.

Noemi începu să râdă, dar un râs uşor, cu totul deosebit de râsul rău dinainte. Era compasiune pentru don Predu, dar şi satisfacţie şi blândeţe; niciodată, niciodată Efix n-a auzit-o râzând aşa.

Şi totuşi îşi amintea acel râs, acel chip aplecat asupra lui, acea umbră şi acea lumină tremurătoare în jur; şi inima îi bătea, îi bătea, să se spargă. Lia, aşa cum era în noaptea când a fugit, îi stătea înainte.

— Încă ceva şi gata. Ascultă, tu crezi că Giacinto se însoară într-adevăr cu Grixenda?

— Da, e lucru sigur.

— Când se căsătoresc?

— Înainte de Crăciun.

Ea coborî lumânarea, ca şi cum ar fi vrut să-i vadă chipul, şi astfel îl lumină mai bine pe al ei. Cât era de palidă, şi cât era de tânăr chipul ei şi de bătrân în acelaşi timp. Orgoliul, pasiunea, dorinţa de a sfârşi cu viaţa mizerabilă şi din firimituri, ca să construiască o alta, nouă şi puternică, îi ardeau în ochi.

— Ascultă-mă Efix, spuse luând lumânarea, ei bine, tu îi vei spune lui Predu că îl vreau. Dar că trebuie să ne căsătorim imediat, înaintea celor doi.

XVII

Efix se întoarse iar la moşie. Odată trecut anotimpul bun şi fructele culese, Zuannantoni, pe care stăpânul îl pusese să pască o turmă de oi în stufărişul din împrejurimi, plecase de bunăvoie.

Şi iată-l pe Efix din nou aşezat în acelaşi loc, în faţa colibei, pe povârnişul verde-marin de trestii. Cerul e roşu, deasupra dealului alb; la trecerea vântului, trestiile tremură şi şoptesc: „Ţi-aduci aminte, Efix, ţi-aduci aminte? Ai plecat, te-ai întors, eşti din nou în mijlocul nostru ca unul din familia noastră. Cine se apleacă şi cine se frânge, cine rezistă azi se va apleca mâine, iar poimâine se va rupe. Îţi aminteşti, Efix, îţi aminteşti?”

El împletea o rogojină şi se ruga. Din când în când, o puternică durere la şold îl făcea să sară drept în picioare, ca şi cum cineva îi vâra un drug de fier în rinichi, se apleca iar chircindu-se, palid şi tremurând, exact ca o trestie în vânt; iar după spasm simţea o mare slăbiciune, o gravă mulţumire, pentru că spera să moară repede; ziua lui se sfârşise.

Până când a putut să reziste, a rămas acolo, sus, lipit de pământul care-i supsese toată vlaga şi toate lacrimile.

Toamna înainta cu zile dulci de octombrie şi cu primele zile reci de noiembrie; munţii, din faţa şi din fundul văii, păreau vulcanici; nori de fum brăzdaţi de flăcări palide şi apoi jeturi de lavă albăstruie şi coloane de foc săreau departe, jos, din mare.

Spre seară cerul se însenină părând că tot argintul minelor din lume se îngrămădea la orizont; muncitori invizibili îl lucrau, construiau case, edificii, oraşe întregi şi, imediat după aceea, le dărâmau şi ruine, mulţime de ruine înălbeau asfinţitul; acoperite de ierburi aurii, de tufişuri roşietice, treceau turme de cai cenuşii şi negri. Un punct

galben strălucea în spatele unui castel dărâmat şi părea că e focul unui călugăr sau al unui bandit ascuns, acolo sus. Răsărea luna, încet, încet, lumina ei scălda întreg ţinutul misterios şi, ca la atingerea unui deget magic, totul dispărea; un lac albăstrui inunda orizontul, iar noaptea de toamnă limpede şi rece, cu stele mari pe cer şi cu focuri îndepărtate pe pământ, se întindeau dinspre munte spre mare. În liniştea ce cuprinsese totul, trecutul zvâcni ca sângele, în valea adormită. Şi Efix simţea că se apropie moartea, încet, încet, ca şi cum ar urca liniştită poteca, însoţită de un cortegiu de spirite rătăcitoare, de bătutul rufelor de *pannas*, de acolo de jos, de la râu, de uşoara înălţare a sufletelor nevinovate trecute în frunze, în flori.

Într-o noapte aţipise în colibă, când se trezi dintr-odată ca şi cum cineva l-ar fi zgâlţâit. Îi părea că o fiinţă misterioasă i se aşează deasupra, străpungându-i burta cu un cuţit şi că tot sângele i se revărsa din corpul sfâşiat, inundând rogojina, udându-i părul, faţa, mâinile. A început să strige ca şi cum l-ar fi ucis cu adevărat, dar, în noapte, numai murmurul apei răspundea. Atunci îi fu frică şi se gândi să se întoarcă în sat; dar mult timp din noapte nu putu să se mişte, slab, ca sleit de puteri. O sudoare de moarte îi cuprinsese întreaga fiinţă.

În zori se mişcă. Adio, de data asta pleca cu adevărat şi puse totul în ordine în colibă: uneltele agricole în spate, rogojina făcută sul lângă ele, oala înfiptă într-un ţăruş, legătura de stuf într-un colţ, vatra măturată; totul în ordine, ca bunul servitor care pleacă şi ţine la părerile bune ale celui care trebuie să-l înlocuiască. Luă traista, culese o iasomie din gard şi se întoarse să privească în jur. Întreaga vale i se păru albă şi dulce ca iasomia. Şi totul era liniştit; fantasmele se retrăseseră în spatele vălului zorilor şi până şi apa murmura mai încet, ca să lase să răsune mai bine pasul lui Efix pe cărare; numai frunzele trestiilor

se mişcau deasupra, pe marginea văii, drepte, rigide ca spadele care se ascuţeau pe metalul cerului.

— Efix, adio; Efix, adio.

Se întoarse la stăpânele lui şi se întinse pe rogojină.

— Ai făcut bine că ai venit aici, spuse doamna Ester acoperindu-l cu un pled; şi Noemi se aplecă şi ea, îi luă pulsul, îl trase de braţ încercând să-l convingă să se aşeze în pat.

— Lasă-mă aici, dragă doamna Noemi, gemea el surâzând dar cu ochii tulburi ca de orb, acoperiţi deja de vălul morţii. Ăsta e locul meu.

Mai târziu o nouă criză îl chinui, îl înnegri; şi în timp ce stăpânele trimiteau să cheme doctorul, el începu să delireze. Bucătăria se umplu de fantasme şi de fiinţe îngrozitoare care nu încetau să-l lovească, strigându-i în urechi:

— Spovedeşte-te! Spovedeşte-te!

Până şi doamna Ester îngenunche în faţa rogojinii, murmurând:

— Efix, sufletul meu, vrei să-l chemăm pe preotul Paskale? Îţi va citi Evanghelia şi asta te va uşura.

Dar Efix o privea fix, cu ochii sticloşi, pe chipul negru, strălucind de broboane de sudoare; teama sfârşitului îl sufoca, îi era teamă că sufletul îi fugise deodată din corp, cum fugise el din casa stăpânelor lui şi, gonit din lumea celor drepţi, începu să hoinărească neliniştit şi blestemat ca fantomele văii; şi totuşi răspunse că nu, nu. Nu voia preotul; mai mult decât moartea şi păcatul lui îi era teamă să-şi mărturisească taina.

Şi iată-l pe don Predu că soseşte, se aşază alături pe rogojină şi începe să glumească. E vesel, don Predu; s-a îngrăşat iar şi lanţul de aur nu mai atârnă pe burtoiul negru.

— De ce te-ai întors aici nătăfleţule? Dacă veneai la mine acasă te simţeai rău? Eşti ca pisica: se întoarce chiar dacă o duci băgată într-un sac. Hai, să mergem; te voi pune în patul Stefanei.

Chiar şi Noemi, aplecată, cu un castron fumegând în mână, în timp ce îi şterge sudoarea de pe faţă, încerca să-l imite pe voinicul ei logodnic.

— Hai, bea, ce vrei să mori holtei?

— Deci, spuse Efix, ridicând capul, dar refuzând supa, mergem...

— Dar ce spui? Vrei să pleci iar? Ce plimbăreţ.

— Oh, omule ce faci? Mergem la Stefana care ţi-a păstrat o rodie? Hai, băiete!

Dar Efix puse iar capul jos şi închise ochii, nu pentru că era jignit de glumele stăpânilor lui, ci pentru că se simţea atât de departe de ei, de toţi. Departe, tot mai departe, dar cu o greutate în spate, cu o povară care nu-i permitea să meargă înainte şi nici să se întoarcă înapoi. Era mai rău ca atunci când îi călăuzea pe orbi.

În sfârşit sosi şi doctorul; îl palpă în întregime, îi bătu încheieturile degetelor, burta dură ca o tobă, îl suci, îl învârti, îi puse pe spate pledul ca pe o pâine care dospeşte.

— Ficatul e de vină, el îşi face de cap. Trebuie să te sui în pat, Efix.

Bolnavul ridică degetul făcând semn că nu.

— Aşa trebuie să mor, să mă lăsaţi să mor ca un servitor.

— În faţa lui Dumnezeu nu sunt nici servitori, nici stăpâni, spuse doamna Ester; şi don Predu se aplecă şi încercă să-l ridice pe braţe.

— Taci, nătăfleţule! Taci!

Dar Efix începu să geamă, zbătându-se ca o pasăre rănită care încearcă să mai zboare încă.

— Voi vreţi să mă omorâţi înainte de vreme...

Atunci doctorul făcu un semn cu mâna şi cu capul, ridicând ochii spre cer şi don Predu puse jos bolnavul, şi-l acoperi; nu mai glumi. Aşa îl lăsară. Orele şi zilele treceau şi Efix, în delir, visa că umblă, umblă cu orbii, de-a lungul văilor, podişurilor şi visa sărbători, bani care căDeau în faţa lui, femei evlavioase, tineri frumoşi pe cai nărăvaşi care alergau pe coasta Muntelui şi de departe zvârleau bani şi cuvinte muşcătoare.

Dar ziduri înalte, afumate, cu pete roşii de aramă, cu o laviţă în fund, înconjurau mereu orizontul; dincolo nu se putea merge, în timp ce el de asta avea nevoie, să treacă dincolo, să se elibereze de povara lui, să se vindece de durerea lui. De două ori Noemi îl găsi ridicat, încercând să iasă în curte. Au luat cheile din uşă. Doamna Ester se apleca deasupra lui, îi aranja perna, îl acoperea, îi lua pulsul.

— Efix, preotul va veni să te vadă.

El ridica arătătorul făcând semn că nu, cu ochii închişi. În primele zile câţiva vrură să-l viziteze; dar Noemi abia deschidea uşa şi-i gonea pe toţi. Dinăuntru el auzea, şi faptul că lumea îşi amintea de el, aflat aşa departe, aşa la capătul lumii, îl surprindea şi-l tulbura.

— Cine m-a căutat puţin mai-nainte? o întrebă într-o dimineaţă pe doamna Ester.

— A fost Zuannantoni.

— Dacă se întoarce, doamna Ester dragă, te rog, lasă-l să intre. E bine să încep să-mi iau rămas-bun.

— Ce spui, Efix! De ce această idee fixă? De ce nu vrei să vină preotul? Ţi-ar citi Evanghelia şi nu te-ai mai teme de moarte.

El nu răspunse. Nu, nu-l păcăleau; dar nu venise încă ceasul şi el se agăţa de viaţă numai pentru că-i era teamă să lase povara în casa stăpânelor lui.

În jurul lui viaţa lua o nouă înfăţişare. Un val de bucurie părea să cuprindă casa când venea don Predu, şi erau râsetele timide ale doamnei Ester, discuţii între logodnici, proiecte, pălăvrăgeli; şi deodată se făcea linişte din respect pentru bolnav. Atunci el se simţea o piedică şi dorea să se ducă.

Într-o dimineaţă doamna Ester, care dormea în camera de la parter pentru ca să-l vegheze, se ridică repede, puse totul în ordine, vorbindu-şi sieşi în şoaptă şi, aplecându-se să-i dea o cană cu lapte, spuse:

— Hai Efix, fii vesel! Azi Predu a fixat ziua nunţii. Eşti mulţumit?

El făcu semn că da; apoi îşi acoperi capul cu pledul şi acolo, dedesubt, i se părea că era deja mort, dar de bucurie pentru norocul stăpânelor lui.

Şi Noemi se trezi devreme; discuta cu sora ei şi-i spunea cu mândrie:

— De ce ziua trebuie s-o fixeze el şi nu eu? Eu nu sunt o ţărancă să fac după orânduiala obişnuită.

— Ce nerăbdare te-a apucat? Invitaţiile sunt făcute, azi se vorbeşte de celelalte lucruri.

Noemi era agitată şi Efix o auzea mergând în sus şi-n jos prin casă, cu pasul uşor, dar neliniştit; în sfârşit, ea se aşeză lângă uşă să coasă liniştită şi când sosi Predu mişcă scaunul, trăgând spre ea pânza pentru ca să-l lase să treacă; dar abia ridică ochii ca să-l privească, răspunzând la salut cu un uşor semn din cap. Şi, imediat, doamna Ester coborî scările înnodându-şi basmaua, gata să servească de interpret celor doi logodnici între care adeseori se năşteau neînţelegeri, pentru că Noemi se supăra de toate şi înţelegea pe dos, nu însă şi bunăvoinţa lui don Predu.

Abia intrat, el se apropie de Efix şi-l privi de sus.

— Cum merge? Bine, mi se pare! Să ne ridicăm, hai!

Efix ridică ochii adânciţi, indiferenţi şi când don Predu se aplecă să-l atingă, întinse mâna parcă dorind să respingă corpul puternic care îl întâlnea pe al său în descompunere.

— Du-te, du-te.

Şi don Predu se duse să se aşeze lângă logodnică.

— În ce stare suntem azi?

— Lasă Predu, nu trage pânza, o să mă înţep.

— Asta şi vreau!

— Predu, lasă-mă; eşti ca un băieţandru!

— Tu eşti de vină: m-ai vrăjit să devin un copil.

— Predu! Potoleşte-te!

— Ştii ce spune filosoafa de Stefana? Spune că acum tu ai făcut vraja invers; la început ca să slăbesc, acum ca să mă îngraş.

— Tu glumeşti Predu, iar servitoarele tale au limba lungă.

— Dar e un lucru evident că mă îngraş. Nu e decât un mijloc să se rupă vraja.

Doamna Ester se sprijini de scaunul lui Noemi şi-şi privea vărul fără să vorbească, aşteptând. El ridică într-adevăr capul spre ea, îşi pocni mâinile de genunchi şi spuse:

— Ei bine, când vrem să rupem acest lanţ?

— Aşteptăm de la tine Predu, decide!

Noemi cosea; ridică şi ea capul, ochii îi străluceau, dar îi coborî şi nu spuse nici un cuvânt.

— Ester, eu aş spune înainte de postul Crăciunului.

— Bine, înainte de postul Crăciunului.

— Crezi că totul e gata la jumătatea lunii?

— Va fi totul gata, Predu.

— Bine.

Tăcere. Noemi cosea, doamna Ester o privea din spate. În sfârşit, Predu întrebă aproape timid.

— Şi tu ce spui?

— Despre ce vorbiţi?

— Noemi, protestă doamna Ester, dar logodnicul îi făcu semn să tacă şi începu iar să tragă pânza de pe genunchii logodnicei.

— Despre vrajă vorbim! Să o desfacem înainte ca să mă îngraş prea tare, cum s-o desfac, spui tu? Aşa, iată, aşa! În sănătatea celor care ne văd!

Şi între râsetele puţin forţate ale doamnei Ester şi protestele lui Noemi, pe care el o ţinea nemişcată de umeri, se auzi zgomotul puternic al unui sărut.

„Cât sunt de mulţumit! Acum pot să mor”, gândea Efix sub pled; dar avea impresia că nu putea să se ducă, că nu poate să iasă din acel cerc de ziduri care-l strângeau.

Don Predu rămase toată ziua, fiind invitat la prânz de verişoare; vorbea, râdea şi glumea iar pe socoteala altora; din când în când tăcea pentru că Noemi părea că se ocupă prea puţin de el. O linişte grea îl înconjura pe Efix şi el înţelegea că *este* o povară dându-le bătăi de cap doamnelor şi chiar lui don Predu.

Trebuia *să se ducă,* să-i lase liberi pe logodnici să se iubească şi să glumească fără acea imagine a morţii în faţa lor. Şi deodată, acolo în întuneric, sub plapumă, i se părea că înţelege de ce nu poate să se ducă. Era ceva care-l ţinea încă în casa stăpânilor, ca o socoteală neclarificată, pe care trebuia s-o lămurească. Şi când doamna Ester se aplecă deasupra lui, crezându-l adormit, ridicând încet colţul pledului, îl văzu cu ochii căscaţi, cu chipul roşu, cu buzele tremurând.

— Bine, Efix, ce ai?

El făcu semn cu pleoapele; apropiindu-se mai mult de el şopti în faţă cu un fir de voce.

— Doamna Ester, fie-ţi milă, dacă vrei, cheamă-l pe preotul Paskale.

După spovedanie nu mai vorbi, nu se mai plânse. Stătea cu capul acoperit, dar doamna Ester, de fiecare dată când ridica pledul, vedea chipul lui tot mai mic, tot mai violaceu, încreţit ca o prună uscată. Într-o seară el ridică ochii fixând-o cu privirea aceea de teamă, care cerea atâta milă, şi şopti fără voce:

— E lung, doamna Ester. Să avem răbdare.

— Ce e lung, Efix?

— Drumul. Nu se ajunge niciodată.

Îi părea într-adevăr că merge mereu. Urca un munte, traversa o *tanca*[7]: dar ajuns la marginea unui munte da de un alt munte, de o altă câmpie şi, în fund, o mare. Acum totuşi mergea liniştit, şi suferea numai că nu ajunge ca să elibereze casa stăpânelor de corpul lui. Dar într-o zi sau într-o noapte, nu înţelegea ce timp era, i se păru că a ajuns la zidurile de la moşie, acolo sus, deasupra povârnişului de sălcii, şi că s-a întins cu greu pe pietre. Trestiile foşneau aplecându-se până la el, atingându-l, atingându-l uşor, cu frunzele care aveau parcă ceva viu, ca degetele, ca limba. Şi îi vorbeau şi una îl împungea în ureche ca să audă mai bine. Era un murmur misterios care repeta susurul fantasmelor de pe vale, vocea râului, cântatul pelegrinilor, zgomotul Morii, geamătul armonicii lui Zuannantoni. El ascultă, apucând bucăţi din zid, şi de-o parte vedea bucătăria stăpânelor lui, de cealaltă parte o întindere înceţoşată, ca acolo sus, pe Muntele Ganare.

Doamna Ester urca dinspre vale cu chipul acoperit de o aripă neagră, ridica aripa şi-şi arăta chipul negru, îndurerat, ochii plini de milă, dar se trăgea înapoia zidului de teamă să nu cadă; şi iată alte figuri urcau, toate cu chipurile acoperite de o aripă neagră şi toate se apropiau,

[7] Ocol, ţarc de vite (din zid).

dar se retrăgeau imediat înspăimântate, înfricoşate de pericolul grabei de dincolo.

Efix recunoştea toate aceste figuri, le auzea vorbind, înţelegea că erau vii, reale; şi totuşi avea impresia că visează: erau figuri din visul vieţii. Era preotul, era Milese, era Zuannantoni, erau servitoarele lui don Predu, şi don Predu însuşi şi doamna Noemi; uneori, unul dintre ei îşi făcea curaj şi încerca să-l ajute, să-l tragă jos de pe zid, fără să reuşească. Şi el a început să fie stingherit de propria-i prezenţă; îşi întoarse capul şi fixa valea înceţoşată. Şi iată, ceaţa începu să se risipească, păduri aurii apăreau printre fâşii azurii, iar pe povârniş, deasupra lui, o rodie ca aceea despre care povestea orbul, aplecându-şi ramurile grele de fructe roşii despicate, lăsând să le cadă boabele ca perla. Dar lumea de dincolo de zid nu-l lăsa în pace să admire foarte bine; el nu se mai întorcea; şi numai într-o zi o mână care i se aşezase pe spate şi o voce care-l chema încet, încet la ureche îl făcură să tresară.

— Efix! Efix!

Chipul lui Giacinto, ochii dulci, umezi de milă erau deasupra lui; dintre figurile moarte aceea îi părea singura încă vie, atât de vie încât mâinile lui calde aveau aproape puterea să-l ridice, să-l aşeze iar, drept, în lumea de aici.

Dar fu o clipă; iată că se acoperea şi ea, pierdea forţă, se întorcea fantasma. Şi Efix încercă o durere, ca şi cum ar fi murit Giacinto şi nu el.

— Efix, hai, hai! Ce faci? Nu-mi spui nimic? Am venit pentru tine, ştii. Sunt aici. N-au vrut să mă lase să intru şi am sărit zidul. Hai, priveşte-mă!

El îl privea, dar nu-i mai vedea ochii.

— Mătuşa Noemi a fugit ca din puşcă atunci când m-a văzut. Chiar nu mă va ierta niciodată? Ce ţi-a povestit, spune-mi? Că nu vrea să mă mai vadă, că a jurat să nu-mi

mai pronunţe numele? O ştiu; dar nu contează. Sunt mulţumit că se măritǎ; ştii ce s-a întâmplat, ultima oară când am venit? Eu îi spuneam: *Căsătoriţi-vă, mătuşă Noemi, unchiul Pietro e bogat, vă iubeşte, vă va face fericită.* Ea mă privea dispreţuitoare şi înţelegeam bine că nu s-ar fi hotărât niciodată. Atunci Efix, auzi – să vorbim încet, să nu stea să asculte – ei bine, mi-am amintit de sfatul tău. Am privit-o bine în ochi şi i-am spus: „Mătuşă Noemi, eu mă voi însura cu Grixenda pentru că numai Grixenda, săracă cum e, tânără şi singură ca mine, poate să-mi fie tovarăşă”. Atunci Noemi se făcu palidă ca o moartă; mi s-a făcut frică şi-am plecat. Plângeam, ţi-au spus? Hai, Efix, tu nu mă asculţi. Sus! Iat-o pe mătuşa Ester. Nu-i aşa mătuşă Ester că Efix se preface că este bolnav ca să nu vină la nunta mea şi la aceea a mătuşii Noemi, ca să nu ne dea un cadou? Şi, totuşi, se spune că bani ai fi adus din călătoria ta.

Efix auzea cuvintele şi le înţelegea chiar, dar erau fără sunet, ca nişte cuvinte scrise.

— Sus! Spune-mi cel puţin ce ai. Nu-mi povesteşti nici măcar unde ai fost? Îţi aminteşti când ai venit la Moară şi te-am întrebat unde mergi? Şi tu ai răspuns: într-un loc frumos. Nu-ţi aminteşti? Deschide ochii, priveşte-mă. Unde mergeai?

Efix se simţi din nou doborât de oboseală; deschise o clipă ochii, îi reînchise, grei deja de somnul morţii. Şi cuvintele lui Giacinto se confundau, de dincolo de zid, cu foşnetul trestiilor, cu zgomotul vântului care trecea. Şi totuşi deodată păru că se scoală şi reînvie. În timpul serii un acces violent al bolii îl zdrobi ca sarea în piuă. Devenise surd şi mut de durere, dar îl văzuse pe don Predu privind-o pe Noemi cu un gest de contrarietate, pentru că nunta era fixată pentru a treia zi şi dacă el murea aducea nenorocire soţilor sau îi obliga s-o amâne într-o altă zi. Atunci, în

adâncul tenebrelor care deja îl învăluiau străluci ceva ca o lumină îndepărtată: voinţa de a lupta împotriva morţii.

Îşi descoperi chipul şi vorbi:

— Doamna Ester, mă simt mai bine. Dă-mi să beau.

Alergară amândouă şi Noemi însăşi îi ridică capul şi-i dădu să bea.

— Bravo Efix! Aşa e bine; ştii ce se petrece azi?

Efix făcu semn că da, bând.

— Eşti mulţumit, nu-i aşa Efix? Cât ai visat la ziua asta? Îţi pare un vis?

El zise că da, că da; totul fusese, totul era un vis.

Apoi îl lăsară singur, pentru că Noemi trebuia să se îmbrace; şi el ridică capul şi privi în jur, dar pe ascuns, continuând să facă semne de aprobare. Totul mergea bine; sărbătoarea nupţială se desfăşura în casa mirelui, şi aici nimic nu tulbura vechea pace. Din grija lui Noemi faţă de bolnav nici bucătăria nu fusese curăţată, cum se obişnuia la nuntă. Casa şi curtea erau liniştite, pisica stătea nemişcată pe laviţă, neagră şi cu ochi verzi, ca idolul singurătăţii; în linişte, se auzea lemnul putregăit al balconului scârţâind; ridicând puţin mai mult capul, Efix revăzu pentru ultima oară zidul ruinat şi iarba, şi florile de vâsc din vechiul cimitir.

Dar deodată o figură apăru în uşă; înaltă, subţire, îmbrăcată într-o rochie strâmtă, rubinie, cu flori negre, avea o coroniţă de trandafiri pe cap şi ici, colo pe chip, pe întreaga fiinţă pe picioare, ceva care strălucea: ochii, bijuteriile, sandalele.

El holbă ochii şi o recunoscu pe Noemi; dar în spatele ei, aranjându-i trandafirii de la pălărie şi pliurile rochiei, doamna Ester cu aripile negre ale şalului aruncate pe umeri îi părea umbra miresei.

— Arăt bine, adevărat? întrebă Noemi stând dreaptă în faţa lui, aşezându-şi manşetele mânecilor; nu-ţi pare

strâmtă rochia asta? Aşa se poartă. Şi priveşte cât e de frumoasă asta, e darul lui Predu. Se aplecă, cu toate că rochia era strâmtă, şi îi arătă un rosariu de fildeş cu o mare cruce de aur.

— Vezi? Era crucea episcopului vechi; este de la bunica lui Predu, care era de altfel şi a noastră. Aşa rămâne în familie. E frumoasă, nu-i aşa?

Uite-l pe Hristos, pare că surâde, în timp ce-i curg lacrimile şi sângele... Şi în spate, priveşte...

Efix privea tăcut, nemişcat, cu mâinile negre şi uscate agăţate de marginea pledului; şi părea că se iveşte deja cadavru, din lumea de dincolo pentru ca să privească ultima oară fericirea stăpânei lui.

Dar ea spuse, aplecându-se şi mai mult, cu genunchii îndoiţi în aşa fel încât îi atingea faţa cu faţa ei.

— Vezi ce dar, Efix!

Şi era palidă, în rochia ei purpurie, cu ochii ei răi plini de lacrimi.

Dar Efix nu simţea nici o durere.

— Ne-am născut ca să suferim ca şi El; trebuie să plângem şi să tăcem, spuse cu un oftat.

Şi asta fu urarea lui.

Din acel moment nu mai vorbi. Îi părea că se ţine agăţat de marginea patului ca să nu cadă dincolo, şi că vede, din înaltul zidului, spectacolul lumii.

Iată-l pe don Predu, cu rudele, sosind să ia mireasa; intrară împrăştiindu-se prin bucătărie ca şi chipurile dintr-un vis, confuze, dar cu ciudate semne particulare. Don Predu e îmbrăcat în negru, cu o haină nouă mulată pe corp care-l obligă să respire puternic, dar Efix nu-i distinge chipul, în schimb vede gura sarcastică a lui Milese, lungă, strâmtă, ca plină de râs stăpânit, şi burta umflată a unei rude a doamnei, aceea care trebuie s-o însoţească pe

mireasă, şi două lumânări cu două panglici de culoare roz, ţinute de două mâini palide.

Şi toţi sunt serioşi ca şi cum ar fi venit să-l ia pe el, mort, nu pe stăpâna casei, şi merg încet ca să nu-l deranjeze.

Doamna Ester cu şalul strâns, puţin fâlfâind pe spate, aranjează rândurile: mai întâi copiii, cu lumânările înalte în mâini; apoi mireasa cu rudele; apoi mirele cu rudele; la coadă puţinii invitaţi, Milese, ultimul, părea că râde de toţi în tăcere.

— Acum mă lasă singur, gândea Efix cu puţină amărăciune. Singur, şi eu sunt cel care am făcut totul. În uşă, Noemi se întoarse să-i facă un semn de adio cu crucea de aur. Adio. Şi el, cum simţise şi pentru Giacinto, avu impresia că era ea cea care murea. Au ieşit toţi, s-au dus; doamna Ester se aplecă asupra lui, părea că-l acoperă cu aripile ei negre.

— Mă întorc repede, îi voi însoţi puţin, trebuie să plece; stai liniştit, nemişcat, nemişcat.

Da, el stătea nemişcat la locul lui; nemişcat şi singur. Se auzea armonica la care Zuannantoni cânta în cinstea mirilor şi el începu să-şi amintească atâtea lucruri: zgomotul Morii, sus la Nuoro, norii deasupra Muntelui Gonare, trestiile pe povârniş.

— Îţi aminteşti, Efix? Îţi aminteşti?

Ce mare devenise bucătăria... întunecată şi nepăsătoare, cu ziduri îndepărtate, cu adâncimi misterioase ca de un *tanca în* noapte. Privighetoarea cânta, orbul povestea istoria palatului de aur al regelui Solomon... „totul era de aur, ca în lumea reală; totul era pur, luminos. Rodii de aur, vase de aur, rogojini de aur”. Şi el vedea casa lui Predu cu rodii încărcaţi de fructe, cu palmieri, cu rogojini acoperite de ciorchini de struguri şi de dovleci de aur. „Noemi va sta bine... acolo... va mânca

bine, se va îngrăşa, va da bani doamnei Ester pentru ca să repare aici balconul. Va fi bine... Va fi ca Regina din Saba. Dar nici ea, Regina din Saba, nu era mulţumită. Şi Noemi va obosi de crucea ei de aur şi va dori să plece departe ca Lia, ca Regina din Saba, ca toţi.

Dar asta nu-l mai mira să meargă departe, trebuia să meargă departe, pe alte pământuri, unde sunt lucruri mai mari decât ale noastre.

Şi el pleca.

Închise ochii şi îşi trase pătura peste cap. Şi iată, se găsi din nou lângă zidul moşiei; trestiile murmurau, Lia şi Giacinto stăteau tăcuţi în faţa colibei şi priveau spre mare. Îi părea că adoarme. Dar deodată tresări, avu impresia că se mişcă de pe zid.

Căzuse de acolo în valea morţii.

Doamna Ester îl găsi aşa, liniştit, nemişcat sub pled. Nemişcat, nemişcat. Îl zgudui, îl chemă şi dându-şi seama că era mort şi că l-au lăsat să moară singur, începu să plângă puternic, cu un geamăt care-o înspăimântă. Încercă să se calmeze, dar nu putea; era ca un suflet care plângea în ea împotriva voinţei ei; atunci se duse şi închise porţile ca nimeni să n-o surprindă aşa disperată din cauza unui servitor mort şi lumea să nu-şi dea seama că l-au lăsat să moară singur, în timp ce pentru familie era o zi mare de sărbătoare.

Aşteptând ca orele să treacă mişcă cadavrul, uscat şi uşor ca acela al unui copil, îl spălă, îl îmbrăcă iar, vorbindu-i în şoaptă, între o rugăciune şi alta povestindu-i cum se desfăşura ceremonia nupţială, cum Noemi plângea intrând în noua şi bogata ei locuinţă, plângea, atât era de fericită, se înţelege, cum casa era plină de daruri, cum lumea arunca grâu şi flori până în curtea mirilor pentru a le ura noroc, cum erau cu toţii mulţumiţi.

— Şi tu ne-ai făcut asta... să pleci aşa, pe ascuns, fără... să spui nimic... ca altă dată... Ah Efix, asta nu trebuia să faci... azi, chiar azi..

El părea că ascultă, cu ochii sticloşi, întredeschişi, liniştit, dar hotărât să nu răspundă, ca un servitor respectuos ce era. Doamna Ester, amintindu-şi că-i plăceau florile, rupse o micşunea de la fântână şi i-o puse între degete, pe crucifix, pe urmă acoperi cadavrul cu un covor de mătase verde pe care-l scosese pentru nuntă. Dar covorul era scurt, şi picioarele rămâneau descoperite, întoarse după datină spre uşă; şi părea că servitorul dormea pentru ultima oară în casa nobilă, odihnindu-se înainte de călătoria spre eternitate.